

05
V-54

70 AIR 1971

1931. ANUL XXIII.

FEBRUARIE No. 2

Viața Românească

BIBLIOTECA CENTRALĂ Reg. Deva Sala de lectură	05
	V-54.

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

- Gib I. Mihăescu** *Deus ex machina.*
Dr. S. Irimescu *Medicul de ieri, de azi și de mine.*
Otilia Cazimir *E amintirea... (Versuri).*
Dragoș Protopopescu *Cîțiva oameni, papagalul și încă un om.*
D. Ciurezu *Amiază moartă (Versuri).*
Demostene Botez *Călătorii.*
Petre Comarnescu *Aprecieri asupra civilizației americane.*
Zoe Verbiceanu *Casa cu minuni.*
D. I. Suchianu *Personajele secundare.*
Al. Claudian *Chestiunea agrară în Rusia înainte de revoluție.*
M. Sevastos *Cronica teatrală.*
C. B. *Cronica muzicală.*
P. Dragoș *Cronica ideilor (Stalin și tovarășii).*
P. Nicanor & Co. *Miscellanea (Intre partide și tehnicieni. — Jubileul d-lui N. Iorga. — Rusia și Europa. — „Unicul și cel dintîi critic român”. — Sindicalizarea cetitorilor).*

Recenzii: *Gala Galaction:* Roxana. *Al. A. Philippide.* — *I. M. Marinescu:* Figuri din antichitatea greacă. *II. Elada.* C. Balmuș. — *Prof. N. Sulică:* Clasicismul greco-roman și literatura noastră (în special Eminescu). *Al. Graur.* — *George Lesnea:* Veac tânăr. — *C. Kirițescu:* La Pédagogie de la Paix. — *Ing. C. Stavri Cunesco:* Raționalizarea și politica socială. *M. Ralea.* — *M. Vessereau:* Roumanie terce du dor. — *J. Seurre:* En Roumanie. *Izabela Sadoveanu.* — *Aldous Huxley:* Contrepoint. *D. I. Suchianu.*

Revista Revistelor: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială.* — „Ce se petrece în Rusia?” (*La Revue de France*). — „Înțelesul risului” (*Revue Philosophique*). — „Duelul sexelor” (*La Revue Mondiale*). — „Problema și viitorul Sovietelor” (*Plans*).

Mișcarea intelectuală în străinătate: Literatură. — Romane.

4884/D

Redacția și Administrația: Str. Const. Mille 7-9-11, București

1931

Viața Românească apare lunar cu 120 pagini. — Abonamentul în țară un an 500 lei; jumătate an 250 lei. — Pentru străinătate un an 650 lei; jumătate an 375 lei.

Reproducerea oprită.

4.884D

Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTA LUNARĂ

București, Str. Const. Mille (Sărindar) No. 7-9-11

Anul XXIII

Prețul Abonamentelor :

IN ȚARĂ :

Pe un an Lei 500

Pe jumătate an „ 250

IN STRĂINĂTATE :

Pe un an Lei 650

Pe jumătate an „ 375

Abonamentele se pot face dela orice număr, trimițind suma prin mandat poștal sau plătind costul direct la birourile administrației din București, str. Const. Mille No. 7-9-11.

Colecții complete pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 și 1924, se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu prețul de 200 lei colecția, iar 1925, 1926, 1927 și 1928 cu lei 300 colecția.

Administrația.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază ; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații tehnice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit ; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor nu li se pot trimite corecturile și, prin urmare, sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția : manuscise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească”, Strada Const. Mille No. 7-9-11, București.**

CĂRȚI APĂRUTE ÎN EDIT. „ADEVERUL” S. A.

C L E M E N C E A U

OMUL-OPERA

de TUDOR TEODORESCU-BRANIȘTE

PREȚUL 40 LEI

A APARUT:

DOCUMENTĂRI ȘI LĂMURIRI POLITICE

de C. STERE

PRELUDII:

PARTIDUL NAȚIONAL-ȚĂRĂNESC

și „CAZUL STERE”

PREȚUL 120 LEI

„ADEVERUL LITERAR ȘI ARTISTIC”

— REVISTĂ SĂPTĂMÎNALĂ —

Abonamentul 300 lei anual. Prețul unui exemplar 7 lei.

Redacția și Administrația : București, Str. Const. Mille No. 7—9—11.

PREȚUL 40 LEI

A APARUT:

SCRIITORI ȘI CURENTE

de G. IBRĂILEANU

Ediția a II-a

PREȚUL 80 LEI

A APARUT:

PRIVIND VIAȚA

— CUGETĂRI —

de G. IBRĂILEANU

Editura „Cultura Națională”

PREȚUL 60 LEI

A APĂRUT:

MEMORIAL

— NOTE DE DRUM DIN SPANIA —

de MIHAI D. RALEA

Editura „Cultura Națională”

PREȚUL 80 LEI

Tip. „Adevărul”, S. A.

Deus ex machina

Sandulian se ridică.

Ochii încă mai căutau în drojdia paharului de bere, dar convingerea lui era făcută. Parcă ar fi cetit tot adevărul în paharul acesta de bere, în care zdrențe de spumă se lăsau domol, pe păreții groși de sticlă, cu crînguri și păsări în relief.

Ceru plata și plecă zorit, strecurîndu-se repede printre trecătorii dinainte-i, sau izbindu-se de cei pe care-i întâlnea în cale. Gonea, mînat parcă de teama, ca nu cumva vre-o idee nouă să-i schimbe în vre-un fel convingerea cîștigată.

La o strîmtoare de stradă, îngrămădirea curioșilor care luau parte, vociferînd, la o altercație vie între un birjar și un pasager, pentru motive de tarif, îl opri fără voie. Și-l apucă o ciudă grozavă pe această lume, care în loc să-și vadă de treburi mai înbolditoare, în loc să se ducă pe neașteptate acasă sau să-și spioneze amantele stă gură-cască și intervine într'o ceartă atît de puțin importantă. Dar cită vreme avu nevoie să-și facă loc, văzu că toate gîndurile care-l ajunseră din urmă, nu numai că nu puneau nici o cumpănă ideii ce-l cîștigase în întregime, dar încă o mai și întăreau și o luminau ca'n plină zi...

Micșoră atunci pasul, el însuși uluit de atîta lumină și parcă voind acum să găsească un punct de reper contrar. Dar în zadar: lumina cea mare invadase din toate părțile ca o revărsare de ocean și, oriunde ochii lui se roteau pîrîndu-i-se că găsește un reazăm solid, uitîndu-se mai bine, nu vedea altceva decît unda instabilă.

Covîrșit de această mare și cumplită revelație, care, pînă acum nu ajunsesese la el, decît prin vagi raze rătăcite printre nori grei și opaci, intră deodreptul în iatacul soției sale.

Îl primi zîmbitoare ca de obicei, încît toată introducerea, abila introducere pe care o ticluse pe stradă, zbură ca un stol dezordonat și confuz. Fără să spună o vorbă, începu să se plimbe dela un capăt la altul al camerei, dar oricît de grăbiți îi erau pașii,

în această cursă de leu în cușcă, stolul se tot ducea înainte, dispărea la orizont.

Catia zîmbea neconținut, fără nici o modulație, văzîndu-și de cusătura, cu care o găsisse în mînă. Incetini pasul, să examineze puțin, pe furiș, zîmbetul acela. Dar nu găsi în el nici un pic de ironie; o răsfrîngere naturală a buzelor, fără nici o cută suspectă. Eși deci trîntind ușa, dar nu făcu decît un pas, pentru a o redeschide deîndată, ca să surprindă risul trădător. Dar nici acum nu găsi, pe fața cu trăsături obișnuite, decît uimire, o uimire obișnuită...

— Te rog să mă ierți !

— De ce să te iert ?

— Mi-a scăpat ușa...

Ea dădu din umeri în chipul cel mai obișnuit, cel mai liniștit cu putință.

Eși iarăși, dînd la rîndu-i din umeri. Dar acum gîndurile de pe stradă se întcarseră și-l năpădiră buluc. Lucrul era limpede ca bună-ziua. Și totuși, liniștea asta era teribilă, liniștea, obișnuința asta, posibilitatea de a fi veșnic aceiași, pe care o mînuia cu atîta ușurință...

Reîntră. De astă dată nici un zîmbet, nici o mișcare pe figura ei. O perfectă seninătate, ca și cînd nimic nu se întîmpla în fața ei, ca și cînd nimeni nu ar fi intrat, nimeni n'ar fi bocănit cu pași grei pe covor, ca și cînd nimeni n'ar fi trîntit ușa și n'ar fi eșit în trei rînduri... nu mai puțin...

Și nici o nedumerire, nici o întrebare, nimic, nimic...

Hî...

— Catia... hî... e cusută cu ață albă...

Ea ridică spre dînsul cusătura din mini.

— Unde vezi tu ață albă?...

Canalia!?! Hî...

— Nu se vede ața albă, dar este...

Ea dădu din umeri cu nepăsare. Ei nu! O femeie, o soție care n'are nimic pe suflet, ar ridica acum capul și l-ar privi întrebător. I-ar spune neapărat: Ce vrei să zici?... Dar liniștea asta!?. Abia o ușoară strîmbătură... a buzelor... Nu... nu, e suficient... E într'adevăr cusută cu ață albă această prefăcută lipsă de interes. Chiar datul ăsta tardiv, din umeri.

— Nu înțeleg. Ce vrei să zici ? — răsună glasul ei, în vreme ce ochii se ridicară alene spre dînsul.

A ieșit din nou afară și din nou gîndurile l-au luat la trîntă. Și-a strîns pumnii, dar n'a mai găsit nici un pretext... Ba nu, cusătura...

Adică... mă rog, ce cosea ea acolo? Ce anume? Și pentru care utilitate... Vre-o batistă... sau un fular, n'a băgat bine de sa-

mă... Și asta era primul lucru la care trebuia să se uite... Ce anume cosea? Pentru cine?...

El nu știa ce cosea ea anume și cu toate astea Catia îi întinse cusătura spre dînsul, desfăcută, pentru a-i arăta că n'are nici un pic de ață albă. Și cu toate acestea el n'a putut vedea nimic, n'a putut vedea din ce constă cusătura aceea deși i-a întins-o atît de aproape. Ba tocmai pentru că i-a întins-o atît de aproape... i-a luat ochii, l-a orbit. Ea știa bine că, aducînd-o atît de aproape de ochii lui, el nu va mai putea vedea nimic. Ea știa bine că astfel își va bate joc de dînsul...

Ar fi vrut să se întoarcă din nou și din nou să-și plece ochii pe cusătura revelatoare. Dar acum era departe și mergea cu pași zoriți ca să-și regăsească stolul pierdut al gîndurilor, ca să-și facă planul de atac cu mai multă dibăcie, cu mai mult sînge rece...

Cusătura ar fi una... Un punct bun.

— Pentru cine faci dumneata așa ceva?

Totuși o vede senină explicîndu-i bunăoară: — Nu vezi, e un abat-jour nou pentru lampa din sufragerie...

Și-l năpădește tristeța că a dat din nou greș; ar trebui să aibă numai decît alte șapte sau șaptezeci de întrebări care să se urmeze repede, ca focurile de petardă. Dar deocamdată n'are decît întrebarea privitoare la cusătură...

E trist, e grozav de trist. Oricît își bate capul, nu mai găsește alta.

E cumplit de trist. Cel puțin să se aleagă într'un fel. Starea asta de nesiguranță și neliniște îl minează, îl deprimă, îl dărîmă.

S'a reîntors la cafeneaua de unde plecase și a cerut un țap, pe care-l soarbe cu înghițituri largi, lacome. Nu vede nimic în jurul lui și chelnărul care i-a adus un jurnal, petrecut pe după un fel de caduceu de lemn, îl plictisește. Chelnărul înțelege, lasă jurnalul și pleacă. Iar Sandulian se zvîrcole pe scaun, ca un șarpe care a răscolit spuza unui foc acoperit, din ajun. El nu vede decît spuma berei, care se lasă domol spre fundul paharului basoreliefat cu atîtea încărcături agasante. Spuma care se lasă domol îi face bine; i se pare că la fel cu sticla paharului se desface și mintea lui.

Cînd s'a mai potolit, ia jurnalul și-l desface. Dar înainte de a arunca ochii pe dînsul, ideea mîntuitoare i-a venit.

Lovitura trebuie dată la *el*; către *el* trebuie să se îndrepte de-acuma, către omul acela enorm și spătos, cu doi ochi mici, sticlind de răutate sub streșinile largi ale sprîncenelor. Ei da-avea tot dreptul. Era soț. Și acela trebuia să-i răspundă, să-i dea socoteala. Va brava deci fulgerele de mînie ale ochilor mici, va brava glasul categoric și tăios, va ridica și el tonul. Mă rog, era soț și avea tot dreptul.

Da, așa va face.

Cu toate astea îi trebuia un sprijin... *moral*. Banditul acela e un om foarte violent. Cum dracului l-a ales nevastă-sa, dintre atîți amici ai casei, tocmai pe el? Dacă ar fi fost altul, mai potrivit, mai ca toți oamenii, ehe! l-ar apuca bine de gulerul hainei și l-ar scutura nițel...

Încă zdravăn de tot...

Dar la tâlharul ăsta e cu neputință să te gîndești că l-ai putea apuca de reverul hainei. E un uriaș în toată puterea cuvîntului. Așa i-a plăcut dumneaei; un uriaș și un violent...

Cu toate astea sînt mijloace în fața cărora și cei mai uriași trebuie să cedeze. Și s'au văzut cazuri cînd oameni de-o putere excepțională au fost înfrînți de vre-un slăbănog, de cîte-un pirpiriu... S'au văzut destule cazuri... cînd slăbănogul, cînd pirpiriul a fost animat de o mînie cumplită, o furie oarbă și care nu mai cunoștea margini și obstacole. O furie cumplită înzecește puterile... Iar starea de soț înșelat e generatoare de-o astfel de mînie...

Așa gîndea Sandulian, fără însă a izbuti să-și formeze convingerea deplină. Drept care fu nevoit să mai ceară un țap și încă unul...

În cele din urmă lumină se făcu... O mînie năpraznică nu se poate deslănțui, dacă nu e sprijinită solid de-un suport, de ceva ascuns și sigur, de-o rezervă care să poată interveni la momentul oportun, în caz cînd teoria înzecirii puterilor s'ar arăta netemeinică tocmai într'un caz ca atare.

Un... o mică armă, un revolver din cele noi, mici cît să nu se vadă din pumn, poate constitui o astfel de rezervă, din cele mai serioase. E suficient să-l simți în podul palmei, ca teoria mîniei ofensatului, care nu mai cunoaște margini, să fie promovată mai cu brio decît și-ar fi putut închipui cel care a lansat-o.

Deci, înainte de a ajunge la țintă, un prim popas la primul armurier întîlnit în cale! Iar pînă atunci, încă un țap, pentru definitivarea hotărîrii.

— Băete, un țap!

Și domnul Sandulian zgudui caduceul, pentru ca să se desfacă jurnalul întins pe el. Era *primul* țap pe care avea să-l bea în tihnă, primul țap *propriu-zis* din ziua aceea, așa că se impuneau neapărat onorurile jurnalului; ca tot omul, care după această tihnă trecătoare are de plecat la treburi mai importante și... sigure.

Parcursese titlurile, dintr'o aruncătură de ochi, pentru a-și alege subiectul cel mai atrăgător. Dar nu găsi nimic deosebit. Politică și iar politică. Un lucru cu totul fără nici o legătură cu ceiace-l preocupa pe el.

Il preocupa revolverul. Căută deci o reclamă de armurier. În să ochii se împiedecară de ceva și mai aproape de sufletul lui, în clipele acelea, decît chiar o adresă de armurier. Se opri la rubrica: „Palatul de Justiție”.

Ceți: Un nou gen de excrocherie... Aș... ce-l priveau pe el genurile noi de excrocherie... Înainte! Unde va fi și revolver...

Dar coborînd ochii, ca să treacă de porțiunea de coloană care nu-l interesa, i se înfipse deodată în vederi un cuvînt familiar, un nume, un nume la care nu s'ar fi așteptat, un nume care însemna o considerabilă revelație: Stăsescu.

Stăsescu! Dar Stăsescu, era el, tipul... amicul... adică inimicul, rivalul... rivalul pentru care vrea tocmai să cumpere revolverul, pentru ca să-și poată permite să-i vorbească.

Stăsescu, la rubrica Palatului Justiției, sub titlul: Un nou gen de excrocherie.

Mă rog, judecător de instrucție nu-l știa să fie, nici procuror, nici comisar. Atunci nu putea fi decît...

Se aruncă asupra jurnalului, cu ochii dilatați de o fericire fără de samăn, cu niște ochi atît de plini de lumină, că nici nu putu la început să cetească un cuvînt...

Excroc... Nu putea fi decît excrocul. Și era tocmai. Stăsescu, acest om bogat, însă fără meserie și avere concretă, fusese prins cu un nou gen de excrocherie. Sandulian ceti, mai de grabă mîncă rîndurile.

Însă după prima lectură nu se simți săturat. Era ceva cam vag, și nu părea să fie tocmai așa grav. Trebui să cetească a doua și a treia oară pentru ca să înțeleagă mecanismul afacerii juridice. Cu toate eforturile rațiunii și închipuirii lui însă, chestia nu parvenea să i se pară tocmai așa gravă. O complicată afacere comercială și... cam așa ceva... Dar nu izbutea să vadă fapta cea rea, partea de vină a arestatului.

— O să-i dea drumul, gîndi el desamăgit.

Luă și alte jurnale, dar dispoziția nu-i mai crescuse. Se sculă nemulțumit, ba chiar întristat. Dar se resemnă: în orice caz are cu ce face o bună impresie doamnei Sandulian.

La chioșcul din apropiere, luă un teanc întreg de ziare. Și porni ercic, pipăind pachetul pe deasupra umflăturii buzunarului. Era într'adevăr gros; și parcă tot pe atît îngroșa și vina lui Stăsescu.

La un colț, literele de aur ale unei firme înguste, îi săriră în ochi de sub un puternic felinar electric.

I. GROZIANU

Avocat

Consultațiuni 7 - 9

Era chiar 7 și jumătate. Iar lumina care se răsfrîngea din firma de sticlă neagră, parcă înzestrată cu puteri magnetice, îi încetini pasul, apoi îl opri în loc.

— De ce nu? — își spuse Sandulian. De ce nu? Poate lucrurile să fie și mai grave decît ar părea în realitate. Pe urmă... tot trebuia să cumpere un revolver. În orice caz, o consultație tot va fi mai eftină decît un revolver. În schimb lucrurile ar putea să iasă cu mult mai grave.

Și într'adevăr, după o jumătate de ceas, Sandulian eșise luminat...

Întîi avocatul spusese:

— Cam gravă chestia... Foarte gravă... Trebuie să luptăm din răsputeri... ca să-l scoatem...

— Să lupt? Să scot? Pe tâlharul ăsta? Tocmai eu vreau să știu, din contră, cît ar putea fi... înțelegeți... pe cît timp, ca să zic așa, aș putea să mă socotesc scăpat de el...

— A, sînteți partea civilă... Nu mi-ați spus așa ceva. Va să zică, dela dumneavoastră a împrumutat tablourile...

— Da de unde... Dar e un tâlhar, un tâlhar de rînd... aș vrea să-l văd înfundat chiar pe cinci ani... chiar și mai mult...

— Mă rog... însă noi trebuie să știm interesul... vreau întîi să văd interesul care vă face să interveniți în proces...

Sandulian privi bănuitor la avocat. Oare ar putea să știe ăsta ceva?...

— Dar de ce e necesar să cunoașteți dumneavoastră interesul meu, domnule?...

— O, domnule, interesul... interesul juridic... *Pas d'intérêt, pas d'action*... e un precept, care ne împiedecă...

— Ah, da..., dar poate e ceva indiscret la mijloc...

— A, ha... a... a... înțeleg...

Sandulian îl privi crunt; avocatul surîse fugitiv și redeveni grav.

— În cazul ăsta, — spuse el, — nu-mi rămîne nimic decît de a-mi oferi serviciile părții civile în mod gratuit... cu condiția ca să mă despăgubiți dumneavoastră... Mie, în orice caz, înțelegeți, îmi trebuie o procură dela reclamantul în drept...

— Dar cel puțin e rost de-o pedeapsă ca lumea?

Avocatul deschise codul și îi arătă o combinație întregă de articole.

— Înțelegeți, totul depinde de modul cum punem chestiunea... Cum vedeți, poate să meargă și pînă la cinci ani...

Socoteala onorarului, pe care i-o făcu apoi, nu i se păru lui Sandulian chiar prea exagerată; nu depășea nici jumătate din prețul revolverului. Avocatul ăsta era cam eftin. Il angajă deci, dar cînd plăti acotul, gîndi că n'ar strica mult, să mai tocmească și unul mai scump, mai cu greutate...

Sandulian intră în camera soției sale, pe buze cu un cîntec la modă. Mai îl fluera, mai îl sîșia, mai tăcea ca să-l reia iarăși, dar nevastă-sa nu-și ridică ochii de pe gherghef. Atunci scoase teancul de gazete și-l trînti cu plesnet mare, pe măsuta de lângă canapea. Doamna Sandulian nici nu tresări măcar.

Se aruncă pe canapea, așa cum se găsea, cu paltonul pe din-sul. Și începu să desfacă jurnalele zgomotos, schimbîndu-și necontentit poziția picioarelor aruncate unul peste altul și făcînd somniera sofalei să ofteze în acorduri dureroase.

Mai la urmă, văzînd că nu izbutește s'o scoată din mutismu-i încăpățînat, gîndi că trebuie să se prefacă încordat asupra lecturii și la un moment dat să sară surprins de mirare, că a descoperit o veste atît de gravă și dezonorantă, privind pe amicul lor Stăsescu.

Ii examină pe furiș figura, pe cînd parcurgea într'o doară titlurile și coloanele indiferente. Ca și cînd ar fi vrut să și-o întipărească bine în minte, pentru a se bucura și mai mult în urmă de diferența dintre expresia senină pe care o păstra încă și expresia e surpriză, de groază ori poate de necaz, care o să-i strîmbe nobilele sale trăsături, iaca, peste puțină vreme.

Și fără a mai aștepta mult, Sandulian scoase deodată un A ! scurt și sughițat, apoi sări din pat, simulînd o stupeoare exagerată, de actor începător.

— Dar ce va să zică asta? — răcni el bălăbănindu-se pe picioare. Ia uite, domnule... nemaipomenit...

Și-și acoperea fața cu jurnalul, o descoperirea apoi îndată ca să-și privească soția și pe urmă se repezea din nou cu ochii la jurnal, pentru a reciti cu stupida și eftina lui consternare așternută nepotrivit pe fondul vioi al figurii.

— Ei ce este, ce este? — strigă plictisită doamna Sandulian. Ce s'a întîmplat? Spune odată.. Ce te-a surprins atîta!!...

— Stăsescu...

Și se opri ca să judece efectul acestui cuvînt, rostit după o scenă atît de patetic jucată.

Dar doamna Sandulian plecă ochii dînd din umeri, plictisită.

— Ei !! Ce e cu el ?...

Lui Sandulian i se păru că zîmbește...

Să vedem dacă ai să mai zîmbești și acum, își făcu el vînt... și continuă, fixînd-o:

— Stăsescu... a fost arestat... A fost prins cu excrocheria... Un nou gen de excrocherie. Grav de tot... Pedepsă pînă la cinci ani...

Și-i întinse jurnalul, pentru ca să-i fie mai la îndemînă urmărirea metamorfozelor ei fizionomice.

Ea cetea însă calm și fără nici o surpriză. Lui Sandulian nici nu-i venea să creadă.

Adică... oare... să nu fie adevărat, și toată alarma lui să nu fie decît un caraghioslic, din care...!

Bine, dar atîtea evidențe, atîtea siguranțe, care eșiseră rînd pe rînd din spuma de bere, ca obiectele neașteptate din cutia u-nui scamator !

— Toate ziarele scriu, — adăugă el, — desfăcîndu-le rînd pe rînd, și îngroșînd vocea agresiv, ca să întindă coarda pînă la capăt... Toată presa...

Dar ea nu mai vru să cetească și dădu din umeri indiferentă. Inșă nici el nu se lăsă bătut.

— Maximum de pedeapsă, cinci ani, minimum trei. E grav de tot...

Și după o pauză, în care păru că-și consultă, concentrat, cunoștințele juridice, declară :

— Prin urmare, trebuie să ne luăm ziua-bună pentru un timp mai îndelungat dela domnul Stăsescu. Adică pentru totdeauna... Căci chiar după trei ani de zile, sau patru, sau cinci... cît vor fi... nu știu cine are să-i mai întindă mîna... Și 'n casa mea, nu-mi trebuie excroci! — zbieră el drept încheere.

Dar doamna tăcea înaintea exasperantă. Ceia ce-l făcu pe Sandulian s'o ia puțin mai deadreptul.

— S'ar părea că nu vă interesează de loc această chestiune. — făcu el mîeros. S'ar părea... că nici usturoi n'ați mîncat... nici gura, pardon, nu vă miroase...

Ea făcu o mișcare de displăcere cu buzele și izbucni, în lumina de triumf a ochilor lui :

— Ah, ești cumplit de agasant... și mai ales ești groaznic, cînd începi cu astfel de expresii, de care abia credeam că te dez-bărasem.... Mă rog, ce dorești dela mine?

— Nu înțelegi? Stăsescu a fost arestat...

— Ei, și dacă a fost arestat...?!

A... Sandulian o măsură de sus pînă jos... Dar *evidențele* lui dinainte rămîneau, rămîneau... Ha... cocoana... credea că îl poartă pe el... așa... Aha... Nu merge... Numai că trebuie înzecită băgarea de samă... Nu vezi cît e de periculoasă această femeie...

— Va să zică ți-e indiferent, nu ? Hm, curios... Eu credeam că te privește și el puțin, săracul... E doar prietenul nostru cel mai bun... prietenul casei, de !... pe care d-ta mi l-ai recomandat... nu eu dumitale... Bietul Stăsescu ! Sărmanul ! El care cel puțin de două ori pe săptămînă lua masa la noi... Cum, adică... dumnea voastră femeilor, așa vă sînt de indiferenți cei atît de aproape de dumneavoastră? — se minună el, fericit de verva lui și de modul cum a dus-o... Stăsescule, Stăsescule, mai crede în prieteni, Stăsescule!...

— Vorbești prostii, — îl întrerupse d-na Sandulian... Sigur că nu mi-e așa de indiferent... Dar mai întîi de toate nici n'a fost judecat, nici n'a fost condamnat... Și eu cunosc mai bine pe

Stăsescu decît dumneata... și pot să știu destul de bine, că sufletul lui nu e capabil de astfel de lucruri urîte... O, nu... De altfel ar fi fost inutil să facă așa ceva... el e destul de bogat...

Sandulian rămase cu ochii blecșiți la ea, cu gura întredeschisă, prin care vârful limbii sta gata să se strecoare, ca la spînzurați.

Așa dar, era întocmai. Așa dar, era totul adevărat. Siguranțele lui erau cu adevărat... siguranțe... Și cine știe de cînd nemernicii ăștia o duc astfel... Poate chiar dinainte ca ea să-i fi fost soție....

Ea-și aplecase ochii de-asupra gherghefului, iar el începu să se plimbe impacientat și nervos. Totuși se liniștea... Noroc că lucrurile sfîrșiau astfel înainte de-a se băga de samă... cel puțin față de lumea cealaltă, de ochii lumii... pentru că, mă rog... o probă evidentă nu era... Totul nu dăinuia decît în stare de supoziție... Căci, la drept vorbind, nici chiar siguranțele lui nu erau tocmai, tocmai, niște siguranțe în adevăratul înțeles al cuvîntului... De văzut, n'a văzut nimic, și de auzit n'a auzit nimic... precis... Toate nu sînt decît deducții... simple deducții. Ici, colo, cite-o vorbă, care putea să aibă și un alt sens, cite-un gest care putea să aibă și altă interpretare... cu siguranță că gluma de-abia acum începea să se îngroașe... Cu siguranță că *prietenia*, deabia de-acuma amenința să se transforme în amor sadea... Da, da... *pînă la proba contrarie*, nimeni nu poate să presupună în sarcina altuia, ceva de care nu e sigur... așa doar i-a spus și avocatul, cînd i-a explicat că pînă la judecarea procesului definitiv, arestarea lui Stăsescu, n'are nici o importanță propriu-zisă, drept care onorarul nu i-l ia decît în vederea procesului definitiv...

Nici el deci nu poate deocamdată să arunce piatra acuzării definitive în soția lui. Cel mult, să se bucure că destinul s'a amestecat singur, ca să împiedece o nelegiuire și o nemernicie care se punea la cale...

Ceiace dovedește că lucrurile ajunseseră la un punct destul de serios, e însă că doamna pare să-și dea perfect sama că timpul încă n'a sosit să se teamă de soarta lui Stăsescu. Ea pare să știe foarte bine deosebirea între o arestare preventivă și între o condamnare.. de parcă ea însăși ar fi consultat un avocat... dacă n'o fi prevent-o chiar banditul... mai de mult...

...O-ho... aicea se arată un complot întreg...

— Va să zică nu-l crezi capabil de așa ceva?

— O, desigur... în această privință sînt de perfect acord cu tine...

— Da...a ? Sînteți ?! Apoi, draga mea, dacă vrei să știi, eu cred că e vinovat... vinovat din cap pînă în picioare... Ce tot îmi spui mie de avere și de lucruri d'astea... Iubitul dumitale amic Stăsescu, trăia din expediente...

Asta e... S'o știi dumneata... Adică poate o și știi... apăsă el, provocator, pe ultimele vorbe.

Dar ea surise cu blîndeță...

— Vei vedea că am avut dreptate... cînd se va judeca procesul... Îți spun, nu pot să cred așa ceva... nu e capabil de așa ceva...

— Ești așa de sigură?...

— Instinctul meu nu mă înșeală niciodată...

Astea-s mărturisiri, cum s'ar zice, pe față... Il iubește, asta e... și spune, arată... bolborosi Sandulian în fundul gîtlejului său, fără a socoti însă momentul potrivit să dea drum larg tumultului indignării... Poftim, că mărturisește!... Dar e un destin pe lumea asta... e un Dumnezeu...

— Intr'adevăr, bietul Stăsescu! — oftă el acum adînc, întorcînd-o cu înțelepciune, pentru a provoca noi destăinuiri. Mi-ar părea foarte rău... dacă... Și înțelegi... Noi înșine ne-am găsi într'o postură foarte puțin convenabilă... Dar însfîrșit... să nu fim egoiști... Noi ca noi... Dar el, bietul băiat!... Dorința mea fermă este ca să scape basma curată... Să-și dovedească nevinovăția... Altfel să știi, îl așteaptă pedeapsă grea de tot... Dela trei la cinci ani, nu mai puțin...

— Ce trei, ce cinci ani!... Ce tot vorbești aci?! Sînt oameni care omoară și tot pot scăpa cu cîteva luni... ba, chiar îi achită... Dar el care n'a omorît pe nimeni?...

— Cum n'a omorît?... I-a excrocat... I-a jefuit de avutul lor... I-a adus în stare de mizerie. Asta nu e tot o crimă?...

— Nu e... și chiar dacă o fi... o să se vadă, că cel mult a greșit... și-l va achita...

Ia uite; cum îl iubește, canalia!... bolborosi din nou Sandulian, în fundul gîtlejului. Și izbucni cu toată țărnia:

— Nu-l va achita... Numai la jurați se achită... Acolo se judecă omorurile... Dar asta e altfel de faptă... care se judecă numai la tribunal... Și tribunalul condamnă... Asta e faptă de cinci ani, înțelege odată... romînește...

— Habar n'ai.

— Habar n'ai d-ta... Fapta lui e prevăzută cu cinci ani în lege...

— Păi sigur, cunoști foarte bine d-ta legile...

— Dacă nu m'oi pricepe eu, se pricepe avocatul care mi-a spus...

— A... a... ? Va să zică... Ai întreat un avocat... Știi dinainte... Mi se păruse că aici, acasă, ai descoperit, în jurnal... Hm... Și încep să rîdă cu poftă...

— Mă rog, pentru ce ai ținut să-mi joci teatrul ăsta? — întrebă ea foarte înveselită...

— Ce teatru, ce teatru?! Eu nu joc teatru, doamnă... Credeți că eu n'am mai stat de vorbă cu avocați în viața mea?... Eu

m'am fost la palatul de justiție ca auditor ?... Iată un loc unde-ți recomand să te duci și d-ta... Acolo poți vedea multe lucruri... neplăcute, de care ai ști apoi să te ferești din vreme...

— Bine, bine, lasă asta... Să ne întoarcem la cele ce vorbeam. Ce-au aface vizitele d-tale la palatul justiției, cu pedeapsa lui Stăsescu...

— Pentru că am văzut acolo cum sînt pedepsiți cei care fac ce-a făcut Stăsescu.

— Dar n'a mai făcut nimeni ce-a făcut Stăsescu... Par'că îmi ceteai adineaori, că el a inventat un gen nou de excrocherie...

Sandulian nu mai găsi imediat riposta, de data asta. Ba chiar se înecă și începu să tușească. Pe urmă își prelungi tusea, ca să găsească o eșire onorabilă. Cînd socoti că trebuie să se poțolească, rosti :

— Inventator... Acum mi-l scoți și inventator... A... să-mi vezi mătăluță, ce patentă mi-l mai așteaptă pe acest mare inventator... pe acest bandit... pe acest pungaș ordinar... A... trebuie să fac inventarul tuturor lucrurilor, ca să văd dacă nu mi-a dispărut ceva pe urma vizitelor acestui onorabil inventator...

Ea surise cu nemărginit de disprețuitoare milă drept răspuns. Iar el cetind acest zîmbet, își dădu sama cît de nemărginit îl iubea. Cît de singur și de neștiutor a fost între acești doi complici, care cu siguranță că tot timpul n'au avut față de el decît aceeași nemărginit de disprețuitoare milă.

Ca pentru un neștiutor ce era.

Îndată ce ar fi știut, îndată ce s'ar fi pornit să se opună, mila ar fi dispărut și ar fi rămas doar disprețul. Și ura oarbă. La început, latentă și neagră, ca de fiare ce se măsoară înainte de a se arunca una asupra alteia.

Dar descoperise lucrurile acestea acum, cînd ele încetaseră de a mai exista. Doamne, ce s'ar fi întîmplat, dacă le-ar fi descoperit mai de mult ?

Ar fi avut el curajul să se ridice, să strige, să-și ceară repararea sufletului său jignit și călcat în picioare ? Ar fi avut curajul ăsta ?...

A, da... Adineaori la berărie, gîndea să treacă pe la un armurier, ca să se înarmeze.

Surîse trist acestei amintiri.

Ei ? Și cum... și cînd ar fi putut să lovească ? Unde... cînd ar fi găsit pieptul desgolit, pe care să-l ciuruiască ?... Doar în fața lui, cei doi ar fi păstrat aceeași atitudine calmă, ermetică, prietenească chiar... Unde, unde să lovească ? Cum să lovească în fața prietenească și surîzătoare care s'ar fi apărat desigur cu toată violența și puterea, ce-i da aparența nevinovăției ? Cum, cum să smulgă vâlul acestei aparențe ?...

O, cu adevărat că este un Dumnezeu deasupra, care inter-

vine, *Deus ex machina*, să te scoată la timp din mijlocul acestui labirint de încîlcite și atît de chinuitoare întrebări...

Este un Dumnezeu...

Sandulian recunoaște, cu toată bunăvoința și îndatorirea de care e capabil în momentele acestea, pe Dumnezeu și-i acordă solemn promisiunea supunerii oarbe și eterne.

E vesel, e fericit, e liber...

Se poate mișca, se mișcă, poate vorbi, gesticula, striga... deadreptul, fără nici un ocol, fără nici o stînjnire. Fără a se gîndi ce fel de interpretări va putea întîmpina cuvîntul său, ce fel de rezonanțe va isca în bolțile sufletești, în care va pătrunde, ce fel de avertismente surde vor reflecta aceste bolți, înapoi, spre dînsul...

Liber... Gol... Nou. Ca un nou-născut...

— Cinci ani, doamnă, cinci... Ei da, am fost la avocat și l-am întreat... Cinci ani. Cazul e foarte grav...

— Și te poate bucura asta ?

— Ei da, doamnă... mult, foarte mult... infinit de mult... Atît de mult, că îmi voi permite să-ți cînt ceva frumos, un cîntec de dragoste... de parcă acuma ne-am fi cunoscut întîia dată... Primul meu cîntec de dragoste....

Și Sandulian începu să tușască și să-și dreagă vocea lui oboșită, apoi dădu drum primelor note:

Tu viața mea

Tu, dulcea mea viață...

Acum începi cu adevărat pentru mine...

Muzica era arbitrară ca și această poezie, cu totul și cu totul originală.

Dar atunci servitoarea veni să anunțe:

— Domnul Stăsescu !

Exclamația de surpriză, care scăpă lui Sandulian, fu ca zgomotul unei coarde ce se sparge în mijlocul, în momentul cel mai patetic al cîntecului.

— Cine ? Ce face ? Ce caută ? Ce vrea ? Ce dorește ? Ce caută aici ?!

Servitoarea dădu din umeri fără înțelegere. Dar Sandulian se întoarse către nevastă-sa, formidabil și necruțător:

— A evadat deci ? Și caută azil la mine ! A, ha... Eu nu pot să dau azil la toți excrocii. Casa mea nu e azil de... de..

Ușa care se deschise din afară înăuntru întrerupse brusc avalanșa de vociferări.

În cadrul ei era d. Stăsescu, în persoană:

— De sigur vă mirați de apariția mea atît de neașteptată, astăzi, cînd vă spuseseam că viu tocmai Miercuri... Dar m'am grăbit să vă avertizez, — continuă să mugească vocea de taur

încînd îngîimeala de întrerupere a lui Sandulian. — m'am grăbit să vă avertizez că, dacă veți ceti cumva în jurnale de o afacere, în care e vorba de-un Stăsescu...

Aci, o pauză mică, în care ochii lui Sandulian sfîrșesc prin a deveni incandescenti, de furia și nerăbdarea riposteii ce pregătește...

— ...apoi să nu credeți că e vorba de mine... E un nemernic de văr al meu, pe care-l chiamă tot Ion ca și pe mine... și care nu acum îmi face numele de rîs pentru întîia oară...

Gib I. Mihăescu

Medicul de ieri, de azi și de mâine

Descartes scria : „spiritul depinde așa de mult de corp, încît, dacă ar fi chip de găsit un mijloc ca oamenii să fie mai înțelepți, mai pricepuți și mai destoinici decît au fost pînă acum, mijlocul acesta va putea fi găsit în medicină“. Autorul „Discursului asupra metodei” enunța astfel o înaltă apreciere asupra medicinei. Contrastul e foarte mare cu ceiace, în Faust, Mefisto spune școlarului care cere sfaturi și îndrumări pentru cariera lui viitoare. Cînd ajunge la medicină, după ce a trecut în revistă diferite ocupații, Mefisto găsește în ea o îndeletnicire pe care nu știe cum să o desconsidere mai mult. E celebră tirada care începe cu fraza : „Der Geist der Medizin ist leicht zu fassen“ (spiritul medicinei e ușor de conceput) și continuă cu dezvoltarea acestei concepții prin sfaturi, de felul acesta : „să studiezi lumea mare și mică și la sfîrșit să lași totul să meargă cum lui Dumnezeu îi place.... Indrăsneala care nu trebuie să-ți lipsească face că dacă ai încredere în tine dobîndești și încrederea altora“. Și mai departe — aici sfatul devine cinic deși galant — Mefisto adaugă : „mai cu deosebire trebuie învățat cum să dirijezi femeile; cu titlul tău îți le faci lesne încrezătoare... Increderea crește cînd, luîndu-le pulsul, îl apeși frumos și le cuprinzi în același timp cu priviri aprinse și abile”. Școlarul pare încîntat și mulțumit de perspectivele care i se deschid. Mefisto în concluzie încheie : „teoriile sînt veștede, verde e arborele vieții”.

Medicina nu are atîtea superiorități cîte i le acorda Descartes, care fără să fie medic se complăcea în speculații de fiziologie și făcea din corpul omenesc o mașină complet și perfect ordonată așa cum o regula sufletul, căruia cu multă fantezie, ca să-i găsească o localizare, îi da ca sediu glanda pineală din creier. Ea nu e însă nici meseria cu multe șiretării și cu destule josnicii de care vorbește Mefisto.

Medicina e o disciplină a cunoștințelor, care cuprinde în

ea foarte multe laturi, pentru pătrunderea și înțelegerea, nu numai a trupului dar și a sufletului omenesc. Medicul are și calități și defecte, cum le au toți oamenii, dar poate prin cultura lui, când reușește să-i dea o cit mai bună întrebuințare, să fie un factor de un mare folos pentru semenii lui. Ca să ajungă să îndeplinească acest rol, medicul trebuie să aibă calități reale și nu numai aparente, așa cum imaginația celor din jurul lui i le atribuie. Intr'un trecut depărtat, medicul era inconjurat, aureolat aproape, de un prestigiu mare, dar puțin solid, de oarece era artificial, așa cum i-l da felul îndeletnicirilor lui.

Medicina și-a avut punctul de plecare în practice religioase și magice. Oamenii încă dela originea lor, când se îmbolnăveau, cum sufereau, cereau un ajutor. La strigătul lor de durere interveneau cei ce se credeau autorizați că pot să aducă o alinare acestei dureri. Felul intervenției se manifesta destul de bizar. Tratatamentul religios al boalelor, vindecările miraculoase atribuite amestecului zeilor au existat la începutul tuturor civilizațiilor. Exemplul cel mai tipic al concepțiilor medicale și terapeutice de această natură poate fi găsit în practicile care au făcut celebru în antichitatea greacă templul lui Asclepeion, la Epidaur în Grecia. În fundul templului se găsea statuia care avea puterea să producă vindecări. În jurul statuii și în alte părți ale templului, erau înșirați slujitori de tot felul și preoți însărcinați cu diferite funcțiuni. Bolnavii veneau la templu în mare număr din țările cele mai depărtate, după o călătorie lungă și descori anevoioasă. Ca să-și facă pe zei favorabili, ei depuneau la intrarea templului daruri și se purificau în fântină, care erau adevărate piscine de o curățenie însă îndoelnică, după ce serviseră la atâtea scăldări, ceiace nu le împiedica să inspire încrederea, că prin ele sufletul se libera de păcate chiar dacă trupul nu era deloc spălat. După aceste preliminare, bolnavii erau admiși să treacă una sau mai multe nopți sub porticele templului, fără să aibă dreptul să înainteze. Numai în urma acestei așteptări plină de neliniște sufletească, în timpul căreia se făceau rugăciuni publice și erau adresate apeluri și implorări elocvente zeilor, bolnavii pătrundeau în templu și primeau sfaturi sub forma de oracole sau de visuri profetice. O întreagă pregătire psihologică era astfel realizată și miracolul avea toți sortii să se îndeplinească. Inscripții pe pereții templului raportau amănunte asupra tămăduirilor mai remarcabile și contribuiau să întărească credința în realitatea lor. Miraculații, ca să-și celebreze îndreptarea sau vindecarea, aduceau ca prinos de recunoștință, pentru a fi puse în templu, obiecte reprezentând partea corpului care fusese bolnavă. Se găsec astfel în vechile

sanctuare ale Egiptului, Greciei, Romei brațe, picioare, gîturi, sînuri în piatră, în marmoră, argint sau aur.

În Evul-mediu, zeii păgîni sînt înlocuiți cu divinități creștine, dar vindecările se practicau după același sistem. În timpuri mai nouă, credința în miracole nu dispare. Pe mormîntul diaconului Paris, la cimitirul Saint-Médard, către anul 1736, minuni numeroase se îndeplineau.

Credința aceasta se continuă și în zilele noastre, deoarece sufletul și mintea omenească avide de supranatural, îl caută și știința medicală nu a făcut încă destule progrese ca să-l înlocuiască și să-l înlătore ca inutil. În aproape toate țările, credința în miracole persistă. Lowel, într'o carte reputată, publicată în 1894 asupra „Japoniei oculte și a căilor către zei” descrie pentru această țară procedee de vindecări cu totul asemănătoare celor din Egiptul sau din Grecia veche. În Franța, grotă celebră dela Lourdes în Pirinei, care a inspirat lui Charcot, în 1893, un articol asupra „credinței care vindecă” e încă în plină reputație și atrage anual mij de pelerini. Zola a descris acest pelerinaj în romanul lui. Bolnavii aleargă către locul de minuni mînați de dorul de vindecare și convinși că ea se va înlături.

La noi, nu mai tîrziu decît acum 1½—2 ani, într'o localitate din județul Buzău, un puț miraculos atrăgea mulțimile. S'au găsit gazetari, cărora epizodul acesta de psihologie a mulțimilor stăpînite de o adevărată psihoză colectivă le-a oferit prilej nu numai de descrieri pitorești dar și de îndemnuri — contaminați și ei de același elan mistic, care putea să fie și sincer — ca bolnavii să meargă la locul acesta de mîntuire, unde toate boalele se vindeau ! Și nu a fost oare aceiași pornire, avînd la baza ei același val de misticism, credința în vindecarea tuberculozei, care ducea pe bolnavi către un loc de miracol, cu cîțiva ani în urmă, undeva în Oltenia ? Serul vindecător era socotit ca un fel de aiasmă sfîntă. Numai cînd dezastrele s'au înmulțit și s'a constatat că în minune intra și o parte de speculă a candoarei bolnavilor, mulțimile și-au deschis ochii și miracolul sub forma aceasta a încetat, așteptînd să reînvie sub o altă formă.

Tratamentele religioase nu sînt într'adevăr singurele care merită numele de tratamente miraculoase. Ceiace e esențial în miracol, cum spune Pierre Janet în cartea lui „Medicina psihologică” e că omul dorește puternic un anumit fenomen, dar nu-i cunoaște bine condițiile determinante, ca să-l poată reproduce cu regularitate și certitudine. Elementele la care face apel pentru ca acest fenomen să se realizeze au fost mai întîi zeii păgîni sau divinitățile creștine și apoi diferite forțe misterioase avînd o acțiune după modalități necunoscute, analoge cu capriciile divine. Multe din tratamentele la care se

recurgea erau foarte apropiate de practicile religioase și ele utilizau învoeli, pacturi cînd cu un zeu, cînd cu un demon. Succesul teraputicelor de acest fel, uneori real, nu era explicat prin adevărata lui cauză. El era atribuit unor puteri supraomenești. Cînd nu interveneau zeii ca să-l provoace, forțe pe care mîntea omenească nu le putea pătrunde: magnetism, electricitate, denumite cu termeni cari rămîneau vagi și pluteau în plin mister, erau socotite că vin să le producă. Mesmer, a cărui reputație ajunsese atît de mare la sfîrșitul veacului al 18-lea, încît robise tot Parisul, aplica tratamente, pe care le punea pe socoteala magnetismului. Devenise atunci o modă, pentru doamnele dela curtea regelui Ludovic al XVI-lea, să se supună acestor practice terapeutice, care aveau pentru ele, ca atracție, farmecul misterului și al necunoscutului. De fapt, Mesmer ca și predecesorii lui în tratamente misterioase și miraculoase practica o adevărată psihoterapie. Metodele acestea de cură sînt studiate astăzi în lumina și pe baza psihologice, cercetînd influența pe care factorii morali și psihici o au asupra funcțiunilor organice.

Bernheim, capul școalei dela Nancy, în controversese și discuțiile lui cu Charcot și școala lui, care făceau atîta vîlvă, spunea foarte bine la sfîrșitul veacului trecut, că elementele psihice nu sînt cantități neglijabile și că psihoterapia poate și trebuie să fie utilizată în căutarea boalelor. Factorii morali intervin nu numai ca să lămurească eficacitatea unor anumite măsuri terapeutice, dar au un rol și în mecanismul producerii boalelor și în tabloul clinic pe care ele le oferă observatorului. În realitate, o terapeutică oricare ar fi ea nu are o influență exclusiv fizică dar e însoțită totdeauna și de punerea în acțiune a unor elemente psihice. Medicul din primele timpuri ale civilizațiilor omenești care obținea vindecări prin tot felul de practice bizare făcea, fără să-și dea sama, psihoterapie. El nu putea practica decît această terapeutică deoarece cunoștințele pe care le avea, atît cît i le permitea starea de spirit și de cultură a epocii lui, erau atît de incomplete și de rudimentare, încît în afară de vestmîntul de mister în care îmbrăca tratamentul, pe care îl preconiza și-l întrebuinta, nu putea oferi un alt mod de căutare bolnavilor.

Medicina, cînd a evoluat mai departe de-alungul vremii, a reflectat credințele filozofice ale epocii ei și a rămas ca un ecou al lor. Numai în timpurile eu totul recente, degajîndu-se de această tutelă care o înăbușa, ea a devenit autonomă și independentă în urma cunoștințelor dobîndite pe terenul anatomiei, fiziologiei, al biologiei în general, care i-au permis această desvoltare.

Medicina, înainte de aceste cuceriri și progrese ale științelor ajutătoare care constituie baza ei, nu putea să fie, cînd

se încumeta să lămurească cauza și natura boalelor, decît un exercițiu de pură fantezie. O infinitate de sisteme dar nici o metodă, iată ce era medicina acelor vremuri. Cînd se citește istoria medicinei, se constată cu uimire vidul teoriilor care se emiteau. Teoriile acestea se bucurau totuși de un mare credit pentru a edifica diagnostice și tratamente. Boalele fundamentale pe care am ajuns să le cunoaștem, medicina mai veche le ignora; tipurile morbide care constituie categorii și cadre pentru clasarea cunoștințelor erau cu totul străine medicilor din trecut. Cînd se evocă acest trecut, adevărul care reiese, e că medicina adevărată are de abia 100 de ani de existență. Ea e astfel o știință cu totul tină. Nu e venerabilă ca alte științe și nu are consacrară veacurilor. E un punct pe care Rist îl relevă cu drept cuvînt în cartea lui „Qu'est ce que la Médecine”, care cuprinde multe observații de o a-dîncă pătrundere. De fapt, medicina datează ca disciplină sistematizată numai dela începutul secolului trecut. Cum pentru poezie. Boileau spunea: „Enfin Malherbe vint”, s'ar putea spune pentru medicină: „Enfin Laennec vint”, în sfîrșit Laennec a sosit. Tot ceiace a precedat vremea, căreia Laennec i-a dat pecetea genialei lui personalități, aparține preistoriei medicale. Pentru întia dată cu el, marile tipuri morbide în jurul cărora se grupează boalele cu caracteristicele lor sînt concepute și studiate cu simptomele și leziunile lor.

Pînă la Laennec, medicii au trecut pe lîngă evidență chiar și n'au urmărit decît chimere. Molière a descris în piesele lui de teatru cu tot ridicolul lor pe medicii epocii lui. Tomès. Desfonandrès. Diafoirus, Purgon sînt tipuri caracteristice pentru felul cum medicina era înțeleasă și practică în al 17-lea veac. Lăsarile de sînge, purgațiile ca să elimine „umorile pecante și fuliginoase” erau atunci baza teraputiciei. Explicația, așa cum le-o atribue Molière, pe care medicii o dau ca să motiveze aplicarea acestei teraputice, e cuprinsă aproape cuvînt cu cuvînt într'o latinească de bucătărie grotescă și pretențioasă în vocabularul întrebuintat de ei. Ludovic al XIV-lea, cum se poate vedea din memoriile lui Dangeau, se conforma acestor practice teraputice. Pentru „boala care va veni”, întocmai cum spune Sganarelle în „Médecin malgré lui”, în fiecare lună el avea ziua lui de purgație. Ieșirea lui Béralde, — în „Malade imaginaire” — frațele lui Argan, bolnavul imaginar, contra medicilor cari atunci „cînd vorbesc cu emfază, par oamenii cei mai abili și învățați, dar cînd își aplică știința sînt cei mai ignorați”, are o mare doză de bun simț. Arta lor, spune Béralde, constă în fraze „care dau vorbele ca raționamente și făgăduelile drept efecte reale”.

Pe ici pe colo, se desprind totuși chiar în aceste epoce de

obscurantism și frazeologie goală, figuri de observatori perspicaci — un Sydenham în Anglia, un Bayle în Franța, — al căror merit e cu atât mai mare cu cât au știut să se lepede de sistemele epocii lor. După sistemele acestea, cum spune unul din medicii lui Molière, rezulta că bolnavul poate să moară, dar numai după ordonanța lor, așa cum era scoasă din cărțile lui Hipocrat, deoarece moartea unui om nu are nici o consecință, dar o formalitate neglijată aduce un mare prejudiciu corporației medicale. Observațiile marilor clinicieni riguros înregistrate rămân cu reala lor valoare și ele au contribuit să se institue arhivele documentare ale patologiei umane pe bază de constatări exact ținute. Medicina datorește mult empirismului ca și celelalte ramuri ale cunoștințelor omenești. Sînt destule exemplele, care se pot cita, ca să se dovedească că aplicațiile practice ale fenomenelor fizice și chimice au precedat uneori cu mai multe veacuri teoria științifică a acestor fenomene. Bertold Schwartz n'a așteptat cercetările chimiei, care s'au făcut de abia recent, ca să fabrice iarba de pușcă și busola a fost întrebuintată cu mult înainte de a se cunoaște ce este magnetismul terestru.

Empirismul medical își are începutul din ziua în care au fost bolnavi, de cînd adică omul a apărut pe pămînt. S'au adunat astfel un număr considerabil de fapte și din ele s'au păstrat cele pe care observațiile ulterioare le-au dovedit că sînt corespunzătoare realității, construind pe temeiul lor categoriile de boale care constituie patologia umană. E ca și în chimie, care fără empirismul alchimistilor și fără documentația bogată pe care aceștia au adus-o, n'ar fi făcut în ultimul veac cuceriri și progrese atât de mari.

Laennec întemeiază adevărata clinică. Urmează apoi în veacul trecut o formidabilă recoltă de achiziții pe terenul biologiei. În felul acesta se constituie medicina ca o disciplină științifică. Multă vreme, medicina nu a fost decît o colecție de rețete, de formule, de procedee. Elementul intelectual nu era reprezentat decît prin observații care conduceau la un diagnostic sau la ceiace, în aceste epoce, trecea drept un diagnostic. În afară însă de cîteva stări morbide foarte simple și elementare, diagnosticele acestea nu corespundeau decît unor categorii cu totul empirice, artificiale, fără legătură cu realitatea obiectivă. Astăzi, medicina utilizînd tehnicile întrebuintate pentru explicarea și cercetarea funcțiunilor organismului, e o știință. Ea a devenit o știință și pentru că s'a degajat de încătușarea sistemelor care au ținut-o atîta vreme pe loc și e de o independență absolută, în ceiace privește dogmele și credințele tradiționale, cărora se supunea înainte. Medicina rămîne însă și o artă, întrucît cere fineță, eleganță în raționamente și în acțiunea terapeutică. Există o estetică spe-

cială a diagnosticului. Intuiția pe care medicul reușește s'o aibă și care îl face să fie apreciat, e un fel de automatism, care rezultă dintr'un îndelungat exercițiu al facultăților de observație și de hotărîre pentru un diagnostic și pentru un tratament. În stima ce se acordă medicului care știe să-și țină rolul cu demnitate, intră și o rămășiță din respectul superstițios, care se da magicianului, făcătorului de minuni din primele timpuri ale medicinei. Medicina complex înțeleasă e deci știință și artă. Vechea ceartă între clinică și laborator nu e cu totul aplanată. Ea simbolizează opoziția între arta și știința medicală. Observația clinică, cînd e metodică și precisă, e unul din cele mai utile mijloace de investigație.

Omul de laborator are nevoie de controlul și de sugestiile clinice, dar nici clinicianul nu se poate dispensa de ajutorul laboratorului. E mult mai comod pentru medici să se mulțumească cu impresii clinice pentru un diagnostic, decît să se conformeze metodelor minuțioase de laborator și să pună în practică tehnicile nouă care, ca să fie utilizate, trebuie să fie cunoscute și deci să fie învățate. Pentru a gîndi și a lucra științific în medicină, trebuie o disciplină intelectuală, o reînoire și o înprospătare continuă a cunoștințelor. Disciplina aceasta e nevoie să fie întreținută. Sînt medici practicieni care prin această disciplină reușesc să aducă contribuții importante, utilizînd și instrumentația simplă pe care au avut ingeniozitatea să o găsească. Mackenzie, cînd a inventat cardio-phlebograful care a renovat cardiologia era un simplu practician la Coventry în Anglia. Bernou, căruia i se datorește oleotoraxul în terapeutică afecțiunilor pulmonare, e medic într'un oraș de provincie (Chateaubriant) dintr'un departament (Loire-Inférieure) din Franța. Paul Baillart a adus o contribuție foarte importantă în oftalmologie studiînd circulația retiniană și a dat mijloace ca să se măsoare cu precizie presiunea arterială intra-oculară, dar e numai un practician din Paris, fără să fie nici profesor de facultate, nici medic de spital.

Medicina, care la începuturile ei a fost o îndeletnicire creată de necesitatea de a contribui cu o terapeutică atît cît putea să existe la aceste epoce, ca să combată suferințele provocate de boale, și-a lărgit astfel din ce în ce mai mult cîmpul de acțiune. S'a căutat, cînd ea a devenit o știință, să se înțeleagă și să se aprofundeze cauzele fenomenelor clinice și biologice.

Lucrări care păreau că sînt de pure cercetări, au fost întreprinse. Ulterior însă, ele au dus la aplicări practice de o mare importanță. Cînd Bordet și Gengou au făcut la începutul secolului nostru experiențele lor fundamentale asupra emolizei, ei au desvăluit o serie de fenomene de un mare in-

teres teoretic, dar au pus în același timp bazele unei metode de diagnostic — deviația complementului, reacția Wassermann — care pentru cercetarea atitor boale, a sifilisului în primul rînd, e de o importanță capitală și de care astăzi nici un medic nu se poate dispensa.

Radiologia care a reînviat diagnosticul și terapeutica atitor boale, a eșit din lucrările lui Roentgen. Roentgen își propusese însă numai să elucideze o chestiune de electro-fizică. Lucrările de pe urma cărora s'a născut bacteriologia cu toate aplicațiile ei își au originea în cercetările lui Pasteur, care au avut ca punct de plecare soluția genială a unei probleme de cristalografie pură, lipsită în aparență de orice interes practic.

Medicina, grație nouălor metode de explorare a turburării funcțiunilor organismului, și-a putut ușura mult sarcina pentru stabilirea unui diagnostic. Clinicianii, chiar cei din veacul trecut, cărora aceste mijloace ajutătoare atît de prețioase le erau încă necunoscute, trebuiau să-și exerseze mai mult spiritul de observație decît cei de acum, ca să descurce firul complicat al simptomelor diferitelor boale. Ei reușeau de multe ori să ajungă la un diagnostic. Cînd se citesc, ca exemplu tipic, cărțile de clinică în care Trousseau cu acel dar de expunere care face din lectura lor o adevărată desfătare literară, a scris pagini de admirabilă analiză a simptomelor diferitelor boale, se poate vedea cît de profundă e logica de gîndire și de argumentare a marelui clinician.

Diagnosticul poate de multe ori să fie stabilit dela început, fără colaborarea metodelor de cercetare ale laboratorului, cînd medicul știe să fie perspicace și scrutează cu deamănuntul simptomele. Nu trebuie deci ca, prea încrezători în rezultatele date de analizele de laborator, medicii să renunțe la explorarea cît mai complectă și amănunțită a semnelor fizice produse de boale. Prin analiza clinică se pot evita erori pe care laboratorul, cînd e utilizat singur, le poate provoca. Trousseau spunea foarte bine medicilor din epoca lui și sfațul e bun pentru toate timpurile: „de grăce, un peu moins de science et un peu plus d'art messieurs!“ mai puțină știință și mai multă artă, domnilor !

Medicii pătrund astăzi din ce în ce mai mult în toate domeniile îndeletnicirilor omenești și dînd îngrijiri bolnavilor le permit să-și restabilească sănătatea și să-și reia activitatea pe care boala o stînjenește și o intrerupsese. Medicina și-a lărgit astfel foarte mult cadrele acțiunii sale. Medicul, prin activitatea sa, practică o profesiune care, mai mult decît oricare alta, îi dă ocazie să cunoască oamenii sub toate înfățișările, în ființa lor fizică și morală. Bolnavii vin la medici cu suferințe fizice care îi rod și îi distrug, cu mizeriile lor trupești care-i deprimă dar și cu nădejtile de o viață cu mai puține

dureri și cu mai multe satisfacții și mulțumiri. Medicul, ca să fie cu adevărat în rolul său, trebuie să înțeleagă pe cei care se îndreaptă încrezători către el, nu numai cu lipsurile organismului dar și cu toate neajunsurile stării lor morale. Medicii au astfel o grea sarcină. Ei sînt puși de multe ori în fața unor probleme care ridică chestiuni, nu numai de cunoștințe medicale, dar și de conștiință și de psihologie destul de complexe.

Cine oare din medici nu are momente de neliniște și de ciudă cînd se găsește în fața unui bolnav care a recurs prea tîrziu la el sau e lovit de o boală pentru care orice terapeutică e dezarmată ?

Charcot cita — amintirea aceasta despre el o dă Maurice de Fleury, în cartea lui „Medicul“, monografie cu multe considerații de interesantă psihologie asupra profesiei medicale — fraza teribilă a lui Gloster în actul al 4-lea din Regele Lear: „ca o muscă în mîna unui copil răutăcios, astfel sîntem în mîna zeilor; s'ar zice că ei ne omoară ca să se joace”.

Clinician și psiholog, medicul ca să corespundă cu totul menirii lui, dîndu-și sama că mediul în care bolnavul trăește, face ca măsurile de terapeutică individuală să întîmpine obstacole în aplicarea lor, din cauza lipsurilor materiale, trebuie să treacă și la o terapeutică socială. Sfaturile și îndrumările lui date conducătorilor și intervenția la puterile publice pot fi în privința aceasta de un mare și real folos. Ca să împlinească un rol așa de multiplu, se cere ca medicii să aibă calități intelectuale și morale pe care printr'o lungă practică și prin experiența de viață pe care o dobîndesc, unii din ei, reușesc să le întrunească, cînd sînt înzestrați cu o minte ageră și aduc în îndeplinirea atribuțiilor lor suflet și inimă curată. Atunci se realizează acele mari figuri de oameni întregi, sfinți laici, care inspiră tuturor un respect mergînd pînă la venerație. Balzac a descris în „Médecin de campagne” pe Benassis, ca pe un exemplar de o astfel de superioară umanitate, și imaginea lui Benassis se reliefează puternic, ca a unui mare apostol. În „Madame Bovary”, Flaubert, în scena finală a romanului, cînd Emma Bovary moare intoxicată cu arsenic, descrie pe Larivière așteptat ca un mîntuitor ca să salveze pe nenorocita care se sbătea în spasmele agoniei. El, Larivière „aparținea mării generații chirurgicale eșită din școala lui Bichat, acea generație acum dispărută de practicieni filozofi care-și iubeau arta cu o pasiune fanatică și o practicau cu exaltație și destoinicie. Disprețuitor de titluri și măririi, practicînd virtutea fără să creadă în ea — caracteristica e admirabilă pentru un suflet mare pătruns de micimile și mizeriile morale ale multora din oamenii din jurul lui, pe care îi compătimeste totuși, chiar, cînd le constată scăderile — el ar fi putut să treacă drept un sfînt dacă ascuțimea minții lui nu l-ar fi făcut să fie temut ca un demon”.

Și cite alte figuri de medici, cu aceleași înalte însușiri morale, ne răsar în minte, așa cum marii scriitori au reușit să le evoace în trăsături puternice, care îi fac să trăiască intens. Bouchereau al lui Alphonse Daudet, dintr'o singură privire desbrăcînd pe om de tainele suferințelor lui, îi reconstitue boala ca să o caute și să o vindece — „ultimul preot, credința supremă” cum îl definește romancierul. Pe același înalt plan sufletesc apar doctorul Pascal al lui Zola, eroul capului de operă al lui Curel în „Nouvelle Idole” și acel mucenic al propriei lui suferințe pe care i-o aducea o boală care nu iartă, păstrîndu-și însă intactă și lucidă mintea și judecata pentru a căuta și îndruma pe bolnavi, din „Sens de la vie”, romanul lui Bourget. Dacă în aceste opere de înaltă literatură figurile evocate rămîn întipărite în minte, e că au fost luate din viața adevărată, unde sînt citeodată realizate. Fără ficțiuni literare, cînd se cercetează biografia marilor medici, mulți dintre ei apar cu o aureolă de devotament fără mîrgine, concentrați în îndeplinirea atribuțiilor pe care și le iau, ca să fie de folos chiar cu sacrificiul propriei lor vieți, pentru cei care recurg la ei. Trousseau moare de un cancer pe care și-l diagnosticase singur și nu refuză, pînă în ultimele lui zile, să dea căutare bolnavilor consternați că pierd în el un mare sprijin și un mare ajutor. Potain, tipul celei mai desăvîrșite dezinteresări, ne dă o icoană, așa cum Charpentier a prins-o cu atîta artă în medalia lui, de pietate quasi-religioasă, de elan mistic, de abnegație totală. Finsen atins încă de tinăr de o boală de cord care-l imobiliza pe patul de suferință, expus să aibă la orice efortare fizică accidente grave, bravează toate neajunsurile stării lui și face descoperiri de o mare însemnătate în domeniul aplicării luminii ca mijloc terapeutic. Nothnagel, în noaptea cînd murea de o angină de piept înregistra cu obiectivitatea pe care ar fi avut-o pentru un bolnav a cărui observație ar fi luat-o și cu un calm senin simptomele boalei care-l omora.

Medicii, cum sînt și ei oameni, nu știu să fie totdeauna la înălțimea rolului care li se cere. Ei rămîn ca toți oamenii cu virtuți, dar și cu păcate. Forțat, printre ei se strecoară și exemplare de o umanitate inferioară. Jurămîntul lui Hipocrat perimat și care nu se mai cere astăzi — facultatea de la Montpellier îl păstrează imprimat pe ultima pagină a tezelor ei — conținea obligații prin care cu multă demnitate, medicul arăta un înalt sentiment al datoriilor și răspunderilor lui. El se termina cu declarația solemnă: „dacă împlinesc acest jurămînt, fără să-l înfrîng, să-mi fie dat să mă bucur cu toată mulțumirea de profesia mea și să fiu cinstit pentru totdeauna de ai mei... dacă-l calc și devin sperjur să am o soartă contrarie”. Jurămîntul acesta, care fără să mai fie pronunțat e în con-

știința medicilor care au încă o conștiință, e nesocotit de cei pentru cari ea e un obiect de lux. Sînt abateri dela un înalt cod moral, peste care, în vremurile noastre de criză nu numai economică și financiară dar și morală se trece cu ușurință.

Tentațiile sînt mari. Publicul încurajează aceste tendințe. Medicul conștiincios care și împlinește profesia ca un sacerdoțiu rămîne deseori necunoscut. Cel care însă declamă pompos și uzează de toate procedeele de reclamă, ca în tarabele de bilci, anunțînd că pentru el nu e boală care să reziste la droguri miraculoase și la seruri încă și mai minunate, așa cum le întrebuințează, întilnește de multe ori aprobările sgomotoase ale naivilor și celebrează triumfuri.

Traitul e greu și nevoile sînt numeroase. Pentru a le împăca, scrupulele sînt lăsate deoparte. Knock, în piesa lui Jules Romains, cînd declară aforistic că un om cît de sănătos e un bolnav care se ignorează, enunță pînă la un punct un adevăr, dar un adevăr pe care-l exploatează cu multă abilitate.

Knock are imitatori numeroși printre medicii epocii lui, care e epoca noastră. Dar în definitiv, cum spune Caragiale, să avem, să aibă adică și medicii falșii lor. E un sport nu numai național, dar și internațional, deoarece se practică și în alte părți. Rămîne ca cenzura morală a publicului ajutat de medici conștiincioși, care și fac o datorie să denunțe șarlatanismul sub orice formă, chiar cînd îmbracă o formă medicală, să-i readucă pe calea bună și adevărată a unei profesii practicate cu cinste și demnitate, dacă încă mai sînt capabili să o găsească.

Camerele medicale au după lege dreptul de cenzură și vor contribui la această acțiune de epurare cînd vor ști în mod leal să rămîină în rolul lor de curățire morală pentru a păstra neștirbită reputația unei profesii care trebuie să aibă drept lozincă ajutorarea cu știință, conștiință și dezinteresare a celor suferinzi, în afară de orice preocupare de speculă și de mercantilism. Cum moravurile în toate profesiile încearcă în zilele noastre atîtea scăderi, cea medicală nu putea printr'un privilegiu special să facă excepție.

În medicina veche, crizele în boale erau socotite salutare. Poate că și pentru marile rele sociale aceleași crize sînt necesare. Omenirea, prin ele, după atîtea sbuciume și frămîntări, va eși cu alte țeluri și cu alte tendințe care o vor ridica și o vor înălța. Medicul viitorului degajat de preocupările care-l leagă de atîtea mici patimi omenești va rămîinea numai cu rolul lui de altruism și umanitate. Cînd medicina va fi o funcțiune socială, colectivitatea înțelegătoare va ști să retribuiască suficient pe medic, care e sfătuitor de igienă și păzitor de sănătate, ca să nu-l pună în necesitatea, pentru nevoile mate-

riale ale vieții, să facă din profesia lui numai o meserie și o meserie care nu se păstrează totdeauna fără pată, și să rămână cu reputația intactă. Într'o povestire profetică a vizionarului care e William Morris, un sculptor care, deși candid ca un copil, e un artist desvîrșit, modelează în cetatea viitorului obiecte de o frumusețe fără samăn deoarece, făcîndu-le cu dragoste, le dăruiește și nu le vinde. Să nădăjduim că și medicii vor ajunge cîndva să făurească bunul trai al celor din jurul lor, ca să-i ferească de boale, fără ca timpul să le fie luat în mare parte de preocupări numai materiale care îi depărtează așa de des, dela programul lor de perfect altruism.

Medicina viitorului se schițează în parte sub ochii noștri prin măsurile preventive care se introduc în combaterea boalelor și în asistența socială. Măsurile acestea se vor accentua din ce în ce mai mult. O omenire mai conștientă de realele sale interese va ști să evite cele mai multe din boale, în loc de a le provoca prin frământări deseori zadarnice care o consumă și o distrug înainte de vreme. Triumfurile medicinei preventive nu se pot obține decît foarte puțin prin acțiunea personală a medicului față de individul amenințat în sănătatea lui. Ele se vor realiza mai complect, cînd medicii vor coopera cu puterile publice într'o acțiune aplicată colectivității întregi, cu asentimentul și chiar sub presiunea ei. Pentru aceasta, colectivitatea trebuie să-și dea sama că nu poate prospera decît atunci cînd buna stare de sănătate a membrilor ei va fi păstrată. Pentru ca interesele individului să se confunde cu cele generale, într'o armonizare a lor trebuie ca raporturile dintre indivizi să fie întemeiate pe mai multă echitate. Medicul, cînd va preconiza măsuri de igienă generală și de asistență socială, pentru ca sănătatea individului care îi încredințează păsurile și suferințele lui să fie restabilită, va găsi astfel ascultare și sfaturilor lui li se va putea da urmare. Medicul de astăzi, cînd intervine să aplanceze conflictele sociale pentru a face posibilă o terapie socială, își dă astfel contribuția pentru construcția acelei cetăți a viitorului pe care ideologii o zăresc și o clădesc în visările lor. Ei vor ști din ce în ce mai mult prin acțiunea lor să-i dea o făptură reală, pentru a adăposti în ea o lume care ca să fie mai bună trebuie să fie mai dreaptă.

Dr. S. Irimescu

E amintirea...

Cînd înserarea îți abate 'n ușă
O pasăre cu aripi de cenușă,
Ascultă-i cîntecele vechi și moarte:
E amintirea mea — și vine de departe.

E amintirea... Ochii-i mari și triști
Privesc în urmă, speriat,
Dealungul drumului necunoscut,
Pe care împreună am trecut
Și l-am uitat.

Nu căuta s'o prinzi și s'o oprești,
Prizonieră pasăre de scrum.
Ce mîni ușoare, omenești,
Pot prinde 'n ele fumuriile-i povești,
Cînd trece 'n foșnet liniștit pe drum ?

Cu moale zbor de catifea,
Ea 'ntinde aripi negre peste ochii mei
Și 'n fiecare sară moare 'n ei,
Cu cel din urmă zîmbet,
Cu cea din urmă stea.

N'o speria... Mirajul ei plăpind
S'alege 'ncet din umbre, din tăceri,
Intr'un uitat ungher de gînd.
— Pe unde-o fi, cînd nu e nicăeri ?

N'o speria, că va veni o vreme
Cînd nici un glas nu va mai ști s'o cheme,
Cînd, căutîndu-ne pe noi,
S'o rătăci pe drumuri înapoi,
Și-o scutura pe nesimțite
Din aripile-i tot mai grele, tot mai rare,
Pe ochii tineri umbre 'ncremenite,
Și peste gîndul cald, uitare.

Otilia Cazimir

Cîțiva oameni, papagalul și încă un om¹

CAPITOLUL DOI :

unde papagalul are o mică neplăcere și se vede ceva care se va vedea și mai bine în capitolul următor

Nu trebuie însă uitat că la aceasta contribuia în mare parte și Unchiul Jerry.

Unchiul Jerry era un papagal din Uruguay, ajuns tocmai în Kenya, și din această colonie sudafricană adus la Londra de un fermier bogat, primul pensionar al lui O'Higgins, fost coleg al lui în marina comercială. Numele de Unchiul Jerry tot acesta i-l dase, odată cu papagalul, și în amintirea anilor petrecuți pe mare.

Dar ce pasăre, ce cacatoes! Din prima zi să spună: Ei aș! Sau: Taci, nu mai spune! Ia slăbește-mă! După o săptămână l-a întrebat Miss Pelican, ca una ce fusese în Paraguay: Unchiul Jerry, ce-ai vrea? Să zbori, sau să te odihnești pe o broască țestoasă? — Aș vrea să beau, — răspunse papagalul!

Erau tocmai aceste intimități care au făcut din prima zi din pasăre un membru al familiei. Prezența lui sonoră era o gingureală de copil: clipirile lui din ochi, bițielile, săriturile, erau o jovialitate și primăvară perpetuă. În umezeala și întunecul încăperilor, era un fulg de tropic, un clopoțel al soarelui, ce ridica în fiecare dimineață cortina peste o menajerie ireală de juguari, colibri și alte jivine ale Sudului.

Incheeturile locatarilor scăpau de reumatism la glasul lui, missele nu mai îmbătrâneau, iar doamna O'Higgins simțea subțindu-i-se pulpa după masajul tot mai clement al jaretierii.

Intr'o colivie înfiptă în grilajul din față al subsolului, Unchiul Jerry patrona deci ca un duh benign, ca un totem, prosperitatea pensiunii. „Colivie”, zic? Nu! De fapt Unchiul Jerry

¹ Vezi „Viața Românească”, Anul XXIII, No. 1.

sălășluia în toată casa, domina emblematic pe banda de sus a tapetului, unde un motiv compus de căpitan și Miss Pelican, îl repeta la nesfârșit cocoțat în dublu exemplar, din față și din profil, pe două foi de palmier albastru. În aceiași ipostază dormea pe pernele din salon sau se urca pe draperii, și dacă te uitai la găleata de cărbuni vedeai bine că poartă urma aceluiași blazon providențial.

Nu era Unchiul Jerry penatul casei?

Nimic mai semnificativ pentru aceasta decît creasta. Unchiu Jerry avea o periută de fire date pe creștet ca un coif, — agi-tîndu-se demonstrativ la fiecare mișcare a trupului și luînd în cazuri de forță majoră forma unui tricorn de mare general în exil.

Semn de rasă excepțională, era tocmai creasta care făcea adorația căpitanului și umplea de misticism pe Miss Pelican și doamna Ivy.

Unchiu Jerry a fost la vremea lui singurul papagal cu creastă din Londra; și cînd prin grădinile dela Kensington, stăpînul îl purta Dumineca subț ochii viezurilor, — care rămași cu gura căscată lăsau să le cadă fărîma de alune din fălci, — la Christ Church, biserica de alături, predica se suspenda, babele dau buzna afară, iar copiii uitau de fazanii și bitlanii din „Sanctuarul pasărilor”, și se țineau droaie după cei doi, cu tot felul de chemări și interpelări. Căpitanul nu știa cum să scape de ei și o lua prin locuri ascunse acasă, de teamă ca englezeasca lor peltică să nu strice dicțiunea papagalului.

Dar a mai fost acesta, la vremea lui, și paznicul inefabil al pensiunii și cartierului. Nu împotriva furilor. Aceștia nu vizitează pensiunile, unde n'ar putea găsi decît perechi de ghetete înșirate pe culoare după miezul nopții. Cu acestea se poate însărcina cel mult vre-un Australian, care pleacă acasă și se furișează 'n zori, cu nota neachitată.

Londra însă e orașul care cunoaște un atentat nou: atentatul la acustică. — La acustica de vară, fiindcă iarna toți oamenii devin scafandrieri ai ceței, și orbăcăesc afoni în funduri de mări pîcloase. Puținii pietoni care ies la suprafață își pun ghetre albe, ca să se poată prizări prin ceață, și bat la ușa altora din greșală; așa cum pisicile speriate se miiorlăe pe streșini și fac amor ziua 'n amiaza mare, luînd-o drept miez de noapte.

Primăvara însă, „acest mac negru care te adoarme”, Londra, își desfăce la cer întreaga-i beție sumbră, și asvirle pe trotoare semînțe de scrînteală subț forma sonoră a muzicanților. La Londra, negustorul e gentleman, domnișoara e bătrînă, preotul e cărturar, iar cerșetorul — muzicant.

Legea nu dă voie bărbatului să fie sărac, nici femeii să fie stricată. Bursierii lui Dumnezeu se adună atunci în bande și-și asumă talent. Iși aleg fiecare un instrument, și cu solemne

note, pe care nu le 'nțeleg, în față, pornesc pe străzi un concert ambulant în care fiecare semiton fals trebuie să scoată în principiu un gologan dela trecător. Gologanul cade pe asfalt, și la acest diapazon, toți muzicanții se opresc, să-și acorde instrumentele. Dacă nimic nu cade, se cîntă înainte, încît, în cele din urmă, toți oamenii cu urechi muzicale trebuie să cedeze, ori, de nu, să recunoască ei înșiși că nu o au. Englezul — fiu al tuturor posesiunilor — nu poate admite că nu posedă și ureche muzicală. Muzicanții deci prosperă. Asta—dimineața. După masă, își schimbă instrumentele și șepcile, se despart cu lacrimi, și fiecare se înarmează cu un invalid, o văduvă de război, un copil sdrențăros sau, în cazul cel mai rău, o pianolă pe spatele căreia Otello își omoară nevasta între un peisaj din Cornualia și Deschiderea celui dintîi Parlament subt Carol II Stuartul.

Pornește apoi într'un solo sfîșietor din care fiecare frază e o întrebare aruncată, ca o muștrare, trecătorului :

*...Cine mi-a văzut
Copilașul dispărut ?*

La care văduva sau invalidul, care ține locul Corului la Greci, trebuie să răspundă cu un ton mai jos și cu ochiul la trecător :

Mort, mort, mort de foame...

Sau :

*Ai plecat, scumpa mea
Și-i numai vina ta...*

La care preopinenta sau preopinentul răspunde la fel :

*Așa e, vai, așa e
Dar și mizeria-i mare...*

Cîntecul, din popor, e prea cunoscut. Vociferatorul n'are nevoie de portativ. În schimb, ține'n mîna sau la piept, o tăbliță pe care stă scris, cu mîna :

*Scuzați, nu știu ce am,
Dar azi nu sînt în voce !*

Sau :

*Dacă o să meargă mult așa ?
Văd eu c'o să-mi iau sama 'n curînd...!*

Sau :

*Eventual pot lucra și la trapez.
Mai îndoiesc și-o bară cu mîna,
Și fac echilibru'n cap.*

Ceiace nu-i extraordinar, dat fiind că ceva mai departe vezi pe un altul dîndu-se tumba sau stînd în cap de zece minute și agitîndu-și șapca pela spate, în atenția pietonilor.

Seara circulă bani răi, și oameni puțini. Trotoarul e predat invalidului și văduvei de război, pentru serviciile de zi. Trec fantomatic pe lângă ziduri, cu vre-o armonică, vre-un gramofon în cărucior, cu părul în vînt și ochii închiși, gîngăvind agale un cîntec pe nas, sau fredonînd ca de pe altă lume. Depe celălalt trotoar, un copil vagabond te atacă și, după ce i-ai dat un ban, îți spune cordial : acum vezi că mai ai dumneata încă unu pentru frate-meu...

Astfel orașul e, de dimineață pînă sara, o imensă aulă boltită romantic peste un Orient mizer și sonor, un Orient împrovizată.

...Un cartier e luat în întreprindere de muzicanți pe cîțiva ani; apoi schimbat pentru un altul; în care timp locuitorii lui deveniți melomani, se duc în Italia, patria vocalei.

Acum: sărac, cartierul pensiunii O'Higgins nu-și putea trimete cetățenii în Italia. Intrat pe mîna muzicanților, cum se va salva, prin urmare ?

E tocmai întrebarea la care avea să răspundă Unchiu Jerry.

Pensiunea de zece ani nu mișcase un fir de păr. Aceleași fotolii, scaune, creșuri pe față; aceiași dinți falși și volți de lumină.

Avea să se piardă, ori să se altereze de data asta ?

Un fior tragic, al prefacerilor, a străbătut cele trei etaje locuite din cele șapte, la primul gurut languros al trombonului ! Virginitatea multiplă a pensiunii suferea un viol gutural. Oroarea trebuia înlăturată.

Tenacitatea căpitanului a intrat în funcțiune. Joe a ținut zile în șir papagalul la piept. — De ce ? Vecinii spuneau: ca să-l învețe să dea o psitacoză — acea boală a papagalului — doamnei O'Higgins ! Poate ca acestea să fi fost intențiile prime ale soțului. Imbrîncit însă de nevoi urgente, dînsul își lăsa soția să trăiască. Cu tot felul de dulciuri și momeli, preda acum „unchiului” o fonetică pornografică și agresivă. Ca să nu se recunoască vocea de bărbat în imitațiile pasării, căpitanul pune pe Miss Pelican — ca una ce nu putea atrage asupra lui bănueli, nefiind asigurată la „Daily Express” — între dînsul și pasăre, ca prin coardele vocalice ale unei femei să treacă sunetele, pînă să fie recepționate de elev.

La sfîrșitul săptămîinii, Unchiu Jerry era maestru.

Era Duminică. O orgă mică fu proptită în fața pensiunii și un orb se așeză la ea inspirat. Dar nota nu ajunsese bine la etajul întîii, că O'Higgins și vîri pe Unchiu Jerry în cușca de afară. Un țipăt strident :

*Fals, fals, măgarule,
Fals, măgarule, fals !*

și papagalul porni pe tema aceasta o gamă infinită de invective și profanări, urmate de cacofonii în care pietrele vorbeau cu lemnele, apele cu peșterile, și toate animalele își trimeteau scîncetele și chihotelile. Orbul se răsturnă speriat. Subt grindina de sunete, își luă orga la spinare și dispăru cu psalmi cu tot.

O ușurare străpunse pensiunea. Debutul era minunat. O'Higgins, cu mîinile întinse ca pentru felicitări, se repezi la Unchiu Jerry. Ii viri o fărîmă de ciocolată printre gratii, trecîndu-și degetul mic, mîngietor, potolitor, peste creasta urcată de fulgere a papagalului.

Electrizat parcă, acesta, în loc să se calmeze, izbucni într'o nouă cascadă de invective:

*Fals, fals, măgarule,
Fals, măgarule, fals!*

— Ciudat! — își spuse O'Higgins. Trecu iar degetul peste fruntea păsării. Ea izbucni din nou. Așa de cîteva ori în șir. O descoperire! Creasta papagalului era un fel de coardă vocală, care vibra la cea mai mică atingere! O coardă vocală uitată de Dumnezeu pe afară, dar, poate, tocmai de aceia mai utilă în hipersensibilitatea ei critică și artistică! Cîteva zile i-au fost luate căpitanului cu educarea completă a acestui organ în care pasărea își ascuțea toată personalitatea ei de trufie și pretenție. Și de ce ne-am mira, cînd aceleași reacțiuni se petrec în atîtea animale cînd le calci pe picior, pe coadă, etc. — pe acele accese de personalitate care sînt în general excrescențele și protuberanțele trupului.

De pe creasta papagalului, căpitanul deci a îndreptat o ofensivă dîrză împotriva muzicanților. Bandele sau perechile erau lăsate să intre bine pe străduța pensiunii... Instrumentele se acordau, ochii se ridicau iscoditori către ferestrele pe care se aștepta ploaia de gologani. În locul ei însă, ce cădea? Căpitanul își asmuțea pasărea. Pînă să intre o vioară în notă sau un trombon să-și desmortească clapele, dînsul trecea două arcușuri de deget pe creasta preopinentului, ea se zbirlea, și din gitlej porneau trăznete:

*Fals, fals, măgarule,
Fals, măgarule, fals...*

Era nemaipomenit! Unii muzicanți erau cuprinși de un rîs isteric. Alții crăpau de ciudă. Nici unii, nici alții nu puteau să cînte. Dacă se încapăținau să țină piept, Jerry își înfigea ghiarele în gratia coliviei și în picioare, cu pieptul umflat, cu creasta fulgerătoare, cu ochii rostogolind numai melcușori vărğați, sarînd dintr'un perete în celălalt al coliviei, se revărsa într'un bombardament de stridențe care sfîșiau pînă și urechile muzi-

canților. Cîinii ieșeau din zgărzi și se aruncau ca după o haită, caii se ridicau în două picioare, pisicile o zbughiau pe ferestre, strada suferea o descompunere, un sfîrșit de lume.

Muzicanții trebuiau să înceteze, acoperiți de rușine sau oprobriu.

— Da cît o să ție, frate, scandalul ăsta ? — intervenea în cele din urmă lumea. — Ce-au, domnule, cu papagalul ? Ce-și pun mintea cu el ! Să-l lase, domnule, să cînte și să se termine odată cu scandalul ăsta, că tot mai bine-i cu un papagal bun decît cu zece cîntăreți proști !

Omul e ultimul animal la care ține Englezul, întîiul fiind calul, apoi cînele. Papagalul nu va fi venind chiar al treilea, dar Liga pentru apărarea lui n'a întîrziat să ia naștere. Lupta a fost ușoară. Nici un ban dălhăucilor ! Să plece, c'or mai fi și alte străzi. Să ne lase cu Unchiu Jerry al nostru !

Pensiunea O'Higgins exulta. Miss Pelican, care era știută în dosul acestei afaceri, primea în fiecare zi oferte pentru lecții de dicțiune. Modestă, le refuza cu grație, pretextînd că singura sa legătură cu papagalul era că și dînsa fusese în Paraguay. În schimb, toate missele au apărut în „Daily Mirror”, cu doamna și domnul O'Higgins la mijloc, țînînd fiecare cu o mînă ocolivă în care papagalul înălța o creastă triumfătoare.

Cartierul intra în liniștea lui primară. Pensiunea începea o nouă decadă de glorie și prosperitate. Curînd cele patru etaje se umpleau, Americani, Neo-Zelandezi, Egipteni venind să participe la noua metodă profilactică împotriva muzicii proaste.

Ca 'n vremi patriarhale, lumea putea lua sara cafeaua în balcoane, juca bridge, și asculta propriile-i gramofoaane. Respirarea pietrei urca în voie pînă sus. Liniștea desfăcea un hamac în care tot cartierul se legăna în mecanica aristocrată a oboselii și confortului.

Cînd într'o bună zi, jos în stradă, o voce catifelată porni să-și trimeată trilul cerșetor. Un tînăr înalt, cu lavalieră neagră și o jachetă nedată încă pe noua talie, nici pe roșul Bordeaux al vestei, din subsuorile căreia mînile bine înfipte scoteau cu emfază, din piept, aria lui Cavaradossi. Era tenorul !

Cu ochii plimbați în serenadă pe missele din balcon, cu fruntea tencuită de inspirație, tînărul tonitrua, săgeta, duela cu aerul. Lumea se lăsa dulce violentată de retorica aceasta nepoftită, nesinchisită.

Dar tenorul n'apucă să fandeze nota de sus, că Unchiu Jerry sbîrli sălbatec creasta :

Fals, fals, măgarule,

Fals, măgarule, fals.

Tenorul se opri, cît să-și refacă respirația. Și fandă din nou, întorcînd preopinentului pur și simplu spatele.

Fals, fals, măgarule.

— Hm ! Eu măgar, eu fals ! Tenorul se înclină ușor, cu degetul cel mare arătînd spre sine, luă lumea martoră, își trece mîna stîngă prin freză, și scuipă o 'njurătură.

A doua, a treia zi la fel. Exact la nota de sus. Tenorul se întărită. Să fi fost cel puțin o pasăre cu voce, un sturz, o privityhtoare, sau cel puțin pitpalac. Dar papagal ! Nu știe el ce le poate capul de cînd a lucrat la Cunard Line ? Niște caraghioși.

— Da nu mă las, să știu măcar că-l lovește apoplexia.

Pensiunea începea într'adevăr să se teamă de un atac de apoplexie ! Așa de aprig se arunca pasărea la tenor, stropșindu-l, ocărîndu-l cu țipete care erau fiecare o fișie de suflet. Tenorul a fost deci invitat să-și urmeze confrății.

— Așa ? Și d-voastră ? Va să zică complot ! Bun !

Cavaradossi nu știa însuși ce 'nțelege precis prin cuvîntul din urmă.

Dar ceilalți nu știau un lucru în plus. Că în scurta lui carieră în cartier, tenorul cucerise pe servitoarea pensiunii. Ce mai punct strategic pentru o răzbunare nevisată ! După ce-și termina cîntarea pe alte străzi, Cavaradossi revenea la locul lui de exil, în poala muzicalei Peggy, care, prin acel spirit feminin al compromisului, știa să-și aștepte fidel amantul, cum și să dezmiereze între timp, și să împartă o cină tîrzie cu Unchiu Jerry relegat în subsol de teama de pitacoză a Doamnei O'Higgins.

Un gînd elementar încolți în mintea tenorului. Dar să strangleze un papagal, era un lucru laș și pueril. Ii trebuia o răzbunare hazlie, o zeflema care să înnece în ridicul un dobitoc pedant și pretențios. Cum își urmărea din ochi amanta îndopînd pe rival cu felicitare de cartof crud, experiența de fost marinar îi aduse aminte că piureul fierbinte are asupra penajului pagalicesc efectul moliilor asupra blănilor. Il năpîrlește. Un joc de alchimie fiziologică pe care Cavaradossi nu-l pricepea, dar îl saluta din inimă.

— Ha, înnece în ridicul ! Pus în toată goliciunea micimii sale ! Asta-i trebuie măgarului de papagal !

— Vai ! Peggy,—începu șarpele chiar de a doua zi,—nu mai da unchiulețului cartofi reci. Nu știi că asta dă pe papagal în dublă pneumonie ? Nu de altceva ; dar o să spună că eu l-am ucis, din răzbunare ! A, da, piure fierț, da ; ba încă pe cît se poate de fierbinte. Asta mai dă și penelor o strălucire ! Știi, de altfel, că cosmeticurile se fac din cartofi fierți.

Peggy n'a așteptat pînă a doua zi. Pe loc a fierț cartofii.

Din seara aceea Unchiu Jerry era condamnat. Trei zile au fost de ajuns.

— Să vedem,—guruia tenorul,—o să le convie să-l mai scoată la stradă, zdrențaros ca un cerșetor, pleoștit ca un pui răp-ciugos ?!

Se vede că pe creștetul papagalului tenorul a mai pus și un blestem. Fiindcă piureul i s'a suit la cap ! Tenorul să-l fi tot visat cu pieptul jumulit, berc, sau jupuit la umeri. Care-i fu însă mirarea să vadă a patra zi în zori, când tocmai se scula din brațele lui Peggy, sărind sprintar în colivie, și habar neavînd, — un papagal cu costumul intact, în aceiași pijama strălucitoare, minus însă ceva : creasta, monumentală creastă ! Unchiu Jerry chelise !

— Auzi dumneata, creasta, chiar creasta !... Dumnezeu e desigur meloman. Altfel n'ar fi dat atît concurs loviturii unui tenor !

Dar bietul Unchiu Jerry, ce cap făcea ! Ce mutră amărită ! Un moșneguț zgribulit, splenic, mahmur, cu o vagă bănuială de nenorocire și ridicul planînd asupra-i, dar neînstare s'o deducă din simpla adiere de răcoare ce îi despica scăfîrlia roasă ca de șoarece pe o întindere cît nuca, și-l pleoștea sub povara unei vizibile decapitări.

Sara, aria lui Cavaradossi a fost o scară de note pe care un om fericit da mîna cu Dumnezeu.

Misele au mulțumit înțîia oară Providenței că au peruci.

Rușinea pensiunii le tăia însă favoarea. În pățania — după dînosele — din senin a unchiului, vedeau o cobe. Pensiunea se adîncea în marazm. Peste ea plutea un dezastru.

Curînd trei doamne au murit, două și-au regăsit bărbații. Miss Pelican, — capul, de fapt, al tuturor acestor nenorociri — a șters-o într'o sară pe valea Orenoculu¹. Celelalte misse, nu știu cum, au dispărut, s'au volatilizat ca niște flacoane de clo-roform.

A rămas căpitanul cu consoarta grasă și Unchiu Jerry posomorît, afon și chel, — în toată casa.

Dar și casa a dispărut curînd, condamnată de noua linie de metro trecînd pe sub ea.

Azi n'o mai fi nici urmă.

— Și toate astea, dintr'un cartof !...

(Urmează)

Dragoș Protopopescu

Amiază moartă

Parcă pică plumb topit...
plumb topit, nemărginit,
din văzduhul împietrit.
Din văzduhul plin de soare
și de șoave rotitoare,
parcă pică plumb topit...
plumb topit... nemărginit.

* * *

O prigorie, de sete,
— fugărită de-un erete —
a țipat și a căzut,
și pe nimeni n'a durut
țipătul și moartea ei!
Doar o punte de furnici
i s'a 'ntins pe ochii mici,
— ochii mici
cu licurici,
două 'mpunsuri
de arnici —

I s'a 'ntins, să nu mai vadă
cum spre cer
pulberile toate pier;
cum din larg se prăvălesc
aripile care cresc,
plopilor care năzuesc,
tîmplele care svîcnesc...

* * *

Intr'un ochi de crăpătură,
c'o mărgea de soare'n gură,
o șopîrlă
stă năucă și se uită
cum, pe-un luger de mălură,
a pornit, să'nfrunte lumea,
un gîndac cu gluga sură...

D. Ciurezu

Călătorii¹

Pe bord.

Am închiriat pe punte, un „chaise-longue” căruia i s'a pus o etichetă cu numele meu, posesorul: nume, pronume, profesie, națiune, destinație, etc... ca un pașaport al scaunului, sau al meu.

Bordul capătă aspectul unei terase de spital. Dealungul vasului, cu spatele la cabine, stau întinși toți pasagerii, ca 'n executarea unei prescripții medicale.

Deocamdată e tăcere. Fiecare privește înainte nemișcat. jocul apei, spuma valurilor, jocul lor de adâncimi și creste, culoarea care se schimbă, toată feeria aceasta simplă și atât de variată.

Fiecare urmărește gândul lui, tras ca o jucărie mică pe deasupra mării, alături de vapor. E'n toți o reverie uniformă, un calm legănat. Gândurile sar dela un lucru la altul, și din amintiri, și din tot ce a fost, se tulbură și ese la suprafață o aducere aminte de demult uitată,... și pe urmă o absență totală a oricărui gând, o evadare din sine, o plutire ca între vis și aproape de el.

Crestele de piatră ale munților de pe coaste, se pierd tot mai departe și mai cenușii, și dela o vreme nu mai știi dacă nu-s niște nouri care străjuesc la orizont. Țărmlul departe parcă stă pe loc deși noi mergem de câteva ceasuri, și numai târziu joacă nesigur și tremurat de parcă noi am închide puțin din ochi și apoi i-am strînge de tot.

In larg.

Nu se mai vede pământ. Sîntem singuri, învăliți între apă și cer. Jur împrejur e o simfonie de albastru cu nesfîrșite nuanțe. Nu poți desluși bine unde sfîrșește marea și unde începe cerul. Marea e încordată ca un arc. Am senzația materială a pămîntului rotund și a plutirii noastre pe o sferă. Violăm singurătăți prin care nu este nimic. Numai Dumnezeu poate trece pe-aici. Priveliștea aceasta e absolut la fel azi ca acum mii de ani: aceleași ape neliniștite și același cer. O

¹ Vezi „Viața Romînească”, Anul XXII, No. 8 și Anul XXIII No. 1.

privești de început de lume. Subt noi un sbucium uriaș fără început și fără sfârșit, și lumi în afară de noi, subt apă.

Mă supără să știu că „Alesia” noastră are un scop și un gând; că drumul ei e drept spre ținuturi care se cunosc. Aș fi vroit să am întreagă senzația unei rătăcirii în imensitate; să fie totul fără cîrmă și necunoscut, să mergem fără să se știe unde, să descoperim ceva; sau să ne simțim la infinit rătăciți fără scăpare în această nesfîrșire de apă. Să nu știe nimeni de noi, chiar dacă la urmă ar trebui să întindem, mărunți, minile spre Dumnezeu; să scoborîm ca soarele în fund, ca o cumpănă a lui cînd ar fi să răsară.

Facem parte din marile elemente ale naturii, ale cosmosului. Ca într'o gigantică mașinărie de laborator așezată în plin aer, însemnăm pe suprafața netedă mersul pămîntului, odată cu noi, împrejurul soarelui. Ziua trece pe mare ca și noi, dela un capăt la celălalt, și intrăm în noapte ca 'n însăși umbra pămîntului. Simt teribil de real această putere de rotație și alternanță a cosmosului, de parcă aș auzi scîrțîit de osii prin văzduh. Și noi parcă nu am fi aici și nu am merge decît pentru a fi spectatori la acest măreț angrenaj.

Înaintarea vaporului lungește ziua, întinzînd lumina.

Jur împrejur ne înconjoară numai apă și văzduh, adică numai elementele de pela începutul lumii. Pămîntul, după capriciile variate ale temperaturii și-o fi schimbat aspectul și îmbrăcămintea.

Orașele și satele și cîmpul lucrat și oamenii cu mîna lor mică și drăcească au schimbat peisajele și lucrările, și nu știu dacă poți vedea undeva, ca acum o mie de ani, același spectacol.

Dar cerul și apele nu au fost schimbate de nimeni. Cînd plouă, cînd e furtună, cînd apele sînt tulburi și minioase, privești-i aceiași, azi ca acum mii și mij de ani, cînd nu erau decît ape și ceruri.

Și 'n acest mediu cosmic primitiv, prin aceleași zări și pe aceleași nesfîrșituri de ape, noi înaintăm într'un confort modern, cu nu știu cîte noduri pe oră, cu cinematograf, cu telegrafie fără fir, cu Jazz, în cea mai contemplativă liniște sufletească. Parc'am prins mileniile cap în cap ca pe un fir ținut de noi în mînă.

Împrejurul nostru numai apă și deasupra același cer care merge cu noi strămutîndu-și cupola deasupra vasului alb și sclipitor, ca o gînganie ciudată și prețioasă pusă subt clopot de sticlă.

Despre noi nu putem spune nimic mai precis decît că sîntem pe Mediterană. Preciziunea aceasta geografică, desigur foarte vagă, ne dă totuși o siguranță deplină și cu viziunea hărții pe care o știm ne putem oarecum fixa în univers.

Totuși aceasta e ca și cum ai spune unuia care te întreabă unde stai, că locuiești în Europa.

Dar de unde pe uscat cel mai prost om îți poate preciza c'un singur cuvânt unde se află, la Huși sau la Mangalia, pe mare răspunsul este teribil de dificil din cauza lipsei unui reper fix. Marea e aceeași dela Gibraltar la Iaffa, fără șosele, fără orașe: pustie și dreaptă.

Pentru a putea spune la un moment dat unde te afli, îți trebuie să știi trigonometric, astronomie și o serie de alte științe abstracte. Când te gîndești bine, ai impresia că ești un element al universului, că ești o cifră, că ai trecut într'o lume ireală, că ai pierdut și nume și consistență, că ai devenit un grad de latitudine oarecare, o cifră.

În fiecare zi la ora 12 se „ia punctul”. Pentru asta, comandantul de pe paserelă, se uită cu un instrument la soare, măsoară, stabilește unghiuri, calculează. Sîntem și noi ca o stea oarecare. Sîntem în funcție de travaliu cosmic, trăim realmente în raport cu tot mecanismul universului, și poziția noastră se formulează laconic și de neînțeles: latitudine, longitudine.

Această cifră cabalistică se scrie pe tabla neagră, iar pe harta de-alături, pe punctul respectiv, pentru a concretiza abstractul acesta amețitor, se înfige un steag, care bine-înțeles este tricolor francez. Orgoliul meu național nu suferă de loc fiindcă mă simt integrat în totalitatea vaporului și identificat cu „interesele” și atmosfera lui. Juridicește doar sînt un viețuitor pe teritoriu francez. Zi cu zi, la ora 12 alt steag se ridică pe hartă ca pe locuri de cetăți cucerite, și-așa se înșamnă cu cinci stegulețe, ca cinci fluturi din aceeași familie, drumul nostru de cinci zile dealungul Mediteranei.

Pe aceeași tablă neagră se totalizează cotidian milele parcurse: 285—310—315—290... monoton, cu aceeași gîfială a vaporului, surdă și puternică ca o răsufare de animal preistoric.

Deodată cu astronomicul nostru mers, pe punte și spre fund în cele trei etaje curge o viață absolut terestră, cu oameni încărcăți de pe pămînt și cu aceleași și aceleași preocupări și sentimente aduse cu ei ca un bagaj necesar pretutindeni.

„Pe insulă”.

După două zile, chaise-longue-urile s'au grupat pe bord pe națiuni, pe clase sociale, pe secte religioase.

La proră, pe băncile lungi de lemn și în jurul a două mese austere ca de închisoare, stau preoții catolici și discipolii: un fel de seminariști, în haine negre, care se cunosc de departe a fi preoți în miniatură, așa cum se cunosc că vor deveni gîndaci, puii mici și negri cu aripa neagră și lucie.

Evangelii latinești rămân uneori singure pe mesec, fără ca profanii să se atingă de ele.

Printre toți, sever, înalt și pretențios „chanoinul” Goriot care poartă cu treizeci de centimetri mai sus decît toată lumea masca sa proprie, placidă, anostă, și încrezută.

Credeam că citește și el o evanghelie. De fapt „chanoinul” pregătea într'un ghid mascat o conferință plicticoasă și nulă despre Egipt.

Domnișoara Martin îl iubește laic și ticălos pe sfinția sa. La conferința dela ora 6, antrenează publicul și din primul scaun soarbe din ochi conferențiarul, care exercită încăodată, și pe apă, sportul facil de a vorbi o oră fără să spue nimic nou. N'am crezut niciodată că se pot debita despre Egipt atîtea banalități. Credeam cu naivitate că lucrurile moarte impun mai multă rezervă și control. Domnișoara Martin cu cei 50 de ani de refulare sentimentală suride mistic cu surisul celebru al sfinxului din cărțile postale ilustrate și trăește cu chanoini cu tot în atmosfera pură a epocii lui Toutan Kamon. Mie îmi vine să urlu, să țip, să-l iau de guler pe conferențiar, să fac ceva excepțional ca să scap. E cald și asud. Chanoinul e roș și ineputabil. Glasul e monoton ca de predică și plicticos ca de lecție pentru copii. Imposibil să ies. Aș ofensa printr'un singur gest auditorul și biserica.

Există o multime de jocuri de pe uscat care se pot juca și în apă, adăogindu-se la denumirea lor ceva englezesc ca „Water”. Jocurile acelea sînt mult mai grele pe apă. Așa și plictiseala și revolta prin conferință pe apă: sînt mult mai greu de suportat.

Cînd s'a terminat conferința, fiindcă chiar și nenorocirile au uneori un sfîrșit, după o admirabilă lege a echilibrului din univers, Domnișoara Martin a trecut alături de „Chanoin” cu aer beat de logodnică a lui Dumnezeu, și am avut impresia că părul dur de pe negeii de pe față tremură ca subț o boare nevăzută de vînt; semn că Domnișoara Martin era emoționată.

S'a anunțat o nouă conferință despre Palestina, după alt ghid, dar cu același instrument de tortură, despre care însă nu mai pot da nici un detaliu.

Șapte institute franceze s'au instalat ca pe catedre la babord; doi belgieni distrează toată lumea cu naivitatea lor senină și nevinovată; englezii au ocupat puntea de sus, unde joacă cu discuri de lemn printre bărcile de salvare cu lînțoliu de pînză.

Există, desigur mai presus de toate și un grup aristocratic. Mai redus, fiindcă sîngele albastru e mai puțin decît cel normal. O doamnă din Paris, Boulevard Saint Germain, domnul Pilafache din Alexandria, domnul Aubanel din Avignon. Și nimic mai mult.

Ca și pe pământ, după sistemul capetelor încoronate, apariția acestui grup pe punte este rară. La o anumită oră, o plimbare repede prin culgul care stă ca muștele la soare și la aer. Nasul este de obicei, atavic, pe sus, și ochii nu văd nimic. Caracteristica este fineța mirosului. Deci aristocrație veritabilă.

Nu știu ce fac toată ziua. Constitue probabil în cabine un petriș balast pentru echilibrul nostru real și social. Grupul Saint Germain nu azistă la nici o manifestație „oficială”.

Printr'o indiscreție explicabilă burgheziei, am aflat că în grup, într'o sară de supremă distracție, a fost un concurs de anecdote decoltate.

Domnul Aubanel este fiul poetului din pleiadă. Este desigur ceva. Am avut însă impresia, de cîte ori l-am văzut, că însuși Mistral este pe bord. În orice caz apărea ca sigur că fără acest Aubanel fiul, Mistral nu ar fi existat. Bine înțeles că, concedind cu greu, ca un tenor care afectează o răgușeală, d-sa a ținut o conferință informativă despre „Pleiadă”. Am spus însă că conferința pe apă este un sport dificil, mai ales că, întocmai ca și la cursele de automobile, spectatorii sînt și ei în pericol.

Din sara cu anecdotele, „Alexandria” s'a apropiat de „Saint Germain”, ceiace bine înțeles s'a știut și de negrii dela cazane, ca și cum s'ar fi afixat naufragiul iminent al vasului.

De atunci au devenit simpatici. Doamna din Saint-Germain avea ochii verzi ca pietrele prețioase, și erau montați în cărbune veritabil, cu ostentație. Zîmbetul ei era falș ca o sclipire de quarț care vrea să-l facă pe diamantul, iar privirea era vagă și absentă.

În ultima noapte înainte de Alexandria, pe cînd stăteam sus pe punte printre hogiagurile albe prin care fumează vaporul, și priveam noui constelații, umbra domnului Pilafache și a doamnei din Saint Germain, ca eșite din pământ, pe scările ce ureă brusc, au trecut apropiate spre proră.

Eu visam la Munioza, la prezența ei care era veșnic pretutindeni, deși nu o mai văzusem niciodată, și-am înțeles că amorul pe mare este mai frumos și mai facil. Ai deodată impresia că e universal ca însuși cadrul înalt, și e mare ca tot ce ne înconjoară.

Tot în noaptea aceia, tîrziu, domnul dela telegrafia fără fir, a urcat ușor ca un drapel pe funia catargului, din întunerecul de jos al clasei a treia, o cadină cu ochii vineți.

Și-apoi am rămas singur urmărind sgîrietura dreaptă a catargului pe cer, ascultînd răsufllarea obosită a motoarelor, fișiiitul ritmat al valurilor sparte...

Era liniște și senin. Cerul era tot deschis, și dacă Dumnezeu ar fi existat, l-aș fi văzut în cer în sara aceia.

Demostene Botez

Aprecieri asupra civilizației americane

„The fact is the sweetest dream
that labor knows”.

R. Frost

Prezenta civilizație americană, pentru a putea fi cu dreptate evaluată, trebuie considerată ca un produs propriu american și anume al unui popor matur.

Civilizația americană își are originea într'un paradox : puritanii engleji, veniți peste ocean să afle tihnă și libertate, pentru credințele lor spirituale, au dat peste o țară extrem de bogată. Toată civilizația americană constă, din această pricină, din compromisul dintre etern și temporal, spirit și lucruri, bogăție sufletească și bogăție materială. Și acest compromis a fost posibil nu cu ajutorul lui Luther, prea mistic și metafizic pentru primii americani, ci cu ajutorul avocatului-popă Calvin, de la care ei au învățat că succesul muncii și îmbogățirea sînt binecuvîntare dela Dumnezeu și, în consecință, cu cît oamenii vor fi mai prosperi, cu atît vor putea ajuta pe ceilalți și vor plăcea lui Dumnezeu.

Civilizația americană s'a dezvoltat, pe de altă parte, colectiv. Pionierii au putut izbîndi numai prin cooperatie, prin ajutorul omenilor între ei. Munca și religia i-au făcut dependenți unii față de alții, dîndu-le dintru început o perspectivă democratică și altruistă, mai exact cosmopolit-colectivă, așa cum o aflăm viu și poetic în poezia lui Walt Whitman.

Dar noul spirit, sintetizat de acest poet în următoarele cuvinte din „Pornind din Paumanok” :

„Victorie, unire, credință, identitate, timp,
Indisolubilă uniune, bogăție, mister,
Veșnic progres, cosmosul și svonurile moderne,
Aceasta e viața...”

n'a putut izbîndi pe deantregul. Contrar quakerilor, puritanii dintru început au unit statul cu biserica, ajungînd politicieni

tirani față de celelalte religii și de celelalte rase și ducînd la abuzul de azi, cînd mai fiecare „minister“ (preot protestant) se crede în drept nu numai să lumineze conștiințele oamenilor sau să le trezească „lumina interioară“ împotriva păcatelor, ci, pur și simplu, să legifereze și să controleze pe toți cetățenii ce se abat de la principiile etice ale bisericii. Preoții nu mai vorbesc acolo atît de „realizarea de sine“ cît de prohibiție și teorii științifice, care sînt treaba guvernului și a școlii. În America biserica profesează o etică socială mai curînd decît o religie pentru mîntuirea și luminarea individuală a sufletelor. Accentul este pus pe Vechiul Testament și pe realizarea vieții acesteia. Credința a început a fi evaluată în donații bănești și în activitate socială.

Pentru a fi compleți, însă, trebue să arătăm și partea cealaltă, creatoare a bisericii americane, care dacă poate fi acuzată de a cădea uneori în aceleași greșeli ca și catolicismul, ea își răscumpără toate greșelile acestea advocînd cu convingere, pacea și în unele părți, chiar egala frăție între oameni, ceea ce este un adevărat curaj într'o țară în care problema negrilor și a rasei galbene este atît de critică.

Pe de altă parte, încetul cu încetul, abundența a prins pe oameni atît de puternic, încît bogăția a devenit în America o condiție „sine qua non“. Pentru că a fost o vreme cînd mai fiecare cetățean al Statelor-Unite putea face parale, sărăcia și simplitatea au fost și sînt considerate drept incapacitate, lene sau neobișnuit nenoroc. Paradoxul civilizației americane s'a rezolvat în sensul că americanii nu mai cred în sărăcie, modestie și introspecție, cît în lux, donații și ostentativă conduită de făcător de bine.

Am fi cu totul neobiectivi însă, dacă n'am aminti totuși, că acolo se poate deveni mult mai ușor bogat sau prosper (în orice caz mai ușor decît nobil în regimul feudal) și că banul la american nu înamnă același lucru ca la european.

Americanul nu-și face din ban un scop, ci doar un mijloc fără de care el nu poate înțelege viața. El face bani pentru plăcerea, puterea, dar și pentru necesitatea lui. Plăcerea pe care o are poate fi simplă activitate fără oprire, ca și prilej de cheltueli dezordonate și binefaceri capricioase. Puterea averii este, iarăși, un motiv de încercare a personalității și de conducere a semenilor inferiori. Cît despre necesitate, apoi aceasta a devenit atît de largă în America, încît orice definiție a ei prin simplul fapt al limitării ar supăra pe orice american. Moderația nu e o calitate americană.

Dar americanul nu păstrează banul și, pentru că pierzîndu-l îl poate cîștiga din nou, — contrar europeanului la care pierderea averii înamnă uneori distrugerea poziției sociale și a oricărei vieți liniștite, — el nu va fi legat de ban ca eu-

ropeanul. Nu vream însă a lăsa impresia că aceste considerații sînt valabile oricînd. Nu. Uneori luxul, exorbitantul lux și abundantul confort sînt făcute pe datorii și sînt prilejuri de teribile neliniști sufletești. Deașemenea nu e adevărat, că orice om „cu creeri“, cum spun americanii, poate deveni bogat. Dar iarăși e adevărat că standardul de viață al celui mai umil american este de două ori mai ridicat decît al europeanului.

Iarăși, nu e mai puțin adevărat că oportunitățile acolo sînt încă enorme, munca e plătită mai puțin injust decît aiurea și capacitatea mult mai recunoscută decît în Europa. Pentru aceste motive, oricare om își poate avea un trai confortabil, o masă abundantă, o distracție efină. Aceasta ținînd sama de medie și în comparație cu Europa și nu cu traiul bogătașilor americani, revoltător de luxos și ostentativ.¹ Aceste oportunități arătate mai sus fac pe americanii vechi și noi să se ferească a locui în țara lor și să fie mîndri că nu-s europeni. Și într'o oarecare măsură și în unele cazuri, ei au dreptate, mai ales dacă ținem sama de mentalitatea lor și de concepția lor despre viață. Oricîtă plutocrație ar fi în politica americană și oricîtă ipocrizie s'ar putea atribui misionarismului binefăcătorilor-miliardari, în America democrația e mai reală și dreptul la viață al fiecăruia mai respectat decît în multe țări civilizate europene.

Dintr'unele puncte de vedere cetățeanul american poate fi considerat a trăi princiar. El se poate plimba ore întregi prin parcuri, călcînd pe iarba îngrijită cu mari cheltueli și ascultînd muzica. Bibliotecile americane sînt mai comode și mai bogate decît bibliotecile curților regale de odinioară. Copiii au nenumărate terenuri de sport și sînt orașe care la trei case au un teren public de tenis. Nu mai vorbim de dușurile cu apa caldă și rece, aflate în fabrici ca și în hotelurile cele mai simple, la terenurile gratuite de sport ca și în case. Școlile au burse pentru copiii valoroși. Toată aceasta grijă publică pentru educație și igienă, împreună cu o largă omnie și egalitate între femei și bărbați, constituie fundamentul civilizației americane. Aceasta e democrația americană, care din nefericire, însă, se oprește aici. Ne oprim și noi.

Considerăm, așadar, acest fel de *democrație, bazată pe confort, sănătate și educație publică*, drept un fericit rezultat al muncii și abundenței americane. Despre muncă putem spune, deocamdată, că este stimată și fiindcă americanii nu depînd de mila altora cît de munca lor proprie, (și de condi-

¹ În momentul de față, Statele-Unite trecînd printr'o excepțională și gravă criză economică, aceste adevăruri, valabile în condițiile normale, se relativizează într'o largă măsură.

țiile prielnice pe care le-au găsit în mănoasa lor țară și pe care ei uită întotdeauna a le lua în considerație, cînd arată ce au realizat) orice fel de muncă este luat drept un bun început și o posibilitate de progres în viitor.

Totuși acest bun rezultat al muncii prospere i-a dus și la unele lucruri rele. Ei au pierdut încrederea în natură și exagerează puterea lor proprie, ca și a instrumentelor-mașini. Ei nu mai au încredere în talent și mai puțin încă în geniu. (Recent Edison a spus că orice succes în viață este datorit 90 la sută muncii grele și numai 10 la sută talentului. Edison, însă, înțelege prin muncă și pe cea mentală, ceiace nu este deloc clar, cînd e vorba de părerile domnului Ford).

Apoi, sufletește, americanii s'au independentizat prea mult unul față de altul. În individ, fie el pionier, fermier, bancher, „*pasiunea independenței materiale*” stăpînește întregul existenței. Dacă cooperatia socială și banul le sînt mijloacele și independența materială, idealul, — și aceasta este cu precizie „cea mai pozitivă caracteristică, — odată ajunși la această independență mult visată, americanii devin nefericiți.

Primul motiv de nefericire al acestui practic idealism este că ei nu știu și nu pot avea și o altă evaluare, să zicem ne-practică, a vieții.

Al doilea, ei nu mai depind de nimeni și nimic. Al treilea, legăturile lor sufletești, în ciuda altruismului insuflat de religie și a democratismului predicat de fundatorii politici, devin reci și artificiale.

Durerea și nedreptatea leagă pe oameni între ei. Sărăcia și ajutorul dat altuia din puținul nostru îl robește. Donațiile americane nu sînt făcute din privațiuni și sacrificii. Deacea bogăția desleagă ceiace nevoia leagă. Prin pasiunea americană pentru independența materială, sufletele se înstrăinează și încă odată, în ciuda obositorului altruism și a teoriilor socializatoare, repetate la infinit peste ocean, sufletele lor par reci și încuiate. Acesta e *tragismul bogăției lor*, pe care au început a-l simți doar cei mai inteligenți dintre ei.

Repercusiunile se pot urmări în viața de familie, foarte puțin unitară și afectuoasă, — americanii nu știu a iubi, adică a spiritualiza iubirea, — precum și în viața socială și internațională, în care orice act are și un substrat economic.

Poate însă că această maturitate materială cu inerenta ei tristețe să dea de gîndit americanilor să valorifice și ceiace ei nu au prețuit pînă acum îndestul: bogăția sufletească și cu ea, toate corolarele ei creatoare de valori spirituale. Masa americană are nevoie imperioasă astăzi nu de teorii altruiste și socializatoare, cît de sfaturi care să accentueze desăvîrșirea de sine, adică un personalism luminat.

Din cauza acestei bogății și a activității lipsite de reflecție și interioritate, *americanul nu s'a putut individualiza*, cu toate că el caută cu orice preț, —material cel puțin—independența sa de ceilalți semeni, cetățeni, rude sau prieteni. De fapt americanii trăesc colectiv sub domnia unor anumite standdarduri. Ei merg în cîrduri orișunde, tinerii flirtează în perechi adunate la petreceri și nu se izolează mai niciodată, femeile își fac cultura în cluburi și societăți. Americanii nu cunosc izolarea sau chiar viața de familie, în sens românesc. Ei trăesc în grupuri largi și numeroase, în care mîncă, discută, ascultă conferințe sau cu care călătoresc dealungul stateilor lor ca și în străinătate. Probabil că toată civilizația lor a înflorit cu ajutorul schimbului de servicii reciproce între indivizi. Cooperatie însă, voluntară, adică un egal și *facultativ schimb de servicii*.

Dar aceste servicii sînt ca și jocurile sportive: o echipă trebuie să cîștige și cealaltă să piardă. Și aceasta fără supărare și scepticism. („Nu există scepticism în fața regulilor unui joc“, spunea *Valéry*). La fel, din acest schimb de servicii unii s'au îmbogățit și alții au sărăcit. Cei care au pierdut în loc să urască pe învingător, s'au stimulat pe ei înșiși pentru un viitor progres. Toată inegalitatea și ambiția americană se bazează pe acest convențional cod al „sportmanship-ului“ și pe virtutea de a fi „*good sport*“ cînd pierzi o partidă de afaceri.

Sînt însă și unele schimburi de servicii cu egal profit pentru ambele părți. Aceasta în legăturile sufletești. Intre soți situația e egală. Intre prieteni, la fel. Totul e „*dormant, dormant*“. Co-operație. Căsătoria și prietenia sînt mai mult camaraderie, adică tovarășie de ajutor reciproc pentru ușurarea vieții. Față de celălalt, orice individ e liber și cu drepturi egale.

Americanii știu că unirea le dă putere și, cînd nu sînt remarcabile personalități, ei caută tovarășia celorlalți. Poate din această cauză democrația lor e mai reală, ei nefiind individualiști ca francezii, ei gregari și standardizabili.

În fapt, ei trăesc sub domnia standardului. Mîncă, se îmbracă și vorbesc cam la fel. Aceleași fraze, aceleași aprecieri, aceleași idei. Corolarul acestui adevăr: indubitabilul fapt că în U. S. A. individul e inferior grupului, pe cînd în Franța e contrarul. Americanii cîștigă pentru că în masă ei nu se contrazic ca românii și deasemeni nimeni nu face tot posibilul pentru a arăta că e mai deștept decît celălalt. Americanul, luat ca individ, e obișnuit. În masă, cînd vorbește „noi americanii“ e puternic, precis și impresionant.

Acest *colectivism*, specific democratic, este iarăși o caracteristică a civilizației americane. Deși americanii își vād cel dintîi de propriul lor interes (caracteristică eminentă

individualistă) tocmai poate din această pricină, ei nu se pot realiza ca personalități prin proprii lecturi, analize suflatești și judecăți personale. Consacrându-se prea mult îmbogățirii și muncii specializate la extrem, când e vorba de cultură și politică ei trăesc împreună cu ceilalți semeni ai lor dela care primesc idei, sugestii, reclame, formule de viață, noi izvoare de mîntuire, noi religii, etc.

Spiritualicește, ei nu sînt independenți, cum ajung a fi materialicește cînd se îmbogățesc. De bună samă, idealul lor ar fi să obție și această independență. Dar nu pot, cel cel puțin masa nu poate. Și nu poate tocmai din cauza bogăției și confortului ei. Fiînd bogați, americanii se pot transporta la toate congresele, conferințele, adunările, banchetele și discuțiile lumii întregi. Totul le este așa organizat, rezumat și accesibil încît îi scutește de nevoia unei gîndiri înfrigurate și a unei căutări pline de caznă. Confortul în cultură duce la sterilizare, contrar celui material producător de sănătate și igienă socială.

Gîndiți-vă la pregătirea sufletească a pelerinului ajuns, pe jos, la Sf. Mormînt sau la fericirea unui student sărac în fața picturilor Luvrului sau coloanelor Athenei și comparați-le cu suficiența bogătașului american, ajuns firese și blazat, fără nicio pasiune mistică în suflet, în fața acestor minunății. Nu este natural ca el să se uite la ele indiferent și să nu știe a le contempla?

* * *

Dar cu această am ajuns la o altă caracteristică fundamentală a civilizației americane: încrederea în acțiune și neaprețuirea contemplației.

Prin neobișnuitul lor oportunism, americanii au ajuns la un optimism al cantității și la o fanatică încredere în puterea faptelor. Ei au trăit succesul transformării naturii sub acțiunea muncii necurmate. Ei știu că trenul și telefonul au format unitatea Statelor-Unite și că automobilul schimbă forma nu numai a orașelor, ci și a vieții lor! Ei știu că mediul e maniabil după voința lor și că *Edison* inventă lucruri practice, printr'o temeinicie de chimist și fizician, iar nu de filosof și matematician. Ei cred în schimbări și nu văd nimic permanent. Văd totul plural și ca un proces deschis, în neconținută creare și depășire. Ei cred în acțiune, faptă, experiment. Filosofii cheamă aceasta pragmatism, activism sau voluntarism. *William James* reprezintă prin filosofia sa, exact potențarea teoretică a judecății americane despre natură și om. Specificul american constă în filosofia lui *James* și activitatea lui *Edison*. Toți americanii cu care am vorbit ne-au spus că *Edison* e cel mai mare om în viață. *Einstein*, dimpo-

trivă, le pare lunatic și, oarecum, inutil. (Li interesează totuși, pentru că nu-l pot înțelege). Edison e mare pentru că e util omenirii, dându-i gramofone, cinematograf și acum străduindu-se a-i da cauciuc sintetic. Ei nu au încredere în interpretarea minții, cît în observarea directă a faptelor. Criticii sînt disprețuiți și considerați cu totul dăunători. Media societății crede că gîndirea fără aplicare e vorbărie.

În realitate, toate acestea provin din faptul că dacă ei știu să creeze lucruri splendide, ei *nu știu să contemple și să reflecteze*. Artă și natura sînt lucruri secundare, ca și filosofia și mai ales metafizica. Psihologia lor e mai mult de laborator. Filosofia, educație, în sens practic. Estetica, muzeu.

Ce-a făcut energia americană și cum a construit cetăți imense, mașini titanice, parcuri de recreație, muzee splendid organizate, școli excelente, biblioteci complete, laboratorii de serioase studii științifice se știe și oricare om este impresionat în America văzînd ce înseamnă *puterea omenească*. Nu puțini sînt aceia care, uitînd bogăția naturii și norocul excepțional, — ca să nu vorbim de Dumnezeu, — devin în fața realizărilor concrete americane protagorieni convinși că *omul este măsura tuturor lucrurilor*.

Cum să nu creadă în activism și în practică tînărul care din nimic devine un potentat sau imigrantul care, oricît de sărac ar fi, nu va trăi în murdărie și cu puțină muncă va putea beneficia de un confort de care în Europa numai oamenii bogați au parte?

Activismul american e splendid în rezultatele lui. În Statele-Unite cei mai mulți conducători nu sînt personalități cît organizatori de grupuri, nu talente cît muncitori. Abilitatea de a organiza pe indivizi, de a-i anima la un spectacol sau la o alegere te face „*leader*”.

Manipulatorii de grupuri sînt factorii esențiali ai acestei civilizații activiste, care nu are nici o considerație pentru creaturile nepractice, visători și teoreticieni. Americanii activează în industrie ca și în gîndire pentru mase. Ei vînd Europei motociclete, mașini de scris, sămănători, chewing-gum, tractoare, automobile, pe cînd Europa vinde Americii bunuri individualizate: artă, literatură, parfum, toalete, etc.

America reprezintă *standardul pentru democrație*, pe cînd Europa *gustul pentru aristocrație*.

Americanii nu se joacă cu viața. În Universitate învață enorm, pentru că timpul și banii investiți contează. Programele sînt supra-încărcate și nimeni nu protestează. La Harvard orice student graduat lucrează, cel puțin, zece ore pe zi, pentru a putea răspunde cerințelor profesorilor. Americanii sînt grăbiți și fac tot ce pot pentru a realiza o situație materială eficientă. Dacă nu progresează la școală, ei înșiși se retrag și caută ceva mai rentabil.

Ei nu știu să lenevească. Inșiși bogătașii sînt în continuă activitate. Doar femeile și puținii intelectuali știu să înțeleagă frumusețea vieții. Femeile, pe lângă muncă, citesc mult și se interesează de artă, muzică, grădini. Mindria femeii bogate americane e să aibă o grădină frumoasă. Bărbații însă, cînd ajung să contemple, înseamnă că nu mai pot munci și s'au ramolit. Toată literatura americană e feminizată, pentru că femeile formează masa de cititori cea mai numeroasă. Ca nivel intelectual, femeile americane sînt evident superioare bărbaților americani, care muncesc prea din greu și se specializează peste măsură.

Americanii nu știu, însă, să contemple și să mediteze. Și numai cînd îmbătrînesc și nu mai pot munci ei simt tristețea acestui gol. Din fericire pentru ei, automobilul, golful, romanele-realiste, cinematograful, radioul și cluburile îi împiedică a ajunge la dezesperare.

* * *

O altă caracteristică a civilizației americane este *curiozitatea lipsită de simț critic*. Americanul este cel mai curios om și se interesează de orișice. Aceasta e un mare bine, dar și un rău. Bine, pentru că oricine e ascultat și nu e respins cu prejudecăți stupide sau simț de superioritate. E un rău, însă, pentru că această curiozitate e lipsită de simț critic și deci valorile ca și impostorii obțin cîteodată un succes egal.

Această curiozitate e instinctivă, iar nicidecum rațională, și are de scop plăcerea comodă, și nu adevărul, care uneori devine periculos pentru că pe deoparte imprimă nevoia de reformă, iar pe de alta cere toleranță. Curiozitatea americană nu selectează suficient. Discriminația obiectivă și criticarea-de-sine lipsesc. Chiar în curiozitate pragmatismul lor i-a dus la o inconștientă falsificare a adevărului. *Ei cred adevărat, ceiace vor*. James i-a învățat că importantul e voința și nu obiectele voinții, adică adevărul, credința, frumosul și cealalte.

Americanii primesc pe oricine și se îngrămădesc a asculta oricare personaj sugerat de reclamă. Cum au bani și curiozitate, nimic nu-i împiedică deci a cutreera lumea și a se duce *la fața locului* să admire castele, biserici, tablouri, monumente. Cum n'au prejudecăți, ei vor cumpăra tot ce li se va indica drept valoare. Totul depinde de sfătuitoar, ca americanii să aducă în America orori sau valori.

Americanii nu sînt dogmatici și n'au pasiunea ideilor și mai puțin a criticii. Au superstiția „sursei” și neîncredere în interpelările altora. Cei dela „sursă” le pot spune orișice și vor fi crezuți. Americanii pun cu nesaț întrebări, dar nu discută niciodată. Studenții lor citesc pe Kant ca și pe Sf.

Thoma d'Aquino și mai fiecare cetățean cult a fost la Luvru. Dacă au cetit sau au văzut, ei se simt mulțumiți. Nu cer mai mult. Încă n'au discernămint. Dar au dorința de a cunoaște și toleranța în a asculta orice. Ei admiră pe Bach ca și pe Verdi, pe Picasso ca și pe Greuze, pe Valéry ca și pe Maurrois. Aceasta este adevărat pentru o mare masă de oameni, care la noi nu știe nici de unii, nici de ceilalți.

* * *

Ca virtuți colective, America este mai aproape de *Sparta* de odinioară, în care, ne spune *Aristotel*, „legislatorul pare a fi avut o mare grijă de educația cetățenilor și de muncile lor”. Sportul dă tînărului american o anumită frumusețe, care, dacă nu e pură și rafinată, e în tot cazul sănătoasă și curată.

Americanul ia viața în serios, dar cu o doză bună de optimism, pe care, dacă în cursul vieții o pierde, încă nu se întimplă nimic rău. El știe că viața e luptă și proces deschis. Simpatia tineretului e brută, nerafinată, dar largă și irațională. Idealismul lor e vag și cu o pronunțată nuanță de naivitate. Ei simpatizează cu viața și cu cei tari și sînt sinceri în aceasta, căci a simpatiza cu cei pe care îi iei ca model, e firesc. Aceasta este cea mai sigură simpatie, pe cînd cealaltă, cu durerea altuia este sau sublimă, sau ipocrită. Și americanii nu sînt niciodată sublimi, dar și foarte rar ipocriți.

Ei nu gîndesc mai departe decît viața, și moartea este pentru ei ceva firesc ca somnul și fără regrete, ca un riscant voiaj de record. *Sportmanship*, pînă și în fața morții.

Naivitatea lor se manifestă mai ales în ideile mici, unde sînt cu totul sinceri. Pe cînd francezii sînt liberi și sinceri în marile idei (ateism, monarhism, comunism, catolicism) și nesinceri în micile idei și atitudini sociale, americanii dimpotrivă sînt neinteresați și nesinceri în marile idei, dar foarte sinceri și liberi în ideile de fiecare zi. Relativ la ideile mari ei sînt simpli și creduli. Ei cred totul posibil și că totul are răspuns scurt, ca automatele de pe străzi. *Einstein* primește zilnic telegrame din America, cu astfel de text: „Crezi în Dumnezeu?”. Iar pentru a încheia, socotim foarte elocventă pentru naivitatea candidă, generoasă și idealistă, dar nu lipsită de ridicol a Americanilor, telegrama pe care *Mr. Selznick*, important personaj în industria cinematografului și lansatorul artistei Nazimova, a trimes-o Țarului Rusiei imediat după detronarea sa. Reproducem textul, dintr'o istorie a cinematografului scrisă de Terry Ramsaye.

NICHOLAS ROMANOFF,
Petrograd, Rusia

Cînd eram biet copil, unii din polițiștii d-tale nu au fost buni cu mine și rudele mele. Am venit în America și am devenit prosper. Cu regret am auzit că ești fără slujbă acolo. Nu regreta de ceiace ți-au făcut polițiștii. Dacă vii la New-York pot să-ți dau slujbă jucînd la cinematograf. Pentru salariu nicio obiecție. Răspunde pe costul meu. Salutări familiei.

(ss) SELZNICK
New-York *†

Acestea sînt în prezent, caracterele predominante ale poporului american privit în masă. Nu le-am înșirat științific și nu le rezumăm tocmai pentru a nu rupe arbitrar legăturile dintre ele și a stinge viața care le-a produs. Dacă ținem samă că aceste caracteristici sînt împlîntate mai în fiecare celățean, înțelegem că această civilizație este efectiv democrată. E o civilizație mai mult economică și politică, — practică dacă vreți — dar nelipsită, totuși, și de unele primare tendinți spirituale.

Înalta spiritualitate a aristocrației europene (adică a minților alese) nu poate fi comparată, ca valoare, cu cea americană. Pe de altă parte realizările democratice americane sînt infinit superioare celor europene.

Totuși, și în ceiace privește spiritualitatea americană, există încă o Americă, pe care, însă, atît europeanii cît și americanii nu o știu suficient.

Spiritul cosmopolitan și creator american a născut noi drumuri de expresie, noi dorinți de realizare. La lumina spiritului generos și larg al lui *Walt Whitman*, care în stilul său panoramic și dinamic ce ne dă impresia de mulțime adunată de pretutindeni, cîntă democrația, — civilizația americană a creat un nou spirit. Acest nou spirit nu constă numai din lucruri, laboratoare, teste, eugenie și practicul idealism al cauciucului-sintetic, ci și din valori spirituale. Whitman a spus cu ani în urmă: „America nu constă din trenuri, ci din oameni. Oricît de bune ar fi trenurile, oamenii trebuie să fie și mai buni“. Acest ideal Whitman l-a oferit vieții, care lui îi părea „imensă în pasiune, puls și putere, îmbucurătoare prin cea mai liberă acțiune realizată sub legea divină“. Tipograful, învățătorul, tîmplarul, ziaristul și constructorul-

* Intre bunătatea d-lui Selznick și cea a domnului Ford, care a vroit să pacifice lumea în timpul ultimului războiu trimițînd o misiionară și un vapor alb în apele beligeranților nu este decît o diferență de grad, — în candoare bine înțeles.

de-case, *Walt Whitman*, cîntînd pe omul mijlociu, a făcut să crească din ale sale „Fire de iarbă“ biblia democrației moderne, al cărei profet a fost *Woodrow Wilson*.

Nu, nu avem dreptul a fi pesimiști în privința spiritualetății americane (cum nici exagerat optmiști în privința realizărilor lor practice). Observatorul atent descopere viața firului creator sădit de *Whitman* în atîtea scrieri și sentimente ale oamenilor din U. S. A. *Wilson*, în scrierile sale de-o ținută înaltă și austeră ca a lui *Marc Aureliu*, vorbește de-un altruism venit din inimă și de o mulțumire sufletească, pe care după realizările *desinteresate*, omul o află cînd se întoarce la sine însuși.

Ieri, *Edgar Poë* a cîntat stelele și știința, iar azi *Carl Sarnburg* cere „*beautiful useless things*” (lucruri frumoase și nefolositoare) în timp ce *Michelson* cîntărește lumina, pe care clădirile de sticlă transparentă ale lui *F. Lloyd Wright*, o oferă muncitorului din birou, care mine va trebui să afle că în laboratoriile Californiei se pregătesc nu numai filme de cinematograf, ci se gîndește și o nouă fizică de către *Millikan*.

Boston, New-York, Chicago, Los Angeles încep să aducă la suprafață o generație de oameni poate săraci la pungă, dar bogați sufletește. Aceștia înțeleg că scopul unei civilizații nu-i confortul. Aceștia încep a deosebi între mijloacele și scopurile unei civilizații. Aceștia încep a avea, într'o oarecare măsură, simțul valorilor și puterea de a discrimina.

Această ridicare continuă linia *Whitman-Wilson* și cerințele vremii, dar ea a fost stimulată și de opera generațiilor precedente, care fără discernămint, dar cu dragoste și ambiție, — ea crezuse doar în acțiune și nu în cultură, — a putut strînge cu banii ei în muzeele, spectacolele, cărțile și revistele Statelor-Unite, contribuțiile celor mai ilustre personalități ale lumii întregi. Această educație trebuie să-și dea roadele. Bătrînii spartani din U. S. A., care au disprețuit multă vreme pe puțin numeroșii lor semenii, profesori și intelectuali avînd respectul ideilor, pasiunea artei și gîndind pe cont propriu, vād astăzi în fiii lor un dor nesecat de luminare și de creație spirituală.

America de azi, ca și cea de ieri, este doar o *cosmopolită comunitate de oameni, legați de-o soartă bună, un pămînt mînos și o puternică voință de propășire*. Unitatea Americii constă încă din bogăția și progresul ei activist. Generația viitoare însă, va aduce acestei unități binecuvîntarea spiritualității și o moralitate mai liberă și mai dreaptă. Cum și în ce proporții, nu putem ști. Am spus altădată că nu e obligator, istoricește, ca fiecare civilizație să monopolizeze toate calitățile celorlalte civilizații.

Ceiace putem, însă, cu siguranță concluda este că americani de azi, — spartani pătrunși de-o etică protestantă, — încep a căuta peste zidurile în dosul cărora oficiaseră lepădarea de spiritualitate un duh cu care să-și îmbogățească sufletele.

Tinerii spartani cheamă, astăzi, din răspuneri duhul A-tenei, cetatea care a știut în aceeași măsură să creeze o viață cât și s'o înțeleagă.

Petre Comarnescu

Casa cu minuni¹

A VI-a minune: Cărțile

a) Dulapul tatii

Tata spusese, încrezător în puterea de înțelegere și discernământ a Norii: „Vrei cărți?... Poftim cărți !...“ și o lăsase liberă să aleagă din întreg domeniul casei.

Pe Nora o atrage încă de multă vreme, — din epoca definitiv pierdută când nu știa carte, — dulapul din biroul tatii. Când lipsește tata de acasă, dulapul e încuiat; când se întoarce, la el se duce întâiu. Alege de pe un belciug cu lanț o cheie cu toarta delicat ajurată, deschide ușa mare cu oglindă a dulapului, lasă cheile cu lanț în ușe și ușa deschisă. Scoate din dulap o carte sau mai multe, se așează la birou și citește... Momentul acesta îl pîndește Nora ca să intre în sanctuar. Tata îi dă voie căci o știe copil liniștit.

Nora stă acum înaintea dulapului cu o dorință și mai nestăpînită, dar triumfătoare: știe să citească! Astăzi divinitățile inaccesibile se vor preda. Prometeu a furat scînteia și Olimpul se clatină; Goliat va cădea sub praștia lui David; Zmeul colosal va fi învins de sprintenul Făt-Frumos.

Dar ce mare e dulapul !... Cu atît mai bine, gîndește Nora cărea-i place totdeauna să intre în luptă cu forțe superioare. În fața atîtor forme și culori de cărți, înșirate în rafturi ca o armată în linie de bătae, cu armuri noi și strălucite, Nora stă în cumpănă. Pe care să le înfrunte mai întăiu? Pe cele roșii cu desenuri de aur ca o dantelă?... sunt mari de n'o să poată ține mici una în brațe..., pe cele castaniu bronzat ca părul lui „Berry“ prepedicarul nostru lăfos?... pe cele galbene?... pe cele gri?... Toate sînt frumoase, dar mai mult ca toate, — căci nimic nu-i mai frumos ca azuriul cerului înalt, — sunt cărțile albastre !... Pe ele s'a oprit ochiul și dorința Norii. Sînt cam sus..., o să-l roage pe tata. Dar tata vede parcă pe subt sprîncene și-i înțelege gîndul.

— Ce, Nora?... vrei cărți din dulapul meu ?...

¹ Vezi „Viața Romînească“ Anul XXIII, No. 1.

— Da, tată !...

Tata zimbește și întârzie răspunsul. De ce ?... Oare tata ține mai mult la cărțile lui decât la Nora ?...

— Nu ți le stric, tată ! Încredințează Nora, ca să preîntâmpine refuzul.

Dar tata dă din cap și ride ușor. De ce ride ?... Și de ce o privește așa ?... Crede oare tata că poate lua pe Nora în ris ?... ca pe Lukî cel lemeș oare nu cunoaște nici pe *a* și nici pe *b* ?... A ! nu !... și obrajii Norii se aprind. Cu cartea dinainte îi va dovedi tatii ce știe și cum știe !... Nici nu se mai roagă, — poruncește.

— Tată, dă-mi o carte albastră din raftul de sus !...

Tata nu se supără. O privește așa, încît Nora e sigură că tata vede tot ce gîndește ea, ca și cînd fruntea i s'ar fi ridicat ca o cortină. Ce lucru nesuferit ! Nora clatină cu furie din tot corpul, să nu mai privească tata la gîndurile ei și repetă aproape violent.

— Tată ! îmi dai !...

— Nora dragă, — și glasul tatii e foarte blind, — cum nu ți-aș da ?... tu știi să umbli cu cărțile, nu mă tem să le strici, și știu că citești curgător, ca și mine și ca orice om mare, dar...

O piedică !... gîndește Nora, dar care ?... ea nu vrea piedici ! — dragă Nora... cărțile mele... nu sînt cărți pentru tine !

Nora e roșie ca focul. Ce cărți pot fi care să nu fie pentru ea !?... Tata explică.

— ... In toate sînt mai mult cifre și calcule grele... nici unele n'au poze..., sînt scrise în limbi necunoscute și mai ales cărțile albastre, din care vrei tu..., acelea sînt mai de nepătruns ca toate....

Nora stă să plîngă. Nu se aștepta la o înfrîngere așa totală : limbi necunoscute, nici o poză, calcule de nepătruns. Se simte mică și neputincioasă și tristă. Așa dar, dorul cărților albastre nu i se va împlini decît tîrziu, sau niciodată !...

— Îți cumpăr eu cîte cărți vrei, zice tata care o vede așa de abătută.

Nora nu răspunde. In conștiința ei „albastrul“ îmbracă de acum un simbol : devine culoarea idealurilor în veci dorite și neajunse ; cărțile albastre se duc să întilnească alte aspecte nepătrunse și nestăpînite, alte adîncuri care atrag dar nu se lasă de tot învinse : cum e marea, cum e cerul..., cum sînt unii ochi pe care nu-i poți niciodată înțelege...

b) Cărțile de țîrg

Tata vine acasă mai totdeauna cu pachete ; în ele sînt foarte adesea și cărți pentru Nora..., și Nora le termină numaidecît, ca pe nimic. Fiindcă, — a observat Nora nemul-

tumită, — literile sînt prea mari, pozele prea numeroase, (asta însă îi place) și hîrtia prea groasă. Cum începi sîrșești ! Tata se miră.

— Cum, Nora, iar le-ai terminat!

— Dacă sînt așa de scurte... și ușoare !... Pe unele chiar, fără să vreau, le-am învățat pe dinafară.

— Nu mai spune!

— Dacă sînt poeziile scurte, cum să nu le învăț ?... Poeziile cîntă mereu în ureche și nu te mai scapi de ele, chiar să vrei!

Tata rîde amuzat și stîrnit.

— Ia spune, ce ai învățat pe dinafară ?

— Ce să învăț !.. Cartea aia de la Pom cu literile alfabetului, care la fiecare literă are o poză și o poezie.

— Apoi sînt litere cam multe în alfabet. Să te întreb oricare, pe sărite ?

Nora nici nu se mai ostenește să răspundă; ridică doar din umeri.

— Ia spune, Nora, poezia de la litera B.

— Nu e frumoasă; e o prostie.

— Vorba e: o știi ?

Ca să nu mai discute îndoiala tatii și s'o distrugă fără vorbe, Nora recită fără întîrziere:

Bubi e copil de treabă,
Numai că prea multe 'ntreabă.
Intr'o zi așa el zice :
C'ar vrea coarne la pisice
Și mustați la bibilice.

— Îți place ? se strîmbă Nora. Cum asta ?... „prea multe 'ntreabă“... (Prea multe *spune* !.. asta da..., și spune prostii!

— Ei și tu ! — zice tata, — prea multe vrei. Par'că ai fi Bubi din poezie care cere coarne la pisici.

— Tată, spune Nora rîspicat, coarne la pisici *nu se poate să fie*; dar prostie în cărți *nu trebuie să fie*!...

— Ai dreptate, recunoaște tata, mă dau bătut. Acum ia spune poezia de la litera N, litera ta.

— ...Nini are'n colivie un canar atît de blînd!...

Toată ziua îl desmiardă și-l sărută rînd pe rînd.

Și-i dă zahăr și pișcoturi și-alte lucruri dulci la fel.

Iar canarul cîntă 'ntr'una, mulțumind cum știe el.

— Bravo, Nora! Asta-ți place, barem?

— Da, îmi place mai mult.

— Fiiîndcă, e litera ei!... dar nu-i frumoasă! hotărăște Luki.

— Ia să vedem litera dumnealui, Nora, — zice tata făcîndu-i ușor cu ochiul.

Nora pricepe și potrivește, fără gândire, un nume schimbat la una din poeziile știute.

— ...Luki vrea acum să facă
Mamei sale-o prăjitură;
Pune ouă și făină și untură,
Dar când vru să pue zahăr,
Il nemeri drept în gură!

Hohotele izbucnesc din toate părțile. Rîde tata, rîde Mimi, chiar și Roza rîde și tușește.

— Bravo, Nora, știu c'ai nemerit'o!

Luki e stacojiu și furios. Tata ăsta!... ce tot rîde atît!

— Tată!... Nora e o proastă;... nu e așa în carte! Nici atîta lucru nu știe!... să aducă aici cartea să vedem!

— Ce să mai vedem!... rîde tata care știe ce știe. — zahărul ăsta în gură e de toată nostimada. Luki în cap și'n picioare!... Bravo Nora!...

Dar Nora nu-și exploatează succesul, e mărinimoasă. Caută chiar să schimbe subiectul.

— A, tată!... numele sunt prostii mari de tot. La litera H, este un pisoi cu o vioară sub gît și trage de zor cu arcușul! Alături scrie:

Ha! ha! pisoiul cîntă;
la te uită cum se frămîntă!

Caraghios! PISOII nu cîntă la vioară și poezia nu are haz de loc, degeaba începe cu ha! ha!... Pe mine nu mă face să rîd... Zău, tată, să-mi iei altfel de cărți, astea prea sînt pentru copii!

Tata se uită cu sprîncenele ridicate la fetița care n'ajunge cu creștetul la tîblia mesii.

— Dar tu nu ești copil?... n'ai nici patru ani, domnișoară dragă.

— N'am, recunoaște Nora, dar te rog să-mi iei alte cărți.

— Bine, domnișoară;... de astăzi înainte am să te iau cu mine în tîng, ca să-ți alegi singurică.

Dacă toate cărțile din tîrg or fi ca astea!... gîndește Nora cu melancolie, ce-am făcut?... Numai pozele de ele, încolo nimic!

c) Lada din pod

După Nora, toate se termină prea curînd, — mai ales cărțile, — și nu știu cum se face, dar la ea dorința nu are răgaz: numai decît vrea altceva, fără întrerupere. În copilul acesta de aparență liniștită, se agită o sete activă nelimitată și imperioasă care nu admite pauză și întîrziere. Pentru as-tîmpărul setei adînci nu admite obstacol și chiar de nu i-ar

spune mama toate basmele pe care i le cere, chiar de nu ar lua-o tata la orice teatru se duce el și chiar de nu i-ar cumpăra ce carte dorește, Nora tot ar ști singură să-și hrănească și să-și astimperc setea cea mare. Ea găsește pretutindeni izvoare neseocate.

A văzut, când s'a urcat în pod cu frații ei, o ladă mare cât o ușă, un adevărat dulap răsturnat pe scinduri. Ea n'ar fi putut niciodată să-i ridice capacul și nici chiar belciugul mare de fier care o închide la mijloc. Dar a surprins pe Mimi, de la un timp, cu cărți vechi și prăfuite care aveau un miros că acolo, în pod. Și a priceput. Acum pîndește pe Mimi cu grijă să termine cartea prăfuită. Când vede că Mimi întoarce ultima pagină a cărții, — citită cu încordare și cam pe furis, — Nora nu-l mai slăbește din ochi. E pe urmele lui. În adevăr, nu s'a înșelat. Cu cartea vîrîtă în sîn, la ora de după amiază cînd casa e mai tăcută, Mimi se strecoară pe săli și urcă scara largă și înaltă care duce într'acolo; mai întii spre odăile slugilor, la etaj, în stînga, — apoi, după încă două trepte la dreapta, în fața ușii cu două canaturi arcuite și largi ca de cetate: podul! Nora vine, tiptil, după Mimi. A calculat așa, ca să nu ajungă prea curînd: să-l surprindă cînd nu va mai putea nici nega, nici da înapoi. Și a calculat bine. Mimi, cu capul ațiat între cărți, observă prezența tăcută a Norii, prea tîrziu :

— Ce cauți aici?... O să te bată tata, du-te jos!

Nora înțelege că Mimi se teme *pentru el*. Faptul că se teme, arată că lada e un tezaur de lucruri oprite. Asta o înălărită puțin pe a-tot-libera Nora, care n'a gustat încă din așa ceva fiindcă pînă acum nu a fost oprită de la nimic, de nimeni. O clipă se gîndește, în adevăr, că poate îl supără pe tata și i-ar părea rău. Dar să fie oare în lada asta ciudată și mucegăită lucruri așa de... oprite?... Ispita o încearcă din nou și fără multe gînduri, Nora încheie o alianță cu Mimi.

— Lasă că nu te spui. Vreau și eu cărți.

Mimi se mai liniștește. Complicitatea cu protejata tatii îl poate servi. Dar ține să apere ceea ce a descoperit el mai întii și nu vrea să împartă.

— Din astea să nu iei niciuna, ai auzit?... Nu sunt pentru tine, și am început să le citesc eu.

— Bine, asigură Nora, rămînînd să hotărască tot ea mai tîrziu. Acum lasă-mă și pe mine să aleg.

— Dar să nu stai mult !... că o să ne cheme jos la cafea. Mimi se așează pe un cufăr uzat, lîngă fereastra destul de mare și se adîncește în citit. Nora, de acum liniștită, — (pînă la cafea mai e mult!) — privește lada cu deamănuntul. Nimic din ce e în rafturile și dulapul cu cărți al tatii. Acolo, culori vii, ordine, miros plăcut de piele și de tutun

fin; aici, învălmășală, culori prăfuite și miros trist de bătrânețe și de uitare.

— Săracele cărți!... gîndește Nora o clipă... și le mîngie cu un fel de milă. Dar curiozitatea învinge înduioșarea. Ia să vedem mai întîi ce citește Mimi. În colțul unde și-a strîns el comoara, sînt trei volume groase cu aceeași poză sub coperta galbenă: un om cu pălăria mare garnisită cu pene, — ca la teatru, — cu ochii vițoroși, cu o mînă violentă pe sabia scoasă jumătate din teacă. Scrie mare: *Garibaldi*. Un italian, gîndește Nora, — așa spune tata că se termină numele italianești, în *i*, — cum e și numele Italianului pe care l'a admirat așa de mult la Teatrul Liric, — care face atîtea minunății, cîntă subțire ca o femeie și se schimbă în zece costume pe minut: *Fregoli!* Acela însă era mult mai frumos!... Comparația aceasta de esență pur feminină îl pune pe Garibaldi într'o inferioritate care stinge curiozitatea Norii. Mimi poate fi liniștit; Nora nu se va atinge de cărțile lui.

Nora ridică alte coperte; — uneori n'are ce ridica fiindcă învelitorile lipsesc, — suflă praf, citește titluri:... *Năpasta!*... Ce poate fi?... n'are poze... *Revue astronomique*; — asta nu e romînește; sunt multe cărți galbene la fel, în teanc. Iată alt teanc, pe foi largi și groase, iar deasupra fiecărei coperte, fotografii de domni cu fețele plăcute. În frunte scrie: *Revista Romînă*. Li place Norii, are să ia din revistele acestea, începînd cu cea pe care e fotografia Domnului cu mîna la tîmplă și cu decorație, — curios! — deși e civil. Scrie sub fotografie: *Grigore Alexandrescu*. Are să-l ia mai tîrziu, sunt foile prea mari și n'are cum să le ascundă dacă va fi nevoie. Mai bine o carte mică la început.

A! iată ceva foarte curios. O cărțuție veche-veche!... literele par'că și-au întins cerneala de umezeală. De-asupra scrie: *Umbra lui Mihai Viteazul* și dedesupt un nume cam șters: *Bălescu* sau *Bădescu*, nu se vede bine. Și-apoi, — ce vrăjitorie e asta?... nu mai înțelege de loc! Ce poate să fie de s'au schimbat așa deodată toate literele?... A! iată pe foaia următoare o poezioară scrisă cu litere ca toate literele și alături, exact acelaș număr și aceeași formă de strofe însă cu literele acelea ciudate care par'că țopăesc și se clatină. Asta e o minunăție care dă de gîndit Norii. Bănuește ceva care o stîrnește și o pasionază. Nici nu mai vrea altă carte; e grăbită să se coboare în odaia ei, să deslege în tihnă enigma descoperită în lada miraculoasă.

— Hai, Mimi, mergi jos?

Mimi nu aude.

— Mimi, mergi?... intonează Nora de răsună podul.

— Ho că merg!... nu țipa așa.

Acum sînt amîndoi în odaia lor, pe cîte un scăunăș, la

ferastră. E liniște. Mama a ieșit cu Luki, — că iar și-a rupt ghetetele, — să-i cumpere altele. Nimeni și nimic nu-i mai clinește din loc până la ora mesei când mama pierde răbdarea și-i ridică de pe scaune.

— Haide acum la masă!... v'ajunge cât ați citit.

Mimi strecoară cartea nu știu unde, nici Nora n'a băgat de seamă. Nora însă nu se poate despărți de cărțulia magică. O ia la masă în buzunarul mare de la șorț. Pe scaunul înalt din sufragerie, n'are astîmpăr: e preocupată, neliniștită, transfigurată ca sibilele și profeții în clipa iluminării. N'o sustrage din beția ei nici supa cu picățele, — cu „monștri” cum zic copiii, — și pe care Hermina o face cât mai des spre bucuria copiilor și satisfacția mamei care-i vede așa veseli. Luki pescuește în farfurie și țipă de fericire:

— Mamă! acum am înghițit un elefant!... și acum înghit o cămilă!... Uite, mamă, ce bine seamănă!...

— Da, Luku-mamii, seamănă foarte bine.

Nora vîntură distrată, „monștrii” din farfurie fără să le cerceteze forma capricioasă.

— Also, Nora, du isst gar nicht?.

Roza e nesuferită astă seară, gîndește Nora. Ce n'o lasă în pace!... Altă dată era mai mioapă!... Și masa asta!... așa devreme cînd ei nu i-e foame de loc!... Cum ar vrea să scoată cartea din șorț!... Incepuse să citească așa de lesne, ca pe o carte cu litere obișnuite... Ce fel de scris o fi acesta?... Cuvintele sînt romînești, și literele nu!... Dar tot le-a învins misterul! Noroc cu poezioara scrisă în amîndouă felurile. De acolo a pornit lumina și limpezirea: comparînd mereu. Știe acum că litera care seamănă cu *p* este *r*; și cea care seamănă cu *r* întors este *g*; sîrleaza este *f* și *n* este *p* nu *n*. Pentru multe litere care nu intrau în compoziția poezioarei a fost greu, — că trebuia să le deducă după înțeles, cu ajutorul literelor cunoscute. Dar acum, rar cînd mai stă la îndoială în fața vreunui cuvînt; acum e o plăcere!... o plăcere așa de arzătoare că îi vine, dacă nu s'ar uita nimeni, mai ales tata...

Și tata tocnai glumește cu Luki care trage pe gît, voinicește, un pahar mare cu vin.

— Ajunge, Folteo, stăi să mănînci mai întii.

Și tata privește la mama cu bănuială.

— Băiatul ăsta e veșnic sătul. Desigur, ceva prăjituri pe la cofetărie!

Mama își apără odrasla răsfățată, cu ton supărat.

— Dacă am ieșit cu el în oraș și am trecut pe la Riegler, cum puteam să nu-i dau!

— Dragă, nu spun ca să-ți reproșez. Constat.

Și tata iar glumește cu dolofanul, gluma lui de atâtea ori repetată la masă.

— Spune, Folteo, pui ai vrea?

— Ba!...

— Spune, Folteo, tort ai vrea?

— Ba!...

— Spune Folteo, mere-ai vrea?

— Ba!...

— Spune, Folteo, ce-ai mânca?

— Ap'ăș bea!!!

— Apă ca apă, corectează tata rîzînd, vin mai ales! Tu ești în adevăr nepotul lui Tată-tău-Moșu!

Nora n'a mai auzit nimic de cînd a început tata gluma cu Luki. Sub pavăza șervetului, citește pierdută, fericită. Puiul se răcește în farfurie. Roza care îi schimbă felurile de bucate i-a șoptit ceva, — par'că de tata. — dar ea n'a înțeles și n'a auzit. Nu vrea să știe și să înțeleagă nimic! În fața fericirii pe care o simte, poate să piară oamenii și toate, doar cartea scumpă să-i rămîie. Citește suspendată, într'un neant extatic... Deodată, un corp străin se strecoară în beatitudinea divină, un fior de turburare. Nora simte vag, — ca în vis, — că în jurul ei s'a făcut o tăcere neobișnuită și că ochi mulți, sute de ochi, sunt îndreptați spre ea. O teamă o săgețează și...

— Ah!!

...Unde e cartea?... cînd i-a luat-o?!... ce are tata de strigă-așa?!...

— De cînd crezi că te privesc?... (Citești și ți se răcesc toate mîncările!... Asta e curată nebunie!... Ce e mult nu e bun!... și nănavul ăsta n'ai să-liei d-ta!... căci uite ce fac eu.

— Tată!... nu!... strigă Nora care înțelege intenția tatii.

Dar e prea tîrziu! Nora a văzut clipa cînd flacăra mare din sobă a înghițit-o...

Nora stă pe scaun împietrită, ca moartă... Stă mult și deși are ochii mari și fișii, par'că nu vede. Apoi deodată, cînd nimeni nu se aștepta, cade frîntă pe spafele scaunului înalt ca dintr'un turn...

Mama o prîinde în brațe, gata s'o scape, o smulge din scaun, îi ridică fruntea ca varul,... o strigă:... Nora e paralizată. Mama fuge spre ușă cu Nora în brațe și iese cu Roza după ea ca un vișor lăsînd copiii speriați în sufnagerie, chiar și pe Luki mut...

În odaia cu veilleuza roză, mama o întinde pe Nora, o stropește... îi bate mîinile... o sguđue... nimic!... Mamăi i-e fri-că, tremură! Spune Rozii ceva și Roza iese repede. După câteva clipe apare tata, palid și el...

Nora nu vede, — dar simte,... aude ca din depărtări de vis...

— Asta e banditism ce ai făcut!... ai să-ți omori copiii cu violențele tale!... poate a și murit!... Ce stai?... un doctor! e înghețată!... eu nu știu ce să-i fac!...

Și mama izbucnește în plîns, sbuciumată de groază, regăsindu-și, în ficrul morții, instinctul matern față de copilul pe care credea că nu-l iubește...

...Nora simte, în catalepsia ei, că încremenirea din trup i se mai înmoaie și se mai încălzește, par'că, de plînsul acesta sbuciumat care o trezește. Incepe să vadă ca prin ceață, apoi mai clar și aude aproape dimpede cum mama strigă închunită.

— Doctor!... doctor!... poate m'a murit încă!

— St!... șoptește tata și arată pe Nona cu ochii deschiși. Mama se repede la pat plîngînd și rîzînd, sărută mîna Norii, îi sărută genunchii, — nu știe ce mai face, și tata, într'un colț, departe, e tot palid dar răsufală ușurat... A doua zi Nora e străvezie ca o convalescentă. I se pare că a fost mult și greu suferindă și că vine dintr'o lume depărtată. Nu vrea să între la prînz în sufragerie; acolo s'a petrecut *cîndva* ceva îngrozitor, ca un sîngeros asasinat la care Nora a luat parte. Poate chiar pe ea au omorît'o... Nu-și mai aduce bine aminte... Mănîncă obosită la măsura ei, lîngă fereastră, cu Roza. Pîndește sgomotele de alături unde iau masa ceilalți. Se așteaptă la ceva... Simte că cineva o să vie... cineva care a ocolit'o — și bine a făcut, — *de atunci*, și pînă acum... Un hîrșit de scaun alături. El e!...

În adevăr, după o clipă tata intră pe ușa cu două pachete mari pe care le desface în fața Norii tăcut și timid, ca un vinovat.

Ochii Norii se plîmbă de la o copertă la alta, de la o strălucire la altă strălucire... Și din nou lacrămile..., oricît de strîns le ține, i se elatină în gene. Nu spune nimic, de teamă să nu plîngă. O laorimă însă tot a picat, — mare și grea, — pe nisipul de aur al insulei lui Robinson Crusoe. Tata îi înțelege durerea și se desvinovățește blînd.

— Da, Nora, știu, *pe aceea* o vroiai... dar e prea veche, nu se mai găsește, am căutat-o peste tot. Nimeni nu mai țipărește azi cu litere chirilice.

— Chirilice!... șoptește Nona cu sufletul sfîșiat. Chirilice!... Acum știe numele scump, dar îl știe prea tîrziu, nu să se bucure, ci ca să plîngă.

— Imi pare rău, repetă tata, o carte *chiar la fel* nu se mai găsește, nu mai există!...

Cum nu există decît odată și nu se pot regăsi marile pasiuni.

Zoe Verbiceanu

Personajele secundare

Unii romancierii au încercat să se dezrobească de tirania unei „acțiuni principale“, silindu-se a pune toate personajele aproape pe acelaș plan de interes. Lucrul nu-i tocmai ușor. Eroul zis principal corespunde unei vechi obișnuințe a cetitorului. Ceiace-l face pe acesta din urmă să nu vadă birtoată artificialitatea celui dintîiu. Cînd însă ai făcut cităva vreme meseria de critic literar, cînd te-ai deprins să privești lucrurile puțin și din punctul de vedere meșteșug, „personajul principal“ te agasează mai tare ca orice. În viața reală nu există personaje principale. Fiecare biografie, privită în ea-însăși, este egal de principală. Cu atît mai mult în arta care tocmai se distinge prin aceea că privește viețile omenești în ele-înșile. Pentru adevăratul artist nu pot exista personaje „secundare“. Dealtfel fiecare a putut verifica acest adevăr. Totdeauna am fost mirat de simpatia pe care o aveam pentru personajele secundare din cărțile pe care le citeam. Mi se păreau mai misterioase, tocmai pentru că autorul ne vorbise prea puțin despre ele. Simțeam nevoia să le dau eu, dela mine, ceiace autorul, greșind, nu le dase. Greșind, — căci este o greșală, pe care o simțeam limpede așa. Este o greșală să limitezi un om la un rol oarecum de sub-om. Nu există „vieți secundare“. Desigur, dacă privim lucrurile din punct de vedere economic, sau militar, sau politic, sau juridic, — există indivizi mai importanți, alții mai neînsemnați; indivizi cu diez și alții cu bemol; există ierarhie, subordonare și supraordonare. Dar cînd privim lumea cu ochii dezinteresați ai artei, fiecare viață este egală cu alta. Deja în morală, dela Kant încoace, principiul etic fundamental este: „consideră pe om ca pe un scop în sine, și nu ca pe un mijloc“.

S'ar mai putea spune multe lucruri, aduce multe mărturii pentru a dovedi că nu există, că nu au ce căuta în adevărata mare literatură, personajele zise secundare. Toate

marionetele sînt aici egale în drepturi. Toate au voie să facă un număr identic de isprăvi; cum spunea odată France despre marionetele lui Maupassant; ele

font, font, font
trois petits tours
et puis s'en vont.

Nici-una n'are dreptul la mai mult; nici-una nu-i condamnată la mai puțin.

Marile romane n'au personaje principale. De ce „Războiu și pace” va rămîne una din cărțile pe care omul de toate categoriile poate să o citească cel puțin de trei ori în viața lui? Pentru că romanul acesta nu-i o poveste, ci o vastă frescă de portrete morale, de stări sufletești, de direcții diferite de caracter omenesc, o împletire de peisaje și destine umane, o combinație de întâmplări și voinți, de ființe și lucruri; într'un cuvînt este o reproducere pe planul frumosului, a vieții așa cum e, fără început și fără sfîrșit, cu bune și rele, și cu acest caracter osebitor care dă tot farmecul existențelor noastre pe această planetă, și anume: faptul că fiecare personaj în parte este, la rîndul lui, centrul Universului. S'a spus că Universul este un cerc al cărui centru e pretutindeni și a cărui circumferință nicăieri. Încă mai adevărat ca în ordinea fizică, este aceasta adevărat în ordinea sufletească.

„Războiu și pace” este una din cărțile unde acest sentiment al vieții, al destinului fiecăruia care e în acelaș timp tot și nimic, — este sugerat mai tare decît în orice altă operă literară. Este tipul romanului fără personaje principale și fără — bineînțeles — personaje secundare.

Și „A la recherche du temps perdu” e o mare frescă a unui întreg colt de țară, a unei întregi societăți, vast tablou unde el, Proust, este personaj egal de important ca și Swann, ca și Verdurin, ca și Charlus, ca și Guermantes, ca și Albertine, ca și Odette.

Dar nu se poate compara cu „Războiu și pace”. Romanul lui Tolstoi are abia o mie de pagini, în timp ce polilogia lui Proust are peste zece volume. Și cu toate astea, e *mai multă lume* în cartea lui Tolstoi! Un erudit german a făcut odată un registru de stare civilă, cu pedigri-ul și „curriculum vitae” al fiecărui personaj din „Războiu și pace”. Și a ieșit un volum întreg.

O altă carte, perfect asemănătoare din punctul acesta de vedere al personajelor secundare este „Sur le Don paisible” de Chokolof.

Samănă cu „Războiu și pace” ca factură și ca perfecție artistică. Și aci povestea se sfîrșește așa, fără sfîrșit, fără acele insuportabile „point d'orgue” cu care autorii își încheie,

melodramatic, istorioarele. Chokolof reușește, ca și Tolstoi, să ne sugereze ideea că isprăvirea lecturii nu însemnă de loc isprăvirea evenimentelor; că doar povestea povestită s'a terminat, — cea reală însă continuă, exact tot așa de importantă și interesantă ca și aceea care ni s'a istorisit. Viața nu depinde de faptul întâmplător că cineva o pune pe hîrtie. Ea se desfășură mai departe de ce a fost consemnat în cărți, cu același elan perpetuu reînceput.

„Sur le Don pasible“, exact ca și „Războiul și pace“, ne dă acest sentiment, pe care cea mai mare parte din romane nu-l poate sugera.

„Sur le Don paisible“ este viața de toate zilele a acelei populații de țărani și călăreți, plugari și războinici, care sînt Cazacii. Din nenorocire, literatura melodramatică a folosit pînă la sațiu ponciful romantic pentru descrierea moravurilor căzăcești. Asta a făcut din cazac un personaj convențional de cinematograf prost. E drept că un Cazac mînuiește sabia tot atît de bine ca și sapa; dar se uită prea des că mînuiește și plugul tot atît de bine ca și sabia... Cazacul e mai întîiu de toate țaran. Nu-i aventurier de loc. Cum poate fi un țaran aventurier? Cetiți o scrisoare de cazac. Găsiți în ea circa 10—15 salutări pentru fiecare membru al familiei, iar între două salutări, o întrebare sau o informație referitoare la gospodărie. Un cazac spunea odată: pe om poți să-l omori oricînd, fără nici-un regret. Omul e o bestie. Singure animalele nu trebuiesc ucise... degeaba. Desigur, aceste frumoase sentimente creștine nu-s ale tuturor cazacilor. Oricît de puțină și frustă le-ar fi mintea, ei au tot atîta umanitate cît orice om de nivelul lor cultural (poate chiar mai multă). Totuși vorbele reproduse mai sus sînt simptomatice. Ele înseamnă că chiar pentru unul care nu mai are nimic sfînt, care consideră că a omori un om este o distracție agreabilă și inocentă, — chiar pentru acesta există ceva sacrosanct: gospodăria. Animalul e baza gospodăriei. Să nu te atingi de el, decît bineînțeles dacă interesele însăși ale acelei gospodării o reclamă.

Dar nu vreau să fac analiza cărții lui Chokolof; această povestire — despre care s'a spus că-i cea mai bună lucrare literară a Rusiei de după războiu — merită un studiu special. Am citat-o aici doar în sprijinul considerațiunilor pe care le făceam asupra deplorabilului obicei literar al „personajelor principale“. Intocmai cum și Istoria politică a oamenilor reali merge dela monarhie la republică și democrație, tot astfel și în Istoria sentimentală a oamenilor de pe hîrtie trebuie să se facă evoluția în sensul decapitării aceluia personaj fals care se numește erou principal. A înțelege lumea, însemnă a înțelege pe fiecare, a înțelege pe oricine. — cîciace revine la a *da dreptate* oricărui din oameni. Fiecare om tre-

buc privit ca unul din nenumăratele centre ale universului, ca un sistem de atracție, ca un „punct de vedere“ exact tot atât de legitim ca și al nostru, ca și al oricărui altul. Orice om are dreptate împotriva noastră și a tuturor. Ca, de altminteră și noi, la rîndul nostru... Fiecare om este personaj principal, de îndată ce vine vorba despre el. De aceea nu există personaje principale...

D. I. Suchianu

Chestiunea agrară în Rusia înainte de revoluție *

În 1861 țărani sînt emancipați de servaj (în parte, pentru a se crea o masă de oameni liberi de care avea nevoie industria). Emanciparea personală a țăranilor este însoțită de cedarea unei părți din pămîntul proprietarilor, proprietății țărănești, cu consimțimîntul proprietarilor — la 1861, — și numai dela 1881 — obligatorie. Statul plătea proprietarului prețul pămîntului cedat, urmînd ca apoi țăranul să plătească — socotind dela 1861, în 49 rate cu procent de 6% — acest preț Statului. ¹ *Dar țăranii nu capătă dela proprietari pămînt suficient ca să-și poată cîștiga existența numai din el. Ei sînt nevoiți să ia în arendă pămînt dela proprietari. Dar, chiar luînd cu arendă încă o bucată de pămînt, țăranul de-abia reușea să-și plătească impozitele și rata datoriei către Stat. În ce privește arenda, el trebuia s'o plătească muncind pămîntul proprietarului. Deci, dacă țăranul era acum, formal, liber, această libertate juridică nu însemna și o libertate reală. Ca și mai înainte, țăranul era nevoit să muncească pămîntul marelui proprietar. Cu atît mai mult, cu cît acum se desființează — prin liberarea țăranului de servaj — dreptul la ajutorul pe care proprietarul îl da țăranului serv, cînd acesta — de exemplu — rămînea în mijlocul iernii fără alimente sau fără nutreț pentru animale. Aceste ajutoare trebuiau și ele plătite acum, cu munca țăranului.* ²

Prin urmare, dacă proprietarii au realizat uneori beneficii prin vînzarea pămîntului pe un preț superior prețului adevărat al pămîntului, prin evaluarea exagerată a acestuia. ³

* Fragment dintr'un studiu asupra rolului socialismului marxist în prefacerile sociale din Rusia.

¹ Otto Bauer, *Bolschevismus oder Sozialdemokratie?*, p. 9 și 21.

² *Ibidem*, p. 17 și 18.

³ Vezi Pierre Kropotkine, *Autour d'une vie* (Mémoires), Paris 1921, Quinzième édition. „Pentru mulți seniori liberarea servilor era o excelentă afacere financiară”, p. 140.

țărani liberati nu și-au văzut starea îmbunătățită. Dimpotrivă, ea a devenit mai rea. Impozitele împreună cu ratele cumpărării pământului sînt așa de împovărătoare, încît „în cei douăzeci și cinci de ani care urmează emancipării servilor, sarcinile țăranului rus întreceau de mai multe ori venitul pe care i-l asigura posesiunea lotului său.⁴ Ca să-și completeze veniturile, țăranul muncea pământul străin și, în timpul iernii — vechiu obicei rusec, în unele regiuni — se ocupa cu industria casnică. Convoiuri nesfîrșite de țărani străbăteau vara distanțe mari, căutînd de lucru și trăind adesea din cerșit.⁵

„Mir“-ul rusec, rămășită a proprietății comuniste primitive a pământului.⁶ era în Rusia un instrument al fiscalității. Impozitele le încasa comuna, și repartizarea lor individuală îi revenea tot ei. Iar membrii „mir“-ului erau responsabili în mod solidar pentru plata impozitelor, — și a ratei pământului. De obicei impozitul se repartiza după numărul membrilor în stare să muncească ai familiei. Și pământul, care se împărțea periodic membrilor mir-ului, — la interval de cîțiva ani — era acordat și el după aceiași normă. Dar de cele mai multe ori pământul nu putea acoperi, din venitul lui, plata impozitelor. Și atunci, desigur, el devenea o povară fiscală, de care țăranii căutau să scape.

„Nimic mai original decît o adunare sătească în care se face împărțirea pământului. Pretutindeni se aud protestări împotriva atribuirii unor loturi prea mari... Masa țăranilor săraci silește pe cei bogați să ia loturile cele mai mari“.⁷

Creșterea impozitelor indirecte mărijnd greutatea țăranilor, plata impozitelor directe se face din ce în ce mai greu. În anul 1904 rămășițele de impozite se urcau la suma de 127 milioane ruble. Imposibilitatea de a le percepe și frămîntarea revoluționară, face ca rămășițele să fie aproape în întregime iertate. Apăsarea fiscală, responsabilitatea solidară a comunei pentru impozite, însoțită de pedepse corporale pentru cei care nu plăteau,⁸ precum și scăderea conținută a su-

⁴ Maxime Kovalewsky, *Le régime économique de la Russie*, Paris 1898, p. 123—124.

⁵ *Ibidem*, p. 265.

⁶ Pentru proprietatea primitivă a pământului și „mir“-ul rusec vezi: Roza Luxemburg, *Einführung in die Nationalökonomie* (Quinzième édition, Paris 1921) p. 79—198. Pentru atitudinea „narodniki“-lor și marxistilor față de „mir“ vezi St. Zeletin, *Burghezia română*, București 1925, p. 234—236.

⁷ Roza Luxemburg, *Einführung in die Nationalökonomie*, p. 181.

⁸ Roza Luxemburg, *op. cit.*, p. 182.

prafetei lotului din cauza creșterii populației,⁹ fac pe țărani săraci să-și caute refugiul în părăsirea satului. Ei se duc la oraș unde industria, în plină dezvoltare către sfârșitul veacului trecut, avea din ce în ce mai mare nevoie de muncitori de fabrică. Iar țărani bogati, pe măsură ce își cultivă mai rațional bucata de pământ, întrebuintând îngrășăminte, etc., se opun deselor împărțiri ale pământului și tind către proprietatea individuală.¹⁰

După reformele din 1906 și 1910 — prin care Stolypin voia să creze o clasă de țărani înstăriți — poate orice țaran să ceară ieșirea din „mir“ și transformarea pământului său în proprietate individuală. Dar această transformare trezea multe nemulțumiri. Familiile numeroase, care așteptau dela o nouă împărțire mai mult pământ, nu vedeau cu ochi buni ieșirea din „mir“ a familiilor cu mai puțini copii, care se temeau de o nouă împărțire a pământului. Afară de aceasta, comasarea pământului ieșit din „mir“ implica noi împărțiri care produc, adesea, nemulțumiri.¹¹ Asupra acestei operații complicate de trecere a unei părți din pământ din proprietatea comunei în proprietate individuală, și a neliniștii provocate de ea în sate, vine în 1914 războiul.¹²

În ce privește pământul marii proprietăți — despre care țărani spuneau de mult că și el este „al lui Dumnezeu“ — dorința de a-l dobândi a îmbrăcat de mult în Rusia formula „socializării“ sau „naționalizării“ pământului. De „naționalizarea“ pământului vorbeau țărani mult mai mult decât de proprietatea individuală.¹³ Explicația este că *teoriile socialiste*, la început în forma specific rusească a „narodniki“-lor, apoi în forma doctrinei marxiste, *găseau rezonanță în spiritul țărănimii obișnuite cu „mir“-ul*.

Dar — cum arată Otto Bauer — țaranul susținea față de proprietatea individuală a marilor proprietari comunismul agrar; iar față de comunismul agrar al „mir“-ului, susținea proprietatea individuală. În fond, sub formula socializării pământului se ascundea tendința țaranului către întemeierea și întărirea proprietății sale individuale pe sama marii proprietăți. „Astfel a putut ideologia socialistă să devie instrumentul revoluției burgheze“.¹⁴

⁹ Otto Bauer, *op. cit.*, p. 14 Pe cînd populația satelor rusești a crescut dela 1861 și pînă la 1905 dela 45 la aproape 100 milioane suflete, bucata de pământ a scăzut continuu. Mijlocia ei este în 1861 : 4.8 desiatine, în 1880: 3.5, în 1900:2.6 (o desiatină = 1,09 hectar).

¹⁰ Otto Bauer, *op. cit.*, p. 24; M. Kovalewsky, *op. cit.*, p. 152—153.

¹¹ Otto Bauer, *op. cit.*, p. 28—29.

¹² Otto Bauer, *op. cit.*, p. 25.

¹³ Lenin, *Sämtliche Werke*, XX, I. Halbband, p. 360—361.

¹⁴ Otto Bauer, *op. cit.*, p. 25.

Care este rezultatul „revoluției agrare“ din Rusia? Simon Zagorsky ne dă următoarele date din 1920:

În 32 gubernii ale Rusiei europene, dețineau, înainte de revoluție, proprietatea funciară și statul: 23,7% din tot pământul; țărani 76,3%. După revoluție, exploatațiile sovietice și întreprinderile industriale dețin: 2,7% din tot pământul; țărani: 96,8%.

În Ucraina, dețineau, înainte de revoluție, proprietarii funciari și Statul: 44,6% din tot pământul; țărani 55,4%. După revoluție, exploatarea sovietică și întreprinderile industriale dețin: 3,2% din tot pământul; țărani 96% din tot pământul.¹⁵

Codul agrar din 1922 vorbește numai de „dreptul de folosință“ acordat comunelor agrare sau indivizilor „uzufructuari“. Proprietatea aparține numai „Statului Muncitoresc-Țărănesc“. ¹⁶ Dar decretul din 1 Mai 1918, care desființează dreptul de moștenire, exceptează de la aceasta pământul țărănesc. Acest pământ, de fapt, se vinde și se cumpără ca orice marfă.¹⁷ Încît se pare că are dreptate Boris Nolde cînd spune că „dreptul de folosință“ este un „omagiu verbal adus socialismului“.¹⁸

Revoluția comunistă rusă — proces în curs, cu succes problematic, de care nu ne ocupăm, — va fi judecată atunci cînd istoria ei va avea perspectiva necesară.¹⁹

Revoluția agrară-burgheză rusă, desființarea latifundiilor și creierea unei proprietăți țărănești numeroase este fenomenul cel mai caracteristic al revoluției rusești din 1917.²⁰

Această revoluție trece, ce e drept, pământul în proprietatea Statului, și nu numai pământul marelui proprietar, ci și pe cel care aparținea, în proprietate individuală, țăranilor (mai ales după reformele lui Stolypin: ieșirea din „anir“ devenită posibilă). Dar acest pământ naționalizat este împărțit țăranilor — după principiul „folosinței egale“ — și Codul Agrar din 1922 consacră dreptul la posesiune al tuturor celor care, în calitate de „uzufructuari“, posedau în momentul

¹⁵ Simon Zagorsky, *L'évolution actuelle du bolchevisme russe*, Paris 1921., p. 9—10.

¹⁶ *Code Agraire de la R. S. F. S. R.*, Les codes de la Russie Soviétique, traduits par Jules Patouillet, p. 69.

¹⁷ Otto Bauer, *op. cit.*, p. 32.

¹⁸ B. Nolde, *op. cit.*, p. 203.

¹⁹ Pentru atitudinea categoric ostilă metodelor teroriste ale bolșevicilor, vezi și I. Găvănescu, *Etica*, Iași 1922, p. 176—178.

²⁰ Vezi și Henri Sée, *Evolution et Révolutions*, Paris 1929, p. 236: „En somme le résultat le plus clair des bouleversements dont la Russie a été le théâtre, c'est la révolution agraire, point d'aboutissement de toute l'évolution antérieure, fait d'importance capitale.“

intrării în vigoare a Codului pământ agricol. Iar „folosința egală“ n'a putut, desigur, împiedica *diferențierea ulterioară* a clasei țărănești din Rusia.²¹ Pământul rămânând „o marfă“, cu toate restricțiile, țărani bogati („Kulak“) n'au întârziat să apară. Ei reprezintă astăzi tendințe de acumulare capitalistă (și de „exploatare“ a muncii) care nu se împacă cu ideologia comunistă. Scrierile din ultimul timp ale lui Trotzky („Die wirkliche Lage in Russland“, 1928) sînt pline de acuzații aduse actualei conduceri a Rusiei privitoare la favorizarea țăranilor bogati.

Al. Cludian

²¹ Pentru trecerea dela nivelarea clasei țărănești, produsă de împărțirea egalitară a întregului pământ, la *diferențiere*, v. L. Kritsman, *Die heroische Periode der grossen russischen Revolution* (1924), Wien, 1929, p. 433—434.

Cronica teatrală

La Eforie o trupă japoneză — sub conducerea d-lui Tokujoro Tsutsui — a dat o serie de reprezentații. A fost ceva cu totul nou: un program alcătuit aparte — cu câteva scenete izolate, cu un intermezzo de dansuri și cu o piesă în trei tablouri.

Între culise, din cînd în cînd, cînta o muzică ciudată — pornită parcă din instrumente necunoscute, venind de departe și trezind în suflet rezonanțe misterioase.

Pe scenă au pășit cu sabia la șold bărbați crunți, îmbrăcați în armuri de luptă, sau în mantii de toate zilele, ori în chimonouri cusute în fir ca niște odăjdii. Bărbații au încrucișat spadele pentru o curtizană, sau din răzbunare — pentru părintele ucis. A fost o luptă veritabilă. Săbiile treceau pe de-asupra capetelor luptătorilor; și dacă s'ar fi întîrziat o figură de parare — fața sbîrcită ca de niște cicatrici a samurailor ar mai fi primit o creștătură. (De altfel un actor și avea laba piciorului despîcată de lovitura unui confrate.)

Au venit la rampă și femei cu ochi oblici, languroși — coafate cu o pagodă de păr negru, susținut cu fel de fel de agrafe și de panglicuțe. Din chimonouri de brocart cu mânici largi, artistele au ridicat mînuțe albe și fine — și au început un dans curios, în care se legănau molatic draperiile groase ale hainelor grele de desene în argint și'n aur. Se auzeau loviturile sandalelor în podele, dar piciorușele nu se vedeau din clădăria vestmintelor ornate. De-asupra monumentelor de stofă groasă, se legăna un cap ca de păpușă sau de statueta de porțelan — și pe figura lor juca un zîmbet, care avea ceva din frăgezimea livezilor de cireși în floare. Iar zîmbetul nu se oprea decît în clipa cînd bărbatul, cu sprîncenele încruntate și cu dinții strînși, își trecea — feru și tăcut — vârful spadei sprijinite în pămînt prin pîntece dintr'o parte pînă în cealaltă... În timpul acesta cînta o pasăre într'un copac, departe...

De-abea ne-a venit inima la loc după această hăcuire a măruntaelor, — cînd d-na Marioara Ventura ne-a chemat la trei piese, în care d-sa și-a făcut un fel de harakiri sentimental.

Teatrul Ventura a jucat „Indrăgostita“ de Porto-Riche, „Amintirea“ lui Denys Amiel și „Carnavalul Copiilor“ (Saint Georges de Bouhelier).

D-na Ventura, în rolul soției „îndrăgostite“, și-a impresurat bărbatul într'o rețea de cochetării și de manifestații amoroase — dela cele directe pînă la sugerarea nopților de pasiune. Această tortură drăgălașă a continuat pînă într'o zi, — cînd soțul exasperat s'a răstit la tovarășa-i de amor: — „Mai lasă-mă în pace!“ Atunci „îndrăgostita“ s'a dat primului venit — ceiace ea a regretat pe urmă. Și a regretat și bărbatul vorba aceia tare. Iar menajul și-a reluat cursul — într'o tensiune normală... D-na Ventura a știut și să chinue cu dragostea, și să se dea, și să se revolte, și să se umilească — exact cum fac în viață femeile capricioase și, cum se spune, cu nerv...

Aceiași femee amoretată de dragoste a apărut și'n „Carnavalul Copiilor“. D-na Ventura a reprezentat-o cu aceeași flacăra. Dar eroina „Carnavalului“ nu s'a mulțumit, ca'n „Indrăgostita“, cu un singur bărbat (la ocazie, „răzbutat“ cel mult de-un prieten), — ea a umblat cu neastîmpăr după dragoste trecînd din brațe în brațe, părăsită aici de unul, părăsind la rîndu-i dincolo pe altul.

În această piesă, conflictul se complică prin faptul că eroina are copii, și-i supusă și de iubirea de mamă, și-i torturată de prejudecățile dimprejur — și mai cu samă de intransigența fetei sale, care se crispează în fața adevărului, dar care va face la fel. D-na Ventura a jucat cu multă putere scena mărturisirii pe patul de moarte, cînd cu ochi rălăciți și cu brațe tremurătoare umbla, în clipa de apoi, după toate dragostele din trecut, care au atras-o ca un miraj și care — toate — au dezamăgit-o la sfîrșit.

Cînd se lasă cortina, vezi că povestea se va repeta cu fata care fuge chiar atunci, și cu copila care va fugi mai tîrziu — precum și cu acel permanent amestec de burlesc și de tragic: aceleași măști de carnaval care, în dans vesel, trec în monom pe lîngă sicriu, aruncînd serpentine peste figura de piatră a aceleia care căutase în viață dragostea intensă și nedesmintită.

Iar în „Amintirea“ d-na Ventura a făcut o dureroasă experiență. După prima noapte de amor la șaptesprezece ani, eroina l-a visat — timp de două decenii — pe cel plecat adouazi undeva departe. Dealtfel și *el* n'a uitat-o, a rămas credincios amintirii din adolescență (uneori avem impresia că nu dragostea-i totul în viață, ci amintirea ei) și du-

pă douăzeci de ani o reîntâlnește. Amîndoi vor să lege firul rupt demult. Amîndoi aduc, în noaptea revederii, tezaurul lor de amintiri. Dar ei nu se mai înțeleg. Sînt alți oameni. Drumurile lor duc în altă parte. La urmă apucă fiecare în altă direcție.

Autorul, cu un fin meșteșug, a construit o remarcabilă piesă plină de dialoguri spirituale și triste, profund omenești. Dar el a știut să dea piesei perspectivă. În afară de eroi, și pe de-asupra vicții lor, plutește acea eternă Nemesis... Vin dintre culise răspunsurile corului antic... În această piesă modernă, autorul a adus ceva din tragedia clasică.

Personajul principal al dramei e amintirea — în sufletul tuturora și totodată de-asupra acțiunilor omenești, mai tare decît noi.

Am simțit-o cu toții pretutindeni și în fiecare colț. Eroii au urmărit-o o viață întreagă, dar în clipa cînd degetele lor i-au atins făptura de lumină și de culoare — apariția s'a destrămat. Iar vîntorii de trecut și-au dat sama că amintirea nu trebuie niciodată realizată. În ochii pierduți, în mîinile căzute, în umerii prăbușiți. — d-na Ventura a pus toată suferința deziluziei.

Geloși de succesul Japonejilor și al autorilor parizieni pe scenele noastre. — dramaturgii romîni s'au pus pe lucru. D. Alexandru Kirițescu a scris „Florentina“; iar d. Ludovic Dauș — „Vlad Țepeș“.

D. Kirițescu și-a închipuit că face artă reproducînd, cu fidelitate, scene banale și mitocănești de familie. Nici o triare a expresiilor caracteristice, nici un cadru, nici o perspectivă — nici un sens...

De altfel publicul, y compris criticii teatrali, a fost unanim nemulțumit. Numai cronicile dramatice ale ziarelor — foarte laudative — au făcut notă discordantă. Pesemne ele au fost scrise de un prieten al autorului și au fost iscălite prin fraudă de criticii titulari. Aceștia, desigur, vor înainta reclamații la parchet.

În afară de „Florentina“, Teatrul Național a reprezentat „Vlad Țepeș“ — o piesă istorică cu tîlc politic. Vlad Țepeș trebuie să fie: „o pîldă și un îndemn“ — iar autorul la sfîrșit îl invită... „ca să mai vie odată!“

D. Ludovic Dauș a adus pe scenă toate ororile țepiste: și bătăi, și închiderea oamenilor în cușcă, și prohod de viu, și prăjirea calicilor în spiritele marelui Domn. Iar între culise — tragerea în teapă.

Autorul a trecut cu vederea numai cîteva amănunte. Astfel el n'a jupuit pielea de pe talpa actorilor, nu i-a presărat cu sare și n'a adus de frînghie caprele la rampă — să-i lingă... — N'a tăiat simli actrițelor și nu le-a bătut la loc în cue capetele copiilor de serviciu. — Și n'a montat scena

descrișă de istoricul Beaudier în „L'Histoire de l'Empire othoman” 1619, (p. 110-111):

Este vorba de Mahomet, care, „estoit du tout passionné” de Vlad — înainte de a se sui pe tron. Dar „ce jeune prince ne vouloit pas, au commencement, consentir aux infames attouchements de Mahomet; de sorte que comme un jour il le pressoit, tachant de venir aux prises, Vladus pour s'en depester luy perça la cuisse d'un poignard & aussitost gaigna au pied, trouvant moyen de grimper, sur un arbre touffu, où il se cachea, iusques à ce qu'il eut fait sa paix, en consentant à ce qu'on vouloit de luy”.

Drept urmare Vlad ar fi obținut tronul Valahiei, unde el n'a fost un domn bun și înțelept — ci „un tigre furieux, ou plustost, un demon en furie”... care însă, după atâtea veacuri, a devenit „pildă” și „îndemn” atât scriitorilor, cât și oamenilor politici.

Nu-i de mirare că d-nii Kiriteșcu și Dauș au scris piesele de mai sus. Ne consternează faptul că un comitet de lectură le-a aprobat, iar un director a prezidat aducerea lor la rampă.

Despre artiștii care au jucat în aceste piese nu putem spune nimic. Ce să zicem de interpretarea unor roluri halandala într'o piesă proastă?

Constatăm doar că elemente de valoare, — ca d-na Sorana Țopa-Tătaru, — sînt puse numai în astfel de drăcii, neputîndu-și da măsura talentului lor.

Alte artiste nici de piese originale n'au parte. Pe d-na Lily Popovici n'o vedem decît în stal, la premiere; iar despre existența d-nei Toto Ionescu — n'am aflat decît deunăzi dintr'un interview de ziar.

Și doar d-na Maria Filotti a avut timp să joace destul!

M. Sevastos

Cronica muzicală

Opera este, în România, unul din puținele mijloace de cultură muzicală prin Stat. Intreținerea de conservatoare este, ca și orchestra Filarmoniceii, în folosul unei categorii de public, oarecum la granița între profesionist și amator, care își completează cultura și din inițiativă proprie, minată de nevoia personală de a se instrui artisticeste.

Pentru elevi, studenți, lucrători și pentru cei care n'au posibilitatea să meargă la concerte, Statul nu face nimic și zice invariabil că „nu are fonduri“.

La Ateneu sînt două bănci pentru studenți, și pentru Operă se împart un număr oarecare de bilete gratuite. Programele Operei sînt alcătuite după preținsele cerințe ale marelui public; într'un cuvînt, Opera are situația privilegiată de a fi mijloc unic de propagandă muzicală. Pentru ce tocmai Opera a fost aleasă ca mijloc de educare? Nu educare, ci simplă distracție și plăcere directă poate da aceasta marelui public.

E drept că destul de puține opere pot cuprinde și elemente înalt-artistice; din nefericire, aceste elemente sînt inaccesibile mulțimilor și nu pot fi percepute decît după prealabilă educare muzicală.

Opera este un complex, am putea chiar zice un compromis între două și chiar trei arte; e deci mai greu digerabilă decît orice altă formă de muzică. Lucru curios, tocmai acest amalgam atrage mulțimea. Decoruri, joc, dans, cîntece; dacă s'ar mai putea adăuga panglicării, menajerii, scamatori, foc pe nări și săbii înghițite, „educarea“ după concepția statului român ar fi completă: în loc de elemente esențiale, se dă publicului spectacolul la care ar trebui să vină pregătit cu acele elemente prime.

Adevărata „dramă muzicală“ nu poate să fie pe înțelesul decît al citorva.

Această greșită socoteală explică reprezentarea pe scena

românească a patru opere de Verdi (*Rigoletto*, *Aida*, *Trubadurul* și *Balul Mascat*), îndesate toate patru într'un sezon relativ scurt.

Patru ore reprezentînd, în estetica maselor, sumumul nobleței artistice!

Paul Landormy spune despre arta lui Verdi că „este artă-fulger, pentru o mulțime nerăbdătoare în fața plăcerii și indiferență calității emoțiilor“.

Intr'adevăr, în aceste „opere tragice“ totul este artificial: caracterele personajelor sînt compuse fără preocupare psihologică, numai după nevoile acțiunii. La rîndul ei, acțiunea este melodramă convențională, neconținînd nici o idee, și exprimată printr'o muzică de „bel canto“ cu acompaniament de orchestră. Motive banale, agrementate cu broderii și efecte de tehnică, ori înspăimîntătoare strigăte, care țin loc de intensitate. Cît despre orchestrație, nu este nevoie de multă analiză: impozantul se exprimă cu „alămuri“ și tobe; sentimentalitatea prin șuerături stridente de clarinete în transe, intrerupte de capace producătoare de panică în sală. Iar pentru tot ce este coarde și quartet, le revine nobila sarcină de a umple golurile.

Astfel se alcătuește un limbaj „sui generis“, care este pentru muzică ceiace „petit nègre“ este pentru limba lui Voltaire.

Dar nu face nimic, din moment ce publicul se mulțumește numai cu acțiune și șgomot!

* * *

Ultimele concerte de pian au dat publicului trei programe variate, interpretate în trei genuri diferite: *Frederic Lamond*, *Claudio Arrau* și *Jeanne Marie Darré*.

Frederic Lamond a cîntat cu mult stil, tehnică desăvîrșită și calmul căpătat prin rutină. Sonata de Beethoven op. 53 și o Sonată de Chopin i-au dat prilejul să arate o interpretare impecabilă, dar și lipsă de temperament.

Claudio Arrau se aseamănă cu Lamond prin siguranță și interpretare, însă îl întrece, avînd un joc mai expresiv; își pregătește prin treceri meșteșugite pasajele care astfel au mai mult relief. A cîntat concertul de Grieg, pentru pian și orchestră cu o remarcabilă stăpînire a mijloacelor.

Jeanne Marie Darré a dat un recital de pian cu program alcătuit mai mult din bucăți de tehnică grea. Trei din „Fantaisie-Stücke“ de Schumann au pus în evidență calități de interpretare simplă, preferabile efectelor de tehnică și temperament. Un preludiu de Rachmaninoff a trecut nebăgat în seamă din pricina „avalanșei“ de bucăți grele, printre care cele șase preludii de Paganini-Liszt.

Tehnica la care ține atîta d-na Darré e lipsită de liber-

tate ; e stinjenită de greșeli de ținută ale minii, și anume : ținuta „poignet“-ului și prea mult joc de degete, care îi crispează mușchii. Aspectul torturat al minilor, rezultat din jocul încheștat al încheeturilor, dă publicului impresia efortului învins cu un exces de osteneală; ceiace nu e nici elegant nici artistic. Mult temperament și o nervozitate stăpinită au entuziasmat sala mai mult decât ar fi trebuit.

C. B.

Cronica ideilor

Stalin și tovarășii

— *Din politica internă a Sovietelor* —

E liniște iar în Rusia lui Stalin. Cel puțin, aparentă. Căci nu se mai vorbește de cete de civili evacuați dealungul frontierei Latvio-Estoniene, nici de salve de tun și trenuri asediate la Brechaninov. Iar garnizoana din Ismailovo — instigată la răscoală de jalbele țăranilor, cu vești alarmante de acasă, rechiziții colective, execuții, evacuări în masă, deportări în Siberia — a tăcut sub amenințările trupelor forței secrete gata să bombardeze baracele.

Au tăcut mai ales ultimii „octobriști” ai revoluției ruse.

Trei ani numai au trecut decind, în Decembrie 1927, al 15-lea Congres al Partidului Comunist da sentința de execuție împotriva lui Trotsky, Zinoviev și Kamenev, șefii opoziției de stînga. Din septarhia pe care Lenin o lăsase la moartea sa, patru mai rămîneau: Stalin, Bukharin, Tomsky și Rykov. Nu erau chiar aceștia autorii morali ai sentinței împotriva colegilor lor de eri?

Dar Stalin trebuie să aibă ceva din psihologia unchiului lui Hamlet!... care încălzea pentru nuntă mîncările rămase la înmormîntare. Din ovațiile cu care Congresul aclama sentința împotriva lui Trotsky, Zinoviev și Kamenev, pe semne că dînsul poruncea să se rezerve o sumă oarecare pentru Congresul viitor... — cel de toamna trecută! Căci la acest Congres, al 16-lea, nu aveau să cadă pradă furiei dictatoriale alți trei colegi — ultimii din septarhie: Bukharin, Tomsky și Rykov? E drept, sentința a fost mai dulce, decapitarea mai lentă... Dar aceasta numai ca în compoziția lor să se amestece umilința și defăimarea publică.

Cel mai încercat, în această privință, a fost Premierul sovietic, Rykov, supus la toate retractările și execuțiile publice cu putință.

După ce l-a socotit compromis definitiv în fața tovarășilor, Stalin s'a cotorosit și de dînsul; și vestea pe care la 19 Decembrie Agenția Tass o aducea, despre demiterea lui Rykov — la propria-i cerere — din prezidenția Consiliului Comisarjatului Poporului cum și dela prezidenția Consiliului Muncii și Apărării, marchează punctul culminant al dictaturii lui Stalin. Dela acest punct, această dictatură se desemnează cu toată claritatea unui triumf care după ce a strivit cu necruțare o stîngă înflăcărată și agresivă, a pus surdină pe o acțiune de dreapta, mai mult perfidă decît înflăcărată, și mai puțin agresivă decît subversivă.

Intre cele două extreme, revoluția rusă privită dela înălțimea de pisc izolat la care s'a așezat Stalin, descrie o linie care, pornind dela militarism, sfîrșește în economie politică....

Cu aceasta, revoluția rusă își scrie capitolul ei propriu la istoria mișcărilor lumii.

Opoziția Trotsky-Zinoviev-Kamenev era, într'adevăr, un gest militarist.

Revoluția, la vremea lor, își trăia perioada ei romantică, de frază și aventură, de poezie și panașe; acea perioadă de frenezie activistă care reese atît de bine zugrăvită din paginile romanului unui Ilya Ehrenburg. Pe lîngă cei trei corifei, și imediat după dînsii, un Rakovsky și Radek, un Preobrazhensky sau Serebriakov, sfidau puterile în străinătate, iar înăuntru, purtau pe stradă, în ochii tovarășilor, la întruniri și'n presă, spectrul amenințător al războiului. El era primejdia de fiecare clipă a Rusiei sovietice! Impotriva lui tovarășii, dela mic la mare, tînăr și bătrîn, trebuiau să se pregătească, să-i hărăzească gîndul și fapta!

De atunci s'a sădit în tinerele generații sovietice — întretînut, e drept, și azi de alarmismul similar al guvernanților — un eroism militarist, care dîncolo de industrialismul problematic al tinerei Rusii — vede în război replica supremă pe care revoluția rusă o va da capitalismului apusean, spre realizarea ideii scumpe lui Trotsky, că socialismul nu se poate menține numai într'o singură țară.

Numai că spiritul agresiv și muschetar cu care trinitatea Trotsky-Zinoviev-Kamenev, declara războiu lumii, se demasca și în lupta împotriva lui Stalin.

Opoziția lor de stînga amenința să devie un stat în stat, o revoluție în revoluție. Cu un puternic stat major, cu ștafete iscusite și o minunată forță secretă, cu broșuri și ziare, în întunec ca și la lumina zilei, în pivnițe ca și la întruniri, lui Stalin ca și Europei, „octobriștii roșii” trimeteau același gest de sfidare.

A fost, da, epoca eroică a opoziției ruse, începută în fața Kremlinului, și terminată în insula Prinkipo...

Nimic, însă, din acest eroism, în opoziția de dreapta, condusă de trinițatea Bukharin-Tomsky-Rykov, cu Uglanov în coadă. Cu aceștia intrăm în faza calmă, fără panăse, și fără diatribe, aproape fără căpetenii, faza de principii mai mult decît de acțiune, faza economică a opoziției ruse.

Nimic deasemeni din personalitatea fascinantă a răzvrătiților militariști și războinici de mai înainte. Aceștia erau idoli. Dînsii sînt numai porte-parole. Porte-parolele burgheziei sovietice, a țărănimii înslărite, a țărănimii întregi, poate, al cărei grai înăbușit sub călcîiul colectivizărilor forțate, reapare în Abecedarul Comunist al lui Bukharin, în opera sindicalistă a lui Tomsky, sau în socialismul organizat al lui Rykov.

Cînd *pyatiletka*, adică Planul de cinci ani, inventat și formulat de Krishanovsky, și pus în aplicare de Stalin, a ridicat o Rusie întreagă împotriva dictatorului, clasele obidite fatal și-au polarizat nădejțile în jurul doctrinarilor moderați.

Nu e o deosebire de principii, însă; o deosebire de metode; eventual o simplă deosebire de *tempo*.

Comunism da, dar pînă la realizarea lui în loc de ferme colective, ferme țărănești individuale, cu prețuri la grîne urcate.

În loc de exterminarea kulakilor, abolirea taxei pe elementele înslărite ale satului, cum și a celorlalte restricții impuse capitalismului dela țară; în loc de doctrina distrugerii, doctrina concesiilor, cu o absorbție treptată a kulakilor în statul socialist.

În loc de colectivizare forțată, instituții cooperative, la care să participe și kulakii, după ce, mai ales, au fost dezarmați de mijloacele de expoatare a țărănimii sărace prin însăși punerea acesteia la adăpostul cooperativei.

În loc de industrialism cu orice preț și moartea țaranului, o echilibrare între prețurile industriale și cele agricole, cu ridicarea neapărat a acestora.

În loc de dictatură oarbă, o democratizare a formei de guvernămînt, prin revenirea la acordul cu majoritatea, la pacea cu poporul.

În „pacea cu țaranul” opoziția de dreapta vede într’adevăr soluția politică a Rusiei sovietice de azi, ajunsă la o extremă atît de primejdioasă tocmai prin ruperea ei completă de rosturile țărănimii.

Astfel, pornită dela economic, opoziția de dreapta ajunge la politic, așa după cum opoziția de stînga pornind dela politic ajungea la economic.

De aci nota ei liniștită, insinuantă mai mult, doctrinară. De aci lipsa ei de anvergură politică, la șefi care retrac-tau de dragul principiului, și se decăpituau singuri la adună-

riile prezentului regim, în nădejdea salvării unui regim de viitor.

Dar ambele opoziții s'au lovit de omul singur: Stalin.

Și Bukharin a sburat cel dintâi dela direcțiunea Pravdei și a faimosului Politbureau, Tomsy din fruntea sindicatelor muncitorești, iar, de curînd, Rykov, dela conducerea guvernului sovietic.

Viitorul ne va spune dacă cu dinșii au sburat și principiile călăuzitoare cum și posibilitățile pentru o Rusie mai împăcată în sine.

E tocmai ceiace constituie sfinxul sovietic.

Pentru descifrarea căruia, înlocuirea lui Rykov cu Viacheslav Molotov, și alte evenimente *ejusdem generis* nu pot adăoga o singură silabă limpede; pot cel mult mări confuzia și precipita numai astfel o deslegare.

P. Dragoș

Miscellanea

Intre partide și tehnicieni

Atacul contra partidelor nu e, cum s'ar crede, un fenomen recent și specific românesc. Saint Simon și Proudhon îl visau la începutul secolului trecut atunci cînd indicau o conducere economică a Societății, una asemănătoare aceleia pe care o reprezintă consiliile de administrație în societățile comerciale. Sindicaliștii revoluționari — în special Sorel — și-au asumat apoi același atac contra organismelor politice. În fine, regimurile dictatoriale, bolșevicii și fasciștii au făcut tot ce-au putut în favoarea aceleiași idei.

Desigur că, dacă această critică contra partidelor ar fi reeșit din realitățile noastre naționale, ea nu s'ar fi bucurat de acea forță dinamică pe care o însuflă toate snobismele la noi în țară.

Un grup de politicieni și cîțiva intelectuali, vor să convingă lumea că toate relele din ultimul timp nu sînt datorite numai partidelor, ci chiar însăși *idei de partid*, asupra căreia trebuie asvirlite toate anatemele.

O teorie ad-hoc arată chiar, că structura națiunilor moderne cuprinde numai două elemente: Coroana și poporul.

Partidele ar fi intermediarii, mai trivial, samsarii, care exploatează și poporul și Coroana, cerînd comisioane și dintr'o parte și dintr'alta.

Nu înțelegem această clasificare bipartită a societății. Dar chiar dacă am admite-o, n'am putea accepta semnificația socială care se dă partidelor. Ele nu sînt — cum se zice — un intermediar. Ele sînt însuși poporul. Căci acesta nu trăește doar amorf, ci diferențiat. Diferențierea masei pe interese profesionale ori economice alcătuește, politicește, tocmai realitatea partidelor. Ele se confundă cu însuși poporul.

Că partidele n'astre n'au fost totdeauna la înălțime, se prea poate. Să căutăm deci a le perfecționa. Nu *ideia de partid* e compromisă, ci expresia ei românească. Partidele sînt instituțiile po-

liticei, după cum băncile, cooperativele sau societățile comerciale sînt instituțiile vieții economice. S'ar putea concepe viața economică fără ele? Partidul mobilizează, orientează și grupează opinia publică. El se ține de instrument de informație și solidaritate. El ferește de anarhia individualistă și oferă vieții sociale o bază de continuitate și permanență.

Guverne apolitice de „gospodari” sau de „tehnicieni”, s'au încercat în Germania și Anglia în timpul războiului.

Lipsa lor de unitate, de coerență și de tact, a făcut să fie părăsite după cîteva luni de experimentare.

Și dacă n'au reușit acolo, unde viața profesională și economică e cu mult mai adîncă, vor putea ele reuși la noi, în plin haos? — *M. R.*

Jubileul d-lui N. Iorga

Minimum de timp pentru a sărbători o personalitate eminentă a fost fixat de uzul generațiilor, la zece ani.

În alte țări mai serioase, și acest interval pare prea mic, iar jubileele n'au loc decît la 25 și 50 ani de activitate.

Fiindcă d. N. Iorga nu poate trăi decît în sunete de aplauze și de urări, (condiție necesară fiziologiei d-sale) amicii care voesc să-i întretie mereu buna dispoziție și să evite marelui apostol, profet, profesor și iluminat orice enervare, i-au organizat un nou jubileu. Abia au trecut cîteva ani, de cînd stindardul național a fost arborat, magazinele au fost închise, volume au fost scrise, s'au făcut conferințe și recitări, fiindcă ilustrul maestru împlinise 50 ani. (Fericită țară, aceia care a apucat așa ceva!)

Dar în timpul acesta de zece ani, în fiecare zi, săptămîină sau lună, osanalele n'au încetat o clipă, căci poporul nostru se oboșește de orice afară de a-l sărbători pe d. Iorga. La 51, la 52, la 53... etc. de ani, ni s'a anunțat mereu fericirea națională, că d-sa e bine dispus, că scrie o sută de volume pe an, se răzbună, denunță, falsifică, uită, înjură, călătorește, că are capricii delicioase și că s'a mai supărat de ceva. Și noi, cu fiecare jubileu, eram fericiți că poate să facă toate acestea. După toate aceste jubilee mici — de cîte un an, — vin cele mai mărișoare de cîte cinci ani și apoi, în fine, cele mijlocii de zece ani, pentru ca la urmă să vie apoteozele de douăzeci, douăzeci și cinci și treizeci de ani. Și va veni desigur și regina tuturor apoteozelor, cea de cincizeci de ani. Zelul neobosit al credincioșilor și al admiratorilor pare însă să nu satisfacă complet pe Marele Idol. D-sa a declarat, după cum se știe, într'un interview recent că e cel mai izolat și mai ignorat om din România.

Cum însă universul se conduce după legile relativității și cum s'ar putea imagina jubilee lunare, săptămînale sau chiar zil-

nice, poporul român în întregimea lui, ne mai sămănînd, scriind ori cetînd, părăsind plugul și condeiul ca să nu facă altceva decît să sărbătorească pe d. Iorga, d-sa poate avea dreptate cînd spune că e ignorat de acest mizerabil și ingrât popor.

Dar admiratorii au găsit un remediu la această amărăciune. Fiindcă nu pot satisface viteza jubileelor, au mărit conținutul lor. În loc să-l sărbătorească pe d. Iorga în două-trei ipostaze, ei au început să-l sărbătorească în toate.

Diferiți oratori vor vorbi despre d. Iorga orator, om politic, istoric, artist și filolog. Lipsește din listă cineva care să vorbească de d-sa ca inginer, medic și matematician. (De ce nu? Se știe doar că d. Iorga e antichristul matematicilor și că în această calitate a scutit știința numerelor de multe erori!) Și de ce nu, (fără glumă) deoarece s'a găsit cineva care să-l sărbătorească ca filozof?

În adevăr, toată lumea e de acord, chiar cei mai fervenți admiratori ai marelui...—cum să mai zicem?—că d-sa nu păcătuiește printr'un raționament prea stringent, că spiritul de sinteză și de idei generale nu-l obosește prea des. Ne aducem aminte de niște parodii ale „Cugetărilor“ d-lui Iorga, făcute de răposatul Ranetti:

„Cinci ori cinci fac douăzeci și cinci“ (N. Iorga) sau: „Pămîntul se învîrtește în jurul soarelui“ (N. Iorga) etc., etc. Și dacă totuși s'a găsit un orator care să-l sărbătorească pentru filozofia d-sale, d. N. Iorga, va avea motiv iarăși, să fie supărat, și cu drept cuvînt, că n'a fost sărbătorit ca medic și ca inginer.

Va fi, desigur, mai ușoară sarcina d-lui C. Argetoianu care va vorbi despre d. N. Iorga ca om politic. D-sa va arăta, fără îndoială, că sub toate sinuozitățile și contradicțiile aparente ale acțiunii marelui Apostol n'a fost, de fapt, decît o singură idee. Că d-sa n'a fost pentru și contra exproprierii, pentru și contra Franței, pentru și contra lui Tache Ionescu, pentru și contra votului universal, pentru și contra Ardelenilor, etc., ci că, în fond, a avut o singură atitudine, ca un bloc de granit.

Mărturisim că invidiem situația d-lui Argetoianu. — X. Y.

Rusia și Europa

Profeția lui Dostoevski, care spunea că în curînd Rusia va avea de luptat cu întreaga Europă pe care vooeste s'o reformeze sau să o anihileze, se dovedește fundată. De zece ani procesul e deschis. Două mentalități sînt față în față. De o parte vechiul ideal individualist, de origine greco-romană (reprezentat în forma cea mai pură de Franța), dincolo colectivismul asiatic.

Acolo promovarea societății, a grupurilor, dincoace a individului și a elitelor de indivizi eminenti; dincolo producția economică în masă și serie, în cantitate, dincoace producția calitativă și individuală.

Atita vreme cît Rusia nu înfăptuise decît o revoluție politică, pe care voia să o extindă în restul continentului prin broșuri și manifeste, Europa se menține bine. Acum, iată însă că se înfăptuește dincolo de hotarele Nistrului o mare revoluție economică. Planul quinquenal al lui Stalin, din care s'a realizat pare-se o parte, o anunță. Totul se regrupează pentru o producție în mare, într'o concentrare uriașă: fabrici, pămînturi, culturi, exploatări de tot felul. Și mai ales se coordonează într'o conducere unică.

Țările apusene nu se mai găsesc într'o ofensivă contra propagandei, ci într'o defensivă contra unor producții care o invadează. Ce organizare nouă poate opune Europa, atinsă de cea mai teribilă criză mondială din cîte a cunoscut pînă acum regimul capitalist? Se vorbește din ce în ce mai mult într'un plan pozitiv (deoarece proiectul e apărat nu numai de intelectuali, ci de oameni politici de mare influență) de Statele Unite ale Europei. În adevăr acesta ar fi primul pas către raționalizarea haosului. Ar fi o idee fecundă care ar tonifica credințele, o bază și o platformă de luptă pentru o generație. Căci valorile vechi nu mai pot forma azi un program, și, mai puțin, o credință. Crezul burghez dacă are la bază un puternic instinct de conservare, trebuie întărit. Numai să nu se întîrzie prea mult. — M. R.

„Unicul și cel dintîi critic român”

Intr'o publicație pentru amici, un admirator al d-lui E. Lovinescu își situează maestrul în critica romînească. Bineînțeles, nu poate fi vorba, drept cadru, decît de Titu Maiorescu, Dobrogeanu-Gherea, Mihail Dragomirescu, Caracostea și Sanielevici.

„Titu Maiorescu, — spune admiratorul, — n'a făcut critică literară aproape deloc, mulțumindu-se să examineze cultura vremii în lumina unor adevăruri eterne. Aplicațiunile critice ale lui Dobrogeanu-Gherea sînt lipsite de valoare estetică, rămînînd numai un document al unui moment cultural istoric. Activitatea d-lui Mihail Dragomirescu, de o valoare ce nu ne permitem s'o discutăm, este în deosebi de natură estetică, iar cînd ea se întinde și în domeniul propriu zis critic, atunci putem afirma cu toată răspunderea conștiinței noastre, că e regretabilă. D. Caracostea e un hermetic, de cunoștințele și opiniile căruia nu ne putem încă împărtăși, ele fiind sublimate în laboratoare în vederea unei opere restrînse pe o rază așa de mică încît, chiar dacă meritele sale ar fi superlative, n'ar putea decît să-l așeze pe o treaptă inferioară a amfiteatrului, iar alți critici, care să poată sta alături de aceștia în generația de care ne ocupăm, nu mai

sînt, în afară poate doar de d. Samielevici, care din cînd în cînd face în literatură experimente antropologice.

„Judecînd dar cu toată obiectivitatea și fără să coborîm pe nici una din persoanele citate mai sus care se pot remarca într'o ramură de activitate intelectuală individuală înrudită, d. Lovinescu este singurul și cel dintîi cu adevărat critic al literaturii ramîne și este de prevăzut că orice vegetație viitoare de acest fel va apare în țărîna trunchiului său" (!?...).

Iar la urmă emulul „Sburătorului“, eliminînd din discuții pe Titu Maiorescu („singurul cu care, pentru talentul și profunditatea limpidă a minții lui, s'ar putea face o comparație“), conchide astfel :

„D. E. Lovinescu rămîne cel mai mare critic, dacă nu unicul, pe care pînă în prezent, l-a avut literatura romîna, prim moment într'o galerie de socluri“.

Acest articol este scris cu ocazia apariției volumului „Memorii“.

Am răsfoit, din curiozitate, volumul „Memorii“ al d-lui Lovinescu. Am găsit lucruri vrednice de scos în evidență — produse ale acestui fin esthet, manierat, care și-a făcut educația mondenă la ceaiuri cu doamne literare.

Pe d. Lovinescu îl interesează toate mahalagismele de slugi și toate expresiile tari scăpate la vespasienele din piețele publice.

Iată de pildă cum relatează d-sa o scenă între d. Victor Eftimiu și un adversar al său, care-i montase — fără succes — o cabală :

„Cîtva timp după încetarea infructuoasei campanii, care nu mi-a fost mirarea, văzîndu-l pe Eftimiu stînd de vorbă cu dușmanul său în plină piață a Teatrului Național. L-am întrebat, negreșit (!), ce a putut vorbi cu dînsul :

— Apoi, să vezi, cum era singur, i-am spus : „ce mai faci, dragă Nicule ?“ ; iar el, flegmatic, mi-a răspuns : „ce să fac, dragă Victore, ia și eu ca omul care a mîncat c...“

Și apoi insistînd :

— Cum mai pot fi supărat pe cineva care recunoaște singur că, în urma campaniei lui, a mîncat ce a declarat că a mîncat ?“ (Memorii, pag. 174).

Acum — o explicație, tot între d. Victor Eftimiu (d-sa are o foarte bogată activitate spirituală) și un tînăr care-l înjurase :

„— Cum, adică d-ta mă înjuri pe mine ?

Intîmîdat pușin, tînărul crezu că o îndreaptă :

— A, nu ca om ! ca dm te iubim cu toții dar, știi, așa... ca scriitor...

Calm și categoric :

— Uite ce, domnule C., răspunse Eftimiu, recunosc că d-ta ca scriitor ești inatacabil pentru că n'am citit nici un rînd din ce vei fi scris poate, dar știi... ca dm, hotărit, te trimît în.. și-î

intoarse brusc spatele în admirația tinărului ce-și găsisse în sfârșit omul". (Pag. 177).

Mai interesantă a fost întâlnirea „unicului“ critic cu d. Mihail Dragomirescu după niște atacuri în „Falanga“:

„Ținându-mă mai în rezervă în ședința următoare, d. Dragomirescu m'a apostrofat: „Nu cumva îi fi supărat pentru atacurile din Falanga?“ — „Mărturisesc că aproximativ da“. Și atunci izbucnind: „In Falanga! auzi, dumnealui face pe supăratul pentru că l-am insultat la Falanga! La Falanga! Apoi bine, domnule, omul are cap ca să cugete, pîntece ca să mistue, picioare ca să meargă și c... ca să se c... află că Falanga împlinește acest rol din urmă“. In adevăr, i-am replicat eu, e vina mea de a n'o fi bănuț după felul cum miroase“. (Pag. 181).

În privința înjurăturii, d. Lovinescu nu întrebuițează expresiile la întîmplare — ci cu socoteală, după următoarea rețetă (care ar fi a lui Caragiale — nescrisă însă de dînsul), transmisă spiritual și cu vervă de finul estēt al dantelurilor:

„Cu ocazia lui Vlaicu, am putut verifica adevărul observației lui Caragiale aruncată, într'o noapte tîrzie, cu luna atîrnată ca un bec deasupra Terasei Oteteleșanu:

— Mă, perora nenea Iancu apucat de veșnicele lui scrupule gramaticale, mă, să-mi spuneți voi mie ce deosebire face Românul în expresiile lui... dă-l în... și să-i... mama-măsei...

Tăcere desăvîrșită; nimeni nu se gîndise la subtilitățile de limbă ce-l frămîntau pe marele scriitor.

— Vedeți că nu știți, exclamă biruitor nenea Iancu, și vă pretindeți scriitori, ba sunteți unii poate dascăli de limba romînă... Mă, deosebirea e enormă, e ca distanța dela voi la aia... Una-i o înjurătură de dispreț: dă-l! și cealaltă e forma cea mai puternică de admirație, pe care o poate exprima românul: măi, să-i...! (Pag. 129).

De-aceia d. Eftimiu s'a exprimat ca mai sus, — iar Vlaicu, văzînd Luvru, a explodat: „Să-i... mama-măsei!“ (Pag. 127).

După toate aceste vulgarități, nu de salon literar, ci de șatră — cu țigănci stînd franc cinchite împrejurul focului — d. Lovinescu termină astfel:

„Mai pe sus de orice manuale didactice, necesare și ele, în artă se află gustul, element strict individual, congenital și inalienabil, care, deși se poate desvolta după mediile în care trăește, trebuie mai întîi să existe, pentru a deschide drumul posibilităților ulterioare“.

Gustul — aceasta-i specialitatea d-lui Lovinescu, „unicul și cel dintîi critic român“ sau *Sainte-Beuve*-ul nostru... cum l-a complimentat, într'o gazetă, un alt admirator. — M. Sv.

Sindicalizarea cetitorilor

A fost o vreme cînd s'a discutat la noi criza cărții. Nu erau cărți, nu erau cetitori. Erau numai scriitori, adică tocmai aceia ce trebuia mai puțin. Acestea erau datele crizei. In lipsă de cărți și o mișcare literară, oamenii obișnuiți cu scrisul și cu cetitul se ocupau de criză, așa precum azi se ocupă de criza financiară oamenii obișnuiți cu cheltuitul sau cu strînsul paralelor, și care au rămas șomeuri.

Dar dela un timp a căzut în criză însăși criza. Nu se mai ocupă nimeni de ea. Nu se mai dă nici un buletin medical al crizei. Pulsul, tensiunea și temperatura au devenit dezorganizate sărind dincolo de legi și de prevedere.

Imi închipui că atunci cînd e o foamete teribilă, începe prin a se vorbi despre foamete de către cei care mai au ce mîncă, și se isprăvește cu tăcerea generală asupra subiectului care devine iritant, atunci cînd și aceia au isprăvit proviziile. Tot așa criza cărții a încetat de a ne mai preocupa, nu din restabilirea normalului, ci din inaniția în care au căzut ultimii vorbitori despre foamete.

Cetitorul continuînd să devie rar, cu obstinație și neobișnuită consecvență, scribul și editorul au început să fugă după el, cu stilouri, cu autografe, cu reclame luminoase, cu fotografii și cu broșurele. Lipsesc însă discursurile în piețele publice în fața unei biblioteci ambulante, după modelul locvace al celor ce recomandă praful de scos pete sau pila de ascuțit bricege.

Dacă criza continuă, va veni și asta.

Apariția unui volum nu mai este astăzi un eveniment numai literar, sau chiar deloc așa ceva. E însă un eveniment de artă decorativă, de electricitate în culori, cu efecte de lumină, de fotogenie, exhibiție, caligrafie, de prezentare a autorului în carne și oase: un metru optzeci dela cap la picioare și vice-versa.

Nu mai e destul ca autorul să scrie un volum, ciace altă dată era suficient.

Meseria lui începe abia după ce volumul s'a tipărit. Fiecare cetitor vrea să aibă o epigramă personală, un madrigal în exclusivă proprietate și o semnătură strict originală pentru ca să facă cinstea de a cumpăra volumul. Pe cînd se va scrie cîte o carte într'un exemplar unic pentru fiecare cetitor ?!

Cumpărarea unei cărți a ajuns astfel o chestie de vanitate și de amor propriu nu din partea autorului, ci mai ales din partea cetitorului.

Meritul nu mai este al celui ce a scris o carte, ci al celui care o cumpără. Scriitorul e un fel de cantitate neglijabilă. Talent are cetitorul, nu cel ce a scris cartea. In curînd vor concura la

Academie și la premii literare, așa cum ar fi de altfel normal, nu scriitorii, ci acei care-i cetesc.

Este nedrept ca pe coperta unui volum să figureze numai numele autorului. Trebuie să se înscrie alături și cu „aldine” și numele cetitorului, sau numai numele acestuia.

Să vedeți cum dispăre atunci criza cărții!

Cel care cumpără azi o carte nu o mai pune în buzunarul, — rupt prin surmenaj, — dela paltonul înverzit, ci o poartă cu ostentație și modestie laolaltă ca pe ceva dintr'o mică operă personală. Cetitorul a devenit în mintea lui primul element al creației literare. A înțeles că fără el nu se poate face literatură, — și speculează.

De vre-o doi ani, de când cu criza cărții, nu se mai poate vinde nici o carte românească fără autograful autorului însoțit de un fel de bilet de plăcintă onctuos și „flateur” la adresa destinatarului. Pe curînd nu se vor mai putea vinde decît volumele facsimil, scrie integral de mîna autorului, cu caligrafia proprie dela copertă pînă la „Fine”.

Nu există azi librărie de Editură care pe lîngă casierită, vînzătoare și un domn cu creionul după ureche, să nu aibă în prăvălie și un autor autentic „în carne și oase” care să aștepte amatorii de autografe, adică pe simplul cetitor de odinică. Altădată, bietul lector mult mai lipsit de bani de cît cel de astăzi, trecea o lună pe la vitrina aceleiași librării, ca să se uite în fiecare zi la aceiași carte dorită, cu temperatura cu care se trece pela geamul iubitei, — pînă ce în fine se decidea pentru o zi de post negru care să-i permită luxul de a-și cumpăra cartea.

Așa era altădată: Treceau cetitorii pela vitrine. Acuma trec vitrinele pe la cetitori, iar autorul trebuie să facă diplomație, să fie ipocrit și să flateze în dreapta și în stînga toate fețele urîte și toți analfabeții, de parcă ar fi un candidat la Academia... Franceză.

În curînd, dacă cetitorii vor rezista tentațiile actuale sau se vor blaza de ele, odată cu cartea apărută, li se va depune la domiciliu un mic premiu din fondul cultural al Statului (dela Educația Poporului) sau cel puțin un bon de loterie care să-i dea dreptul să cîștige dacă ese, o bicicletă sau o mașină de cusut „Singer”.

Cetitori, țineți-vă bine! Sau, — cum sînteți puțini, — faceți un sindicat. Meseria de cetitor poate să ajungă o profesie rentabilă. — *Demostene Botez.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Gala Galaction, *Roxana*. Roman. București, Editura „Națională” S. Ciornei, 1930. Prețul 80 lei.

În literatura noastră, romanul psihologic nu s'a bucurat pînă acum de prea multă simpatie. Simpatie din partea scriitorilor; publicului îi place romanul psihologic mai mult decît obișnuiesc să creadă scriitorii noștri. (Ar fi multe de spus despre felul cum își *închipuie* scriitorii că cunosc publicul.) Este însă foarte adevărat că, în ce privește romanul psihologic, există o neînțelegere. În închipuirea scriitorilor (și a unei bune părți din public) romanul psihologic evocă ideea unei opere literare compacte, fără pic de dialog, fără descripții de natură, cu lungi pasaje pline de „filosofie” și cu o abundență de termeni abstracți. Cu alte cuvinte un roman în care nu se întîmplă nimic, în care personajele se mișcă greoaie ca niște păpuși, trase de sfori putrede. Ceva anost ca un roman de Paul Bourget, autorul care a compromis, acum vre-o jumătate de secol, romanul psihologic, și în al cărui stil cleios și greoi se pierd admirabile calități de fin artist. (Bourget, autor mălăeț al atîtor romane „psihologice”, este în același timp un critic fin și un eseist subtil; cele două volume intitulate „*Essais de psychologie contemporaine*” sînt niște capodopere ale genului.)

Ei bine — această idee pe care multă lume și-o face despre romanul psihologic este fundamental falsă. Tradiția romanului psihologic, mai ales a romanului psihologic francez, este cu totul alta. Romanul psihologic nu înseamnă un roman în care autorul vrea să facă psihologie, un pretext pentru un scriitor de a-și etala cunoștințele lui psihologice și de a literaturiza date culese de prin tratatele de psihologie. Aceasta este o întreprindere odioasă. Publicul are toată dreptatea să refuze asemenea literatură. Și scriitorii fac bine cînd nu scriu astfel de literatură.

Romanul psihologic este un roman în care autorul nu face psihologie, nici prin intervenția lui directă nici prin gura eroilor lui. Este un roman de acțiune, ca orice roman bun. Personajele însă sînt luminate și pe dinăuntru, nu numai zugrăvite în gesturile lor exterioare, așa cum, într'adevăr, se obișnuia pe vremea romantismului francez, cînd detaliul pitoresc, exagerat, acaparase gustul literar, în detrimentul adevărului sufletesc și al dramatismului lăuntric.

Roman psihologic este orice roman bun, indiferent de orice școală și de orice modă literară. Roman psihologic este și „Les liaisons dangereuses“ al lui Choderlos de Laclos, capodoperă a secolului al XVIII-lea francez și „La princesse de Clèves“ al Doamnei de La Fayette, contemporană cu Racine, tot așa cum roman psihologic e „Madame Bovary“ sau orice roman de Dostoevski, sau toată opera lui Proust.

Romanul psihologic nu exclude detaliul pitoresc, descripțiile plastice și dialogul dramatic. Trebuie, însă, ca toate aceste elemente (indispensabile oricărui roman bun) să fie susținute de un conflict sufletesc puternic. Acesta este un adevăr elementar. Cînd acest conflict sufletesc nu există, sau e slab, sau nu e bine accentuat și bine condus — rezultatul este o înșirare de detalii pitorești și de descripții plastice, adică o serie de poeme în proză (gen literar destul de dubios și în orice caz foarte limitat).

Romanul „Roxana“ al părintelui Gala Galaction este un roman psihologic în bunul și adevăratul sens al cuvîntului. Nu este o carte facilă. Se spun în ea mai multe lucruri decît se afirmă fățiș. Este o carte de sugestii. Dar, în același timp, are acțiune, dramatism, conflict sufletesc. Foarte puține descripții (asta e de mirare la părintele Galaction, care, în „Bisericuța din răzoare“, dăduse dovadă de procedee foarte personale în descrierile de natură). Înșirînd „Roxana“ pune o problemă. Acest lucru e, în literatura noastră, un fenomen destul de rar. Această problemă este de o natură specială. Nu pune în joc elemente general omenești. Este expunerea unui caz de conștiință. Dar este un caz de conștiință care se poate ivi oricui.

Eroul este un preot tînăr, Abel Pavel, paroh al unei enorii de oameni sărmani, meseriași și lucrători, într'un cartier mărginaș al capitalei. În această parohie nu este biserică. Visul tînărului preot este de a izbuti să clădească o biserică, înconjurată de un fel de arhondaric pentru săraci. Pentru aceasta se adresează (după intervenții fără rezultat pe lîngă autorități) unui mare bogătaş, Atanasie Ceaur, care locuiește, într'un palat, chiar în parohia cea fără biserică. Atanasie Ceaur ezită la început. Cum tocmai are nevoie de un preparator pentru copiii lui, îl ia pe tînărul preot. Abel Pavel găsește în soția lui Ceaur, Roxana, un suflet care îi pricepe i-

dealurile și îi sprijină intențiile. Roxana este profund credincioasă. Între ea și tânărul preot se leagă o prietenie spirituală (la început, poate, sinceră) care, fatal, tinde să ia forma normală a unei pasiuni foarte omenești și foarte naturale. Între timp, preotul face cunoștință, în casa lui Ceaur, cu bancherul evreu Simon și cu fata acestuia Debora, ființă ciudată, de o rece exaltare. Această Debora este un personaj foarte interesant (deși secundar în roman). Debora e sionistă — totuși ideea unei convertiri la creștinism o atrage. (Poate că tânărul preot nu este străin de această dorință. Acest lucru nu este lămurit. Autorul l-a lăsat într'adins în umbră — și a făcut bine). Debora convinge pe tatăl ei, bancherul, să doneze, sub formă de vinzare, un teren tânărului preot, pentru biserică. Roxana, în același timp, își convinge soțul să contribuie la clădirea bisericii. Visul tânărului preot începe să se realizeze. Dar Atanasic Ceaur moare pe neașteptate. Debora se oferă să susțină ea, mai departe, cu bani, lucrările. În sufletul tânărului preot însă, a început să se producă o dezagregare. Își dă sama că o iubește pe Roxana altfel decât spiritual. Mai mult: își dă sama că este și gelos.

Părintele Gala Galaction n'a dat nici o soluție acestei situații. Romanul este compus în forma unei spovedanii, pe care Abel Pavel a scris-o cu gând s'o trimeată unui călugăr bătrîn, duhovnicul și magistrul lui. În momentul cînd vrea să trimită manuscrisul confesiunii lui, Abel Pavel primește o scrisoare dela Roxana prin care îl cheamă lîngă ea. Scrisoarea este anexată manuscrisului. Și preotul adaugă doar cîteva vorbe în care șovăirea și îndoiala lui apar, chinuitoare.

Sfîrșitul acesta brusc lasă lectorului un sentiment de nemulțumire și de neliniște. Curiozitatea, deabia trezită, rămîne nesatisfăcută. Este un efect pe care, evident, autorul l-a dorit, și l-a realizat. Trebuie să spunem că este un efect foarte delicat de minuit. Lectorul vrea întotdeauna soluții și așteaptă un desnodămînt. Această cerință e în firea omenească și corespunde și regulilor romanului. Într'un roman trebuie să se *întîmple* ceva; trebuie o acțiune care să aibă un început și un sfîrșit. „Roxana” are această acțiune, interesantă, pasionantă, e drept că mai mult lăuntrică — dar foarte vie și expresivă. Curiozitatea lectorului este trezită, așîțată. Cătră ultimele pagini te întrebî mereu: ce va face preotul, cum va reacționa în fața întîmplărilor neprevăzute care l-au copleșit deodată? La această întrebare autorul nu dă nici un răspuns. Părintele Galaction a știut să justifice acest sfîrșit prin meșteșugul și arta cu care l-a compus. Este un sfîrșit neașteptat și turburător. Fiecare lector poate soluționa atitudinea viitoare a lui Abel Pavel cum vrea. Ar fi trebuit, poate, ca autorul să fi sugerat și el o soluție. E evident că a vrut să insufle și lectorului incertitudinea croului său. A izbutit. Dar, încă odată,

cred că ar fi trebuit măcar un început de soluție. Preotul Abel Pavel *trebuie* să ia o atitudine, oricare ar fi. Așa e omenește. Ca realizare de artă „Roxana” nu lasă nimic de dorit. Ca semnificație omenească, sfârșitul nu satisface pe deplin. Bănuim că părintele Gala Galaction ne va da într'un alt roman, continuarea povestii preotului Abel Pavel. „Roxana” are nevoie de o complectare.

Stilul părintelui Galaction apare, în „Roxana”, purificat față de operele sale anterioare. Mlădios, limpede, simplu, el este adaptat perfect la subiectul și atmosfera romanului. Citațiile biblice pe care le întâlnești la fiecare pagină sînt justificate: eroul e preot. Dar, poate, autorul ar fi trebuit să le întrebuițeze cu mai multă prudență.

Al. A. Philippide

* * *

I. M. Marinescu, Figuri din antichitatea clasică. II. Elada. Editura „Casei Școalelor”. București, 1930. 1 vol. 8°, 260 pp. Prețul 120 lei.

A apărut de curind al doilea volum de figuri din antichitatea clasică, al cărui autor e cunoscut cetitorilor acestei reviste cît și mai ales cetitorilor „Adevărului literar”.

De astă dată d. Marinescu, cum ne spune în prefață, trece de la „imitatori” la „original”. Cine nu cunoaște mai de aproape ideile d-sale în această privință, ar fi poate înclinat să creadă că pentru d-sa Romanii ar fi numai niște imitatori. Cuvîntul *trebuie* înțeles aici însă cu anumite restricții: Romanii au fost adînc influențați de greci, pentru că au intrat mai tîrziu în arena culturii și fiindcă au găsit înaintea lor modele strălucite. Dar emanciparea n'a întîrziat; și, cu ea, a venit și disprețul pentru servila operă de imitatori: o imitatores, *servum pecus*, exclama Horațiu (cp. I 19, 19), de sigur nu fără aprobarea contemporanilor săi. Cel ce s'ar îndoi o clipă de originalitatea viguroasă a culturii latine, să se gîndească numai ce înseamnă, pentru literatura universală, lirica lui Propertiu, Eneida lui Vergiliu (în special, caracterul lui Enea, „primul erou de epopee în care simțim o viață interioară”, cf. A. Bellessort, *Vingile*, Paris, 1920), analele lui Tacit, romanul lui Petroniu, satirele lui Juvenal și confesiunile sfîntului Augustin..

Ideia d-lui Marinescu de a familiariza marele public cu lumea greacă veche este din cele mai fericite, căci și la noi — mai ales la noi — vorba de spirit a fraților Goncourt: „L'antiquité est le pain des professeurs”, rămîne încă perfect adevărată.

E drept, de la o vreme, au început să grăiască romînește cîtiva din marii Heleni: ne gîndim la traducерile d-lor Murnu,

Papacostea și Bezdechi, care se întrec în a ne reda pe Homer și pe Platon.

Lucrări de felul celor publicate de d. Marinescu completează însă marea operă a tălmăcirilor, căci ele au darul de a introduce deplin pe lector în atmosfera diferitelor epoci din cultura greacă.

D. Marinescu e profesor de literatură; dar, în această carte, d-sa nu ține curs de literatură; în persoana d-sale stau ascunși un erudit și un artist, care se înțeleg și se ajută între ei de minune. Acesta-i secretul scrisului d-sale.

Din viața fiecărui geniu grec, d. Marinescu alege numai câteva momente caracteristice, fericit prilej de a compune scene, de a reconstrui fragmente de viață antică: debarcăm cu Herodot în Egipt, pătrundem în societatea aleasă a lui Pericle, în vedem pe Sofocle conducând corul de efebi la marile serbări dionisiace, asistăm la reprezentarea „Nourilor“ lui Aristofan, etc...

Valoarea literară a cărții e sporită apoi și de versurile introduse la locul potrivit, de ex. din Sappho, Pindar și Theocrit.

Vrăjiți de lumea vechilor Helleni, nu lăsăm volumul din mână decît cu o singură părere de rău: aceia de a nu fi înțilnit în galeria de figuri reînviată de d. Marinescu și chipul lui Zenon stoicul și pe acela al lui Epicur, creatorii a două curente de idei atît de opuse, dar care au avut un atît de larg răsunset în lumea romană.

C. Balmuș

* * *

Prof. N. Sulică, *Clasicismul grecoroman și literatura noastră (în special Eminescu)*. Extras din Anuarul Liceului „A. Papiu Ilarian“ din Tîrgu-Mureș, 1919—1929. Tipografia Ardeleană, Tîrgu-Mureș. Prețul 40 lei.

Deși s'ar părea că e foarte ușor să stabilești sursele unui poet, totuși această operație este una dintre cele mai grele pe care le cunoaște istoria literară. În multe cazuri, imitația este flagrantă, avem deaface mai curînd cu o traducere. În cazul acesta, nu se mai poate vorbi de o sursă de inspirație, ci de una pentru plagiat. Pe urmă, de cînd se tot lucrează pe acest tărîm, cele mai multe cazuri de acest fel au fost descoperite și puse în lumină de alții înaintea noastră. Acolo însă unde asemănarea între două texte se mărginește la o afinitate de gîndire sau la utilizarea aceluiași subiect, imitația este, în practică, nedemonstrabilă. Mai cu samă cînd e vorba de un model antic, nu putem decît în foarte rare cazuri afirma că imitația e directă, chiar dacă e flagrantă. În afară de asta, temeale poetilor sînt în general simple și meru celeași: tristețea că femeia iubită îți nesocotește dragostea, bucuria că

îți acordă atenție, etc.; reluarea acestor teme veșnice poate oare dovedi o imitație?

Se poate vorbi de o influență clasică asupra lui Eminescu? Desigur că nu, în linii mari cel puțin. Inspirația latină nu se poate dovedi, cum crede d. Sulică, nici cu dictoanele latinești citate de Eminescu în scrierile lui (pag. 25 și urm.), nici cu întrebuintarea în versuri a cuvîntului roman (pag. 35), nici cu pomenirea lui Trajan (pag. 34). Autorul mai socotește ca o dovadă de imitare a clasicilor faptul că Eminescu, ca și Horațiu, disprețuește masele (pag. 32; de notat de altfel că accentul acesta e cu totul accidental la Horațiu: în opera lui satirică ia adesea ca model oameni simpli); că, iarăși ca Horațiu, poetul nostru atacă pe junii corupți (pag. 34) și idealizează trecutul (pag. 35; fals pentru Horațiu: vezi Epistula întâia din cartea a doua!) și chiar idcia că „la baza unei opere superioare trebuie să stea un talent viguros“! (pag. 37). Preceptul: folosește-te de viață! e atât de banal, încît nimic nu poate garanta că Eminescu l-ar fi luat dela Horațiu (pag. 37) și nu din altă parte. „Motivul nemuririi prin poezie“ (pag. 39), dacă e în adevăr frecvent în antichitate, nu e mai puțin banalizat în vremea Renașterii. „Pornirea spre generalizare (doctrina „ideilor“) este linia de legătură între Plato, Horatius și Eminescu“ (pag. 64). S'ar mai fi putut adăuga „și cea mai mare parte a celorlalți poeți gînditori, vechi și moderni“.

Protestez cu indignare contra paralelismului între Horațiu și Eminescu. Horațiu e spiritual și senin, Eminescu e pasionat și vehement; primul e „progresist“, condamnă pe *laudatores temporis acti*, adică pe cei de felul lui Eminescu. E de prisos să conștinu: cei doi poeți n'au mai nimic comun între ei. Ceiace nu înșamnă, de altfel, că raporturile stabilite între Eminescu și Plato sînt mai temeinic dovedite.

Autorul n'a știut să se ferească nici de defectul de „a trage spuza pe turta lui“. De vreme ce se ocupă de Eminescu, poetul acesta trebuie să fie mare, cît mai mare. Și e găsit astfel superior tuturor celor cu care e măsurat. Un singur exemplu: la pag. 63, citim că versurile: *ca să nu'ndrăgești nimica, tu rămîi la toate rece* (pleonasm de o rară banalitate) sînt mai bune decît lapidarul și sugestivul *nil admirari* al lui Horațiu.

Și fiindcă am revenit la Horațiu, să mai amintesc că în fraza: „Horatius este înclinat să facă, cel puțin în glumă, unele concesii epicureismului“ (pag. 63), restricția e inutilă, căci nu se poate tăgădui că liricul roman a fost epicureu.

Un amănunt: s'ar zice că autorul citează versurile latine din memorie, căci, în cele cinci versuri citate la pag. 11, sînt trei cuvinte schimbate.

Ce rezultă din citirea studiului d-lui Sulică? Că e posibil,

ba chiar probabil ca Eminescu să fi suferit vași influențe clasice, dar că e foarte greu de precizat care sînt pasajele influențate.

A raur

* * *

George Lesnea, *Veac tînăr. Poezii.* Tip. „Viața Romînească” Iași, 1930.

Nimeni nu va ghici că autorul acestor curate, sincere și inspirate versuri, care promet să ne dea un adevărat poet, e un simplu zetar, care și-a cules cartea singur, cu pietate, cu sacrificii, cu iubire.

În puținele sale ore libere el își ascultă muza. În criza actuală a poeziei, glasul său suav și melodios se afirmă poate ca singurul demn de ascultat în ultimul an.

Dar despre acest volum, trebuie scris pe larg și cu atenția pe care o merită. Aici nu facem decît să-l menționăm.

* * *

C. Kirițescu, *La Pédagogie de la Paix.* Geneva, 1930.

Pacea e o operă de educație. Ea trebuie să formeze, nu numai un antrenament educativ al tinerelor generații, dar, cu timpul — cum zice un pedagog englez, — un instinct.

Dintre toți pedagogii romîni, d. Kirițescu a cultivat de aproape, în calitate de membru al secțiunii pentru Cooperația Intelectuală de pe lîngă Societatea Națiunilor, ideea organizării internaționale a educației. Pacea va putea fi realizată numai în cadrul acestor eforturi. Broșura de față, reprezentînd o conferință făcută la „Biroul Internațional de Educație”, studiază înlăturarea piedicilor care se pun în calea înțelegerii între popoare și realizarea ei în planul educativ pozitiv, plecînd dela realitățile naționale și dela spiritul de înțelegere între popoare.

* * *

Ing. C. Stavri Cunescu, *Raționalizarea și politica socială.* București. 1930.

D. Ing. Stavri Cunescu nu este numai un excelent director general de minister. D-sa nu se mulțumește cu rolul de birocrat. Activitatea d-sale depășește prin bogăția și energia ei rolul strict oficial. D-sa e inițiatorul și încurajatorul preocupărilor psihotehnice în România. D-sa a perfecționat și a făcut să progreseze școlile de ucenici, cursurile pentru lucrători, etc.

Spirit modern. muncește pe tărîmul teoretic ca și pe

cel practic să aducă la noi în țară toate binefacerile apusului în organizarea muncii.

În broșura de față, după ce arată avantajele raționalizării, arată soluțiile unui randament maxim al muncii cu ajutorul raționalizării: mărirea salariilor, repartitie dreaptă a beneficiilor, cooperative, institute de credit, etc. Arată posibilitatea aplicării la noi a acestor deziderate, mai mult, necesitatea aplicării lor. Starea actuală a industriilor noastre ne arată că mai avem mult de făcut.

M. Ralea

* * *

M. Vessereau, *Roumanie terre du dor*. Paris. „Les Presses Universitaires de France”.

J. Seurre, *En roumanie*. Paris. „Les Presses Universitaires de France”.

În anii aceștia de după războiu s’au scris multe cărți despre România. Mai toate însă au fost scrise în anume scop, din anume motive, deci tratate în culori false și prezintate într’o lumină nepotrivită.

Cărțile domnișoarelor Vessereau și Seurre: „*Roumanie terre du dor*” și „*En Roumanie*”, scrise cu simpatie, observații juste și precise, sînt o lectură care stimulează pe oricare cititor român a se observa și a observa totul cu un nou simț și interes al descoperirii de sine și al țării sale.

„*Roumanie terre du dor*” este o încercare de a pătrunde, cu sagacitatea unei minți ascuțite și știința unei cercetătoare experimentate, adevăratul suflet românesc în manifestările cele mai esențiale și în nuanțele cele mai fine și mai delicate ale complexității lui.

D-ra Vessereau în pagini brilante caută să afle înțelesul „dorului” nostru românesc din legende, din poezia populară ca și din lirica noastră națională. Cu o intuiție foarte sigură prinde nuanța esențială care-l caracterizează, despărțindu-l de acel „*mal du siècle*” la modă în paroxismul romantismului de acum 100 de ani și, diferențiindu-l de melancolia și aspirația vagă a slavismului, îl atribuie vechiului fond trac. „*Cette mélancolie n’est pas une résignation, mais une tristesse ivre de remous, prête à jaillir par la moindre fissure comme une lave; il devient la fidélité à sa propre déception, qui affirme du moins la permanence de son rêve et introduit une illusion de durée parmi l’écoulement des choses*”. Iar dacă este să-i găsim vre-a analogic, ea nu poate să fie decît cu tristețea păstorului italian pierdut în singurătăți sau cu sentimentalitatea portugheză tradusă în cuvintele *dôr* și *saudade*.

Ceace e surprinzător însă este faptul că, în scurta ședere printre noi, d-ra Vessereau a prins atît de just aspectul

naturii, capriciile vremii noastre și legătura dintre acestea și sufletul nostru: „Sinaia, la piciorul piscului scaldat în senin, simbolizează tot ce este născut din acest pământ: fidelitatea unei rase îndărătul salturilor dispoziției, isbucniri de bucurii, urmate de lungi dureri, melancolie, dezmierdarea unei priviri, dorință și durere: *dorul*”.

„La complexion roumaine”, despre care vorbește maestrul Enescu, este preocuparea constantă a subtilei și gingașei scriitoare, în care se resimte în fiecare clipă scinteierea spiritului, în irizarea atmosferei cu care știe atât de bine să învâluie culoarea locală, pentru ca să răsfrângă în peisaj toată spiritualitatea poporului cu care a intrat în simpatie. Carpații, Morenii, Dobrogea sînt nu ilustrații, ci bucăți rupte din pământul și sufletul țării, dar rupte cu viața și atmosfera lor proprii „fără de care lucrurile mor”, cum mor perlele și aceea icoană, prețios potir al esenții sufletești din Orient, în înconjurul străinului occident, despre care ne povestește atât de frumos d-ra Vessereau, în bucata „Icône”, adevărată poemă în proză.

Dar dacă „Roumanie pays du dor” este evocare în culori, nuanțe și atmosferă, volumul d-rei J. Seurre „*En Roumanie*” e desen, gravură, linie și uneori lamă ascuțită, vîrf tăios și lucid de spirit și humor. Turnu Severin, București, sînt pagini de album spirituale și juste, peisaje urbane în care privirea ascuțită a prins, sub nota banală de „oraș nou”, „fără bogății arheologice”, ceiace e „oriental și primitiv” adevărata notă interesantă pentru un occidental. Informația bogată și precisă dovedește că d-ra Seurre știe să vadă, subțalt unghiul de privire, esențialul în înfățișarea, aspectele țării și ale sufletului românesc, altfel dar tot atât de just ca și d-ra Vessereau.

Trecînd prin Transilvania: „De-a lungul drumului, locuințele romînilor sînt mereu astfel îngrămădite la marginea satului; toate au o cruce, toate-și scot la privire parmaclîcul; oalele de lapte întoarse cu gura 'n jos se scurg ca niște struguri; pătlăgelele roșii stau umflate pe polița parmaclîcului, pe care se usucă și foile de tutun. Știuleți de porumb atîrnă la streșini”. În cîteva trăsături e redată fizionomia satului ardelean. Cu aceiași sobrietate și aceiași siguranță în alegerea amănuntului, ne e zugrăvit interiorul țărănesc, cu feluritele ocupații ale zilei și ale sezonului, cu relațiile de familie, obiceiurile de viață și datinele vechi. Un minunat portret de țăran, tipul păstorului din Ardeal, ne e redat în cîteva cuvînte, în care se rezumă și se subliniază întregul coprins al problemei noastre naționale: „Călăuza noastră (un francez din Romînia N. R.) e mișcată de distincțiunea vorbei sale rămasă primitivă și pură ca aceia a păstorului din Vechiul regat, cu toate secolele, distanța și naționalitatea atât timp dife-

rită". Din toate evocările clare, tratate sobru, cumpănit și precis, se desprind problemele care frământă România Mare, în perspectiva lor istorică, în starea actuală și cu soluția cea mai dreaptă și mai împăciuitoare: chestiunea minoritarilor, a limbii materne, a diferențelor religioase, etc. Toată sămânța de discordie, de luptă și de frământare a României Mari e privită cu înțelegere și simpatie, așa cum ne-am obișnuit să o întâlnim la Francezii așezați printre noi, contribuind cu sufletul și cultura lor înfrățită cu noi la soluțiunea dificultăților inevitabile stării de lucruri dela noi.

În Bucovina și în Moldova, viața satelor noastre e evocată cu acciași simplitate și putere și cu acciași simpatie, deși se simte că în aceste părți contactul cu sufletul locurilor și al oamenilor a fost mai scurt și deci mai puțin profund decât în alte părți.

Dar nu numai pentru talentul deosebit cu care sînt scrise ceste două cărți trebuie să plătim tributul nostru de admirație acestor două fine și sensibile intelectuale franceze, ci trebuie să le închinăm sufletul mai ales pentru stăruința cu care au căutat, sub amănuntele exotice și amăgitoarele străluciri ale rămășițelor influenței unui orient apropiat și sub haina occidentală încă nouă, natura esențială a sufletului nostru românesc. Trebuie să ne simțim mișcați și plini de adîncă grațitudine pentru simpatia cu care au căutat amîndouă să găsească „puterea rasei” realizată din fuziunea și cristalizarea elementului trac și latin, cu irizațiile palidei lumini a sufletului slav. Ele au urmărit cu înțelegere și fineță filonul de aur pur, care s'a transformat apoi în bijuteria nepretuită a poeziei lui Eminescu, pătura profundă care a dat seva și inspirația muzicii lui Enescu despre care d-ra Vesereau scrie pagini de adîncă pătrundere și fină caracterizare, precum și motivele aceluși vlăstar de iconari „care, zice d-ra Seurre, a făcut din pictură acea muzică de lumină care atîrnă în vibrațiile ei evanescenta visului”.

Izabela Sadoveanu

* * *

Aldous Huxley, *Contrepoint*. Paris. Ed. Payot, 1930.

Huxley, un autor englez foarte tînăr, a scris un roman remarcabil prin amploarea și prin maturitatea lui. Într'adevăr, nu samănă de loc cu opera unui tînăr. N'are nimic din lirismul egocentric al acestei vîrste. Este o frescă vastă și obiectivă, cu personaje multe și încheigate, fără personaje principale și aproape fără personaje secundare. Într'un cuvînt, un roman așa cum scriu oamenii cam pe la sfîrșitul carierei lor literare.

Ni se reprezintă lumea bună londoneză. Firește, acest

„high-life“ primește bucuros în sinul său pe burghejii literați, pe artiști și intelectuali. Exact ca și foburgul Saint-Germain care suferă de un acut snobism cultural, după cum celtorul o știe din satiricile descripții din „A la recherche du temps perdu“. În aristocrația londoneză este la fel — deși, probabil, într'o proporție mai mică decât în cea pariziană. Și mai este o deosebire. Mitocanul francez, admis în lumea bună, se prăpădește complect cu firea și devine o plată lichida, gen „Artur Meyer“, care practică acel ignobil exces de zel care se numește catolicism mai catolic decât al Papei. „Roturierul“ englez, — chiar dacă frecventează, în raporturi de perfectă egalitate, societatea nobililor, — nu uită nici un moment cine e... Această conștiință de clasă poate duce la rezultate diferite. Un Rampion de pildă (e numele unuia din personajele din „Contrepoint“) își simte în permanență o responsabilitate față de clasa lui. Oricât ar fi de bogat, se va sili să ducă un trai de un standard egal aceluia din clasa lui. Este un fel de sentiment de fidelitate. Prin stilul său de viață în calitate de consumator va afirma „roturierul“ mândru de clasa lui că-i rămîne credincios și recunoscător. Este o înaltă frumuseță morală în această atitudine.

Un alt personaj din „Contrepoint“ se numește Illidge ; este intelectual ca profesiune și proletar ca origine; un proletar crunt și artăgos, cu capul plin de mij de revendicări sociale. Nimic pe lume nu-i tihnește. Căci totul raportează el la deosebirea de avere. De câte ori găsește la cineva o calitate, corespunzătoare la el cu un cusur, izbucnește lăuntric: „desigur; fiindcă părinții lui au fost bogați și ai mei săraci“. Odată mănincă împreună cu toată banda (compusă în cea mai mare parte din aristocrați) în sufrageria fastuoasă a clubului lor. Este servit de lachei auriti în haine de mătase vișinie. Și tot timpul are un sentiment de irealitate. Nu-i vine să creadă că acești servitori îl servesc pe el; că el stă jos cu boierii, în loc să circule și el cu tava. Și e, bine-înțeles, furios împotriva acestor boeri care, fiindcă părinții lor au avut parale, au fost creșuți astfel — încît el, Illidge, fiu de oameni săraci, să se simtă străin de ei, chiar cînd ei îl primesc la masa lor. Este o altă formă a conștiinței de clasă ; este aspectul ură, invidie, — rezumată și concentrată asupra unui punct unic: averea. E forma proletariană a conștiinței de clasă. Pe vremea socialismului românesc al așa zisei „tinerimi generoase“ cîntecul de raliere era „Jos dar, trintore bogat!“ Domnul Illidge din povestea lui Huxley a suprimat cuvîntul „trîntor“. Bogat este de ajuns.

Romanul lui Huxley are un mic cusur. Din 700 de pagini, vre-o 200 sînt acoperite cu discuțiuni filozofice asupra omului, soartei, universului, societății, amorului, și altor majuscule *ejusdem farinae*. Ceiace-i incontestabil destul de

plicticos. Dar asemenea pasaje au un leac : pot fi sărite. Iar restul paginilor, unde ni se descriu oameni, sînt realmente foarte puternice.

Tipuri ca Burlap, javra cu pretenții de celebritate, sau Sidney Quarles, un amestec de emfatism, meșchinărie, puțină țicneală și un egoism enorm combinat cu o perfectă nulitate intelectuală, sînt personaje de cea mai bună calitate humoristică. De altfel, autorul are un mare simț al umorului. Iată bunăoară scena cînd Illidge proletarul și Spandrell, un aristocrat neurastenic și desperat, asasinează pe șeful mișcării fasciste, pentru că acesta avea o siguranță de sine care îi revolta pe ceilalți doi. După ce îl omoară, ucigașii așteaptă să se întunece, pentru a eși neobservați cu cadavrul. Dar la un moment dat, Spandrell sare în sus. „Ei drăcia dracului! Uitasem că morții după cîteva ore întepenesc. Cum o să-l mai putem noi ghemui în automobil? Uite. A și început să întepenească. Iute. Caută o frînghie, să-l legăm în formă de minge”. Nu găsesc frînghie, ci doar o fașă de tifon. Illidge, în tot acest timp, era foarte tulburat. Ii tremurau minile, se simțea rău. Și de cîte ori încerca să îndoaie membrele mortului, acestea țîșneau la loc drepte, cu un temperament de baletistă. La un moment dat Spandrell încearcă să lege piciorul drept; dar piciorul îi scapă, și — cum Illidge se afla tocmai acolo, întors cu spatele, — mortul expediază cu mult humor un picior retroactiv în persoana asasinului.

În privința tehnicii literare, se poate observa la Huxley o încercare de inovație. La un moment dat personajul No. 1 întrebă ceva pe personajul No. 2. Acesta răspunde. Dar răspunsul pe care îl dă este identic cu acel pe care îl mai dăduse odată acum trei ani față de un alt personaj, No. 3; și atunci conversația continuă, dar deplasată cu mai mulți ani în urmă (uneori proiectată, din contra, în viitor), cu alte cuvinte o întrepătrundere a conversațiilor indiferent de cronologia riguroasă uzitată în romane, o topire a scenelor unele într'alt-le cam în genul în care acest lucru se face în cinematograful. Nu-s capabil să spun de pe acum dacă acest procedeu, specific ecranului, are șanse să fie încetățenit și în roman. Poate că da, poate că nu. În tot cazul, încercarea, care e originală, trebuie semnalată. Și trebuie deasemeni să observăm că Huxley nu minuește prea strălucit acest procedeu. Poate că practicat de altul să dea rezultate mai bune. În tot cazul, este ceva nou, vrednic de a fi menționat.

Pentru valoarea ei documentară, pentru știința foarte sigură cu care autorul exprimă prin cuvinte situații sufletești extrem de subtile, fugitive, sau extrem de complexe, — „Contrepoint” este una din marile cărți ale anului.

D. I. Suchianu

Revista Revistelor

Arhiva pentru Știința și Reforma Socială

În afară de activitatea științifică și de educație socială și civică, pe care o desfășoară în cele douăsprezece secțiuni ale sale ca și în ciclurile anuale de prelegeri publice atât de interesante, care se țin regulat în fiecare Duminică la Fundația Carol, Institutul Social Român, condus cu o rară autoritate și o fecundă orientare de profesorul D. Gusti, a înzestrat publicistica noastră cu cea mai serioasă și mai bogată revistă de specialitate în științele sociale.

Cu numerele de față valoroasa publicație a I. S. R. intră în anul al IX-lea și ne dă măsura eforturilor sale. Este un adevărat magazin al cercetărilor sociale, atât de la noi cât și din străinătate, continuu la curent cu problemele cele mai pasionante și mai actuale ale vieții popoarelor. Astfel, studiul d-lui Gusti despre „Problema federală a statelor europene”, deși este o conferință din ciclul anului trecut, prezintă un interes deosebit, deoarece autorul îmbrățișează și expune schematic întreaga problemă a acestei chestiuni, fără a se lăsa cucerit de generalizări grabite, menținând din contra un contact strins cu realitățile concrete ale Europei și având continuu în vedere interesele speciale ale statului și societății românești.

Cele două anexe care completează studiul, o sumară bibliografică critică a problemei paneuropene și documentele cele mai însemnate relative la organizarea unui regim de uniune federală europeană, au darul de a scoate și mai mult în evidență importanța

și valoarea expunerii d-lui Gusti. În același timp, ele constituie cel mai prețios instrument de lucru și informare pentru toți cei care ar dori o dezvoltare și o aprofundare a problemei.

Dar pe lângă acest model de cercetare științifică a unei probleme politice, „Arhiva” ne oferă „Reflexiile” și „Amintirile” d-lui Roger Auboin, consilieru tehnic francez pe lângă Banca Națională, „asupra stabilizării francului”, precum și părerile cunoscutului finanțier german H. Schacht despre „colaborarea băncilor de emisiune la refacerea economică de după războiu”. Două contribuții foarte instructive pentru împrejurările actuale, datorite unor specialiști eminenți.

În ceiace privește sociologia propriu zisă, aflăm câteva studii de cel mai viu interes. Întiiu, analiza renumitului gânditor și sociolog francez Gaston Richard, despre „Noțiunea de societate simplă și primitivă în explicarea faptelor sociale”. Autorul evidențiază insuficiența ipotezei care ia ca punct de plecare societatea primitivă în explicarea sociologică și impasul în care ea a pus știința societății, datorită mai ales faptului că această ipoteză nu poate fi verificată și atunci s'a recurs la înlocuirea societății simple și primitive cu resturile unor rase întinziate, asupra cărora nu numai că nu s'au făcut cercetări monografice obiective și cu adevărat științifice, dar sint considerate ca rămase exact în aceeași stare ca și popoarele cu adevărat primitive ale epocilor preistorice și geologice. Iar în locul acestei ipoteze, d. Richard preferă explicarea printr'un

ansamblu de raporturi simple, generale și constante, pe care d-sa le reduce la patru clase.

Urmează apoi schița așa de interesantă de „sociologie și economie socială a populațiilor rurale”, a d-lui G. L. Duprat. E un studiu care intră în cadrul cercetărilor de sociologie rurală cărora d. Gusti împreună cu discipolii și seminarul d-sale dela Universitate i-au consacrat o serie de campanii ele căror rezultate vor forma obiectul unui număr de comunicări precum și al unei colecții întregi de studii în acest domeniu. Autorul analizează pe rînd morfologia, fiziologia și patologia economiei rurale, și încheie schițând posibilitățile unei organizări raționale a acestei economii, posibilități care, evident, pot da loc la discuții. Merită însă să fie relevată în deosebi punerea problemei în ansamblul ei, așa cum încearcă d. Duprat.

În fine, al treilea studiu de sociologie constă în notele de conferință ale d-lui Morris Ginsberg despre „Contribuția profesorului Hobhouse la filozofie și sociologie”.

Tot în acest cadru și ca exemplu de aprofundare a problemelor de sociologie rurală trebuie însemnat studiul d-lui H. H. Stahl, „Contribuții la problema răzășiei satului Nereju” din Vrancea, partea a II-a. E poate singurul studiu sociologic cu adevărat științific asupra vieții rurale românești și un rezultat concludent al investigațiilor monografice întreprinse încă din 1925 de d. Gusti.

Un studiu de o deosebită valoare și pe care ne facem o deosebită plăcere semnalându-l în special, este acela de sub rubrica *mișcării ideilor* și intitulat „aspectele fundamentale ale doctrinei lui Léon Duguit”. El se datorește unui tânăr jurist, referent al consiliului legislativ d. E. A. Poulopol.

Studiul din „Arhiva” vine să ne confirme convingerea noastră asupra felului sociologic de a gândi al d-lui Poulopol, care într-o expunere strînsă ne înfățișează în trăsăturile ei fundamentale concepția și doctrina marelui jurist francez, dispărut acum doi ani, Léon Du-

guit, privitor la care ne dă și o bibliografie completă.

Numeroase recenzii, o cronică foarte dezvoltată a evenimentelor din cursul anului, un buletin bibliografic al lucrărilor de economie politică și socială publicate în 1929, pe lîngă informații pline de interes asupra publicațiilor ce se întîlnesc în sala de lectură a Institutului Social, vin să ne dea măsura activității multiple, fecunde și de mare preț a singurei instituții serioase de cercetări sociologice dela noi.

Ce se petrece în Rusia

De treisprezece ani de cînd Rusia s'a separat de Occident pentru a se înturna spre Asia, Europa întîmpină cele mai mari greutăți la cunoașterea și înțelegerea celor ce se petrec de fapt dincolo de Nistru și Niemen. O lume nouă a răsărit acolo, lume care se hrănește cu ură împotriva noastră, lume de antiteze care se afirmă sub aspecte stranii, cîteodată monstruoase, adesea originale. Enigma rusească a fost adesea abordată, dar de fiecare dată a fost rezolvată prost. Cantitatea de ineptii zise sau scrise asupra Rusiei bolșevice întrece orice închipuire. Reprezentată ba ca un infern, ba ca un paradis, U. R. S. S. continuă să-și ascundă adevărul său chip. Și acest lucru nu trebuie să ne surprindă. Pentru că este vorba de o lume, care nici nu e de tot reală, dar nici fictivă în întregime, care oscilează la limita adevărului și a iluziunii și care seamănă mai mult cu o tragi-comedie de Shakespeare decît cu un fenomen istoric.

Astfel, teoreticeste, bolșevismul s'a alăturat totdeauna doctrinei comuniste, dar, în practică, el a ținut întotdeauna spre un fel de teocrație, în care clasa privilegiată a propagatorilor și apărătorilor credinței domină, modelează, exploatează și pedepsește masa credincioșilor. Zeul în numele căruia se fac toate acestea era la început Karl Marx, astăzi Lenin. Există acolo și cărți sfinte: vechiul testament reprezentat prin ilizibilul „Capital” și noul testament -- ne-

numărate volume ale operei lui Ilici. Insuși partidul comunist este construit după modelul unui ordin religios militant: ideologie dogmatică, reguli severe, devotament nelimitat, ascultare absolută. Acest ordin uriaș — care numără mai mult de un milion de servitori regulați — și-a întins stăpânirea fanatică asupra întregii Rusii. Și nu numai asupra puterii, administrației, forței armate, dar și asupra tuturor bunurilor și conștiințelor. Niciodată dominarea materială și spirituală a unei mase de către un grup nu a fost așa de deplină. Totul, absolut totul, este nișcat de o unică și multiplă voiață. Fiecare oraș, fiecare țirgușor, fiecare sat își are un Stalin în miniatură.

Dacă ne dăm sama de acest caracter politico-mistic și teoretic al puterii bolșevice, ne putem lămurii multe lucruri. Vom înțelege în primul rind de ce poporul rusesc nu și-a scuturat jugul în numeroasele ocazii din perioada războiului civil. Acest regim se potrivea mentalității sale subtile și primitive, pentru care totul, elanul generos ca și crima, este articol de credință. Leaderii revoluției burgheze, Milliucov, Kerenski, Plehanov, nu au știut să propună marelui rusesci decât sisteme politice bazate pe rațiuni și împrumutate experienței Occidentului civilizat. Or, această masă era încă mult prea primitivă pentru a și-o putea asimila. Bolșevicii au biruit pentru că au avut priceperea să ofere unui popor rămas pînă astăzi cel mai religios în Europa, o mistică nouă, o mistică socială, cu bază idealistă, dar grosolană, feroce și absolutistă întocmai ca poporul însuși. Dacă considerăm bolșevismul sub un aspect teoretic, vom înțelege deasemeni cum a putut el supraviețui atîtor avatare și atîtor atrocități. El închide, torturează, asasinează, dar nu în numele unei puteri vremelnice, ci în numele unei justiții pe care o crede și o declară superioară și infailibilă. Pe un astfel de plan, viața omenească își pierde orice valoare, pentru că scopul suprem nu este fericirea sau conservarea individului, ci

numai triumful acestei dreptăți sociale de esență quasi-divină. O sută cincizeci de milioane de mușici, cîrnuiți de către un ordin de militanți, — aceasta este Rusia de astăzi.

Dar este un domeniu în care bolșevicii au reușit mai puțin: domeniul economic, supus mai puțin ideilor și credinței decît faptelor și forțelor materiale. Prima înfrîngere a fost renunțarea la politica comunismului militant și întronarea N. E. P.-ului, noii politici economice, bazate pe restabilirea principiilor economice capitaliste. Această reculegere a înviorat economia națională a Rusiei și a salvat bolșevismul. Nep-ul a murit împreună cu Lenin. Succesorii lui au reluat politica socializării forțate, politica *savhozelor* și a *colhozelor* cu corolarul lor internațional — *dumping-ul* produselor rusești, campania împotriva „culacilor”, țărănilor înstăriți, iar în domeniul industrial, celebrul „plan quiquenal”, sînt etapele și formele reluării politicii comunismului militant. Această nouă perioadă în dezvoltarea bolșevismului întîmpină enorme greutăți și profunde opoziții. Incercuiri de dogmă, oștîți de iluziune, marxistii Kremlinului dar a nu mai distinge precis ceia ce fac și încep să se apropie de prăpastie.

Se poate totuși spune că regimul bolșevic din Rusia este aproape de prăbușire? Poate, dar credința... mereu credința... Poți să răstorni ușor un minister, să lichidezi cîteodată fără durere o monarhie, dar e cu mult mai greu să scuturi jugul unei teocrații. Pontifii de orice culoare au viață lungă. Un milion două sute de mii de membri ai partidului comunist veghează zi și noapte, gata oricînd să reprime o răscoală și să taie în carne vie. O răscoală nu poate avea șanse serioase de reușită în Rusia, decît dacă ar izbucni în sînul însuși al partidului. Incercări de erezie dealfel, s'au produs. Cea mai celebră este a lui Troțki. Mai recente sînt comploturile și devierile lui Sirtov, gen. Blücher și chiar ale însuși președintelui comitetului central Ričov. Toate au

fost înăbușite de Stalin, rămas stăpîn mai absolut decît un țar, al Rusiei. Dar viermele este deacuma în miez. Descompunerea roade virfurile partidului bolșevic. Se anunță o eră de schimbări, dacă nu în lucruri, cel puțin printre persoane. Trebuie să ne așteptăm nu la răscoale de stradă, ci la o revoluție de palat. Sîntem la Potala; din umbra celulelor se prepară poate să răsără un nou dalailama.

(Lucien Bourguès: *La Revue de France*, 1 Ianuarie 1931).

Înțelesul risu'ui

Caracterul esențial, cel mai general și cel mai semnificativ al surisului și al rîsului (suris exagerat care se opune cîteodată surisului), este de a indica — pe drept sau pe nedrept — o rezervă de forță la dispoziția aceluia care ride. Se poate numi ris normal, acel ris spontan care dovedește o simplă dispoziție fericită a spiritului și a corpului, un fel de tonicitate fizică și mintală. Astfel rîsul apare ca un fel de lux, o activitate destul de puțin folositoare în sine, care înlocuește o activitate mai normală și îi semnalează puțința.

Se întîmplă adesea că forțele de rezervă ale spiritului nu se desvăluie cituși de puțin prin ris sau suris. Atîta timp cît trăim, noi posedăm în fiecare moment o rezervă de forțe psiho-organice, totuși nu rîdem întotdeauna. E necesar ca ușoara descărcare nervoasă care determină risul, să fie impusă printr'o tensiune pe care spiritul nu o mai poate învinge. Această tensiune își găsește de cele mai multe ori izvorul în evenimente exterioare și mai ales în raporturile omenești. De aici două caractere esențiale ale rîsului: uman și social, care explică pe de o parte de ce rîsul s'a desvoltat mai ales la ființele omenești (la animale se pot observa numai echivalente ale acestuia), iar pe de altă parte desvăluie rolul lui social, remarcat de mult și adesea exagerat. În orice caz analiza acestui fenomen din

punct de vedere psihologic și fiziologic, ne permite să vedem două condițiuni esențiale care-l determină: partea preponderantă datorită atitudinii și dispozițiunii spiritului și partea secundară dar reală, care se datorește condițiilor exterioare.

O altă problemă impusă de studiul rîsului este distincțiunea dintre diversele forme ale risului și ale surisului. Aici, — mai mult decît intensitatea, care urmează destul de regulat dela surisul cel mai palid pînă la rîsul nebnatec excesiv, ne interesează, ca să zicem așa, calitatea lui. Fiecare fel de ris va permite verificarea legilor și caracterelor generale stabilite mai sus. Am pomenit mai sus de surisul și de rîsul dictat de buna stare. Rîsul plin de bucurie al deplinei sănătăți se deosebește de surisul abia schițat al convalescenței. Surisul liniștit al omului sigur de sine nu este surisul personajului important, căruia situația sa îi dă un aer de gravitate. Distincțiunile acestea se pot urmări și mai departe. Vom avea astfel, suris de simpatie și suris și ris de măgulire — specii mai ales sociale; surisul visător și imaginativ și înrudit cu acestea, surisul speranței; surisul și rîsul provocat de iminența unei activități agreabile, care exercită o presiune ușoară și prematură a forțelor ce nu se pot încă desfășura. Se mai ride apoi în lupta cu un copil, se suride la o muncă care interesează fără a cere o oboseală prea mare, sau cînd mergi în aer liber, înainte de a fi obosit. Mai poți să rîzi după o acțiune terminată, chiar după o acțiune puțin penibilă.

Există ris afectat — o denaturare a rîsului de simpatie; suris de politeță — o formă atenuată a aceleiași specii, amestecată cîteodată cu o parte de simulare, care la rîndul său se poate manifesta printr'un ris aparte; surisul de admirație, mai greu de interpretat, dar care presupune și el trezirea și presiunea unor tendințe interioare, unor forțe armonice cu ceia-ce admirăm. În fine, fără a pretinde enumerarea completă a speciilor rîsului, vom distinge su-

risul și risul de măgulire, care este un fel de exagerare și conrupere a surisului de politeță; risul aprobativ și risul de opozițiune; forma mai vulgară a risului și surisului provocată de comic și grotesc.

În afară de aceste forme mai mult sau mai puțin pure, ajungem prin combinarea lor dictată de complexitatea vieții sociale și de contradicțiunea manifestărilor ei la formele ambigene și complicate, care înseamnă altceva decât par a indica, și care înseamnă totuși cutare sau cutare lucru. În opoziție cu aceste feluri de ris, în care predomină factorii exteriori, este de remarcat risul psihic, risul fără contracțiuni mușchiulare, risul pur psihologic, care poate, într'un anumit înțeles să indice punctul extrem al spiritualizării risului. El conține totuși caracterele esențiale, psihologice și sociale, ale risului complet. Astfel risul apare ca un limbaj destul de bogat și fin nuanțat, în măsură să ne ajute a înțelege starea sufletească a altora, și să ajute pe alții de a cunoaște propria noastră stare, sau cel puțin de a-i face să o presupună. Mai mult, este un limbaj, care nu numai scoate la iveală și sugerează, dar știe să și mintă.

Toate aceste caractere și particularități ale risului amplifică atât de mult rolul său individual și social, încât — cu toate că este o cheltuială de forțe de rezervă — la un moment dat începe să fie căutat pentru el însuși, devine un scop, și un bun în sine. Începem să ridem, întocmai cum hem, fără a ne îngriji prea mult de rezervele de forță pe care le cheltuim, nici de efectele sale fericite, întocmai cum la băutură nu ne îngrijim de urmările ei bune sau rele. Nu trebuie să spunem că ne place risul pentru plăcerea pe care ne-o dă și nu pentru el însuși. Obiecțiunea s'ar îndrepta împotriva tuturor gusturilor și chiar împotriva tuturor afecțiunilor. Este mai just a spune că risul face plăcere pentru că îl iubim. Și nu lipsese exemple când risul de-

vine obositor, chiar penibil pentru acela care râde, fără a înceta să-i facă plăcere.

Risul poate astfel să apară ca un bine. Și de fapt, el este adesea un bine, cel puțin relativ. El este o voinție, care denotă în mod normal sănătate, exuberanță, puterea cului, a dorințelor sale, a convingerilor sale, a obiceiurilor. Dar motive mai grave se opun unei glorificări complete a risului. Aceste motive pot fi bătute deîndată ce ne gândim la ostilitatea, la rezervele pe care le-a întâmpinat risul la unele spirite serioase, la înstrăinarea și jena pe care i-a făcut să sufere risul. Pentru acela care ia viața în serios și acceptă asociația dintre oameni cu toate consecințele ei, este clar că omul este neputincios de a realiza țelul pe care l-a urmărit sau l-a acceptat. Atita timp cât rămâne pe pământ o imperfecțiune, o suferință, se poate susține că nimeni nu are dreptul să ridă și să-și risipească astfel niște forțe care ar putea fi întrebuintate la o operă serioasă.

Din acest punct de vedere risul apare deci ca o îndrăzneală necugetată, un fel de revoltă lipsită de înțeles și pe care nici o speranță serioasă nu o poate încuraja. Dar să ne gândim deasemeni că forța care se cheltuiește în ris ar putea foarte bine să nu-și găsească o întrebuintare mai bună. Omul nu a învățat, și probabil nu va învăța niciodată, de a-și economisi forțele, de a și le conserva intacte, de a regula distribuția lor astfel ca să le poată aplica scopurilor impuse de împrejurări. Și aici să admirăm pe om pentru ingeniozitatea cu care a știut să profite de imperfecțiunile naturii sale și de ris în special. Din această ușoară risipire de forțe intempestive, el a știut să-și procure o mulțime de plăceri individuale și un limbaj, care-i servesc ca mijloace de a-și înmulți simpatiile, de a regulariza raporturile care țin un loc atât de important și util în viața socială.

(Fr. Paulhan : *Revue philosophique*, Ianuarie-Februarie 1931).

Duelul sexelor

Femeia e pe calea emancipării. Fără a explica geneza acestei emancipări și legitimitatea ei, să ne oprim puțin asupra consecințelor acestei revoluțiuni, fără a căuta măcar să precizăm termenii în care ar putea să se îndeplinească.

Până astăzi, femeia a asistat ca simplă spectatoare la războiul infernal și continuu al bărbaților. Ea a plîns, a ris, a suris, a îngrijit pe răniți, a înmormântat morții. Poate în unele ocaziuni ea a exercitat o influență ocultă asupra unor anumite personaje care au reușit să pricinuiască sau să evite catastrofe. La aceasta s'a mărginit până astăzi rolul femeii... Dar mine? Mine femeia va vota; poimîne ea va fi eligibilă și-și va lua locul în ministere, sindicate, consilii de administrație, etc. Atunci se va juca soarta omenirii. Până acum civilizația n'a fost decît un cuvînt lipsit de înțeles, pentru că omul nu a întrebuițat mîndria și geniul său decît la perfecționarea mijloacelor de ucidere. Femeii îi este sortit să dea înșfîșit un înțeles cuvîntului civilizație, dînd o orientare mai puțin distructivă aspirațiunilor noastre. Ce riscăm noi în experiența feminină? Mai de vreme sau mai tîrziu o catastrofă ne pîndește. Și cine ar putea să afirme că sub dominația voinței creatoare a femeii — pentru că ea este *mamă* — lumea nu s'ar supune unei impulsii mai bine orientate și că unei domnii a violenței nu va urma o eră de înțelegere fecundă și lucidă. Dacă situațiunea noastră este dezesperată, să nu ezităm a recurge la singurul mijloc care ni se oferă, oricît de paradoxal ar părea el spiritelor întîrziate.

Este oare într'adevăr, atît de himeric de a pune toate speranțele noastre în colaborarea feminină? Noi nu am reușit decît să agravăm un haos al cărui rezultat logic ne apare ca un infern în care omenirea se va nimici reciproc: pînă la ultimul element. Războiul a încetat de doisprezece ani... se zice. Dar astăzi se duce lupta pentru a nu se ajunge la pace. Acesta

să fie rezultatul efortului masculin? Cine ne poate asigura că femeile în timpul acestor doisprezece ani de după războiu nu ar fi reușit să ne dea altceva.

Înșfîșit, pentru orice om de onoare, se pune o chestiune. Femeia, deși nu are glas în hotărîrile ce se răsfrîng și asupra ei, îndurî aceiași soartă ca și bărbatul. Femeia își datorează fericirea bărbatului. Așa trebuie să fie și ou nenorocirea? Pentru că bărbatul a acaparât și vrea să-și asume toată responsabilitatea, el și-a luat tacit angajamentul de a asigura o fericire aproximativă, întocmai cum un pilot care ia conducerea unui vas, înțelege să-l ducă în port și nu într'o stîncă. Or, dacă considerăm situația generală actuală, cînd tunetele bubue pretutindeni, pare să reiasă clar că bărbatul în mîndria sa nebună, n'a știut să stăpînească cîrma și merită să i se retragă brevetul de pilot.

Bărbatul a consimțit cu bună dreptate pînă astăzi să dea socoteală în fața unui bărbat. Oare nu datorează el același lucru și față de femei? Pentru că nu are oare și ea de suferit pe urma proastei gestiuni a intereselor comune? În mulțimea imensă a acționarilor societății, femeia ar putea, pe bună dreptate, să reclame participarea ei la putere, deoarece s'ar găsi vătămată în falimentul care ne amenință. Și nu este oare perfect admisibil ca femeia să vrea în aceste zile turburi pe care le trăim, să-și ia la rîndul său o parte din responsabilități? Cel puțin amorul propriu al bărbatului ar trebui să consimtă la aceasta fără ezitare. Dacă mine izbuornește catastrofa, înainte ca femeia să fi fost admisă în locul care i se cuvine, bărbatul se expune la o mazălire completă pentru incapacitate sau insuficiență. Poporul francez și-a ghilotinat regele din aceleași motive. Dacă din contra bărbatul va asocia în mod loial pe femei la soarta sa, el nu-și va avea de reproșat nimic, dacă lucrurile vor merge prost. Și poate că atunci ei se vor reîmpăca în extremis și se vor ierta? Dar nu este necesar să așteptăm această împrejurare tragică

pentru reconcilierea sexelor. „Impăcarea ar trebui să se facă înainte de a se da lupta”, cum zice Alphonse Allais.

(André Dinar: *La Revue Mondiale*, 15 Ianuarie 1931).

Problema și viitorul Sovietelor

În chestia Rusiei sînt în discuție trei puncte: 1) problema pusă de Soviete și soluțiile găsite, 2) problemele care decurg din revoluția rusească, și 3) soluțiile încă destul de obscure care tind să se impună în cel mai scurt timp atît în Orient cît și în Occident.

Primul punct: care era concepția bolșevicilor înainte de 2 August 1914, adică a celor care de mai bine de trei ani pregăteau răsturnarea țarismului.

Nu e vorba de acei care doreau o reformă, păstrînd țarismul — o reformă aparentă, care să mascheze vechea monarhie. Pomenim pe cei conștienți care doreau să întărească o economie socialistă, deși știau precis că Rusia nu dispune decît de o economie agricolă, că aveau de lucrat cu o populație din care trei sferturi era formată din analfabeți.

Soluția ideală astăzi după 13 ani ar fi ca Rusia să treacă cu ușurință prin toate fazele unei revoluții normale. Să se facă o descentralizare forțată, să se creeze o federație, fiecare națiune să-și urmeze evoluția în chip diferit, totuși să se precipite instrucția maselor, pînă atunci să se amîne cît mai mult reuniunea Constituantei sau măcar să nu se dea drept de vot decît celui ce știe să citească.

Guvernanții din 1917 s'au arătat însă incapabili de a realiza ceva serios în domeniul economiei și în cel al federalismului. Toată graba lor a fost să convoace o Constituantă care a fost aleasă de o populație de 70% analfabeți.

În 1917 problema era schimbată. Nu mai era vorba de țarism, ci de ceiace făcuse el: anume războiul și deoarece aceste două rele erau unite, trebuiau să dispară împreună.

Dar poporul începe să întrevedă altceva.

Două probleme sînt la ordinea zilei; problema păcii și a pămîntului. Pe acestea a știut să le speculeze Lenin pentruca să se poată ridica.

Lenin e marxist în toate împrejurările și mișcările sale. La moartea sa făcuse ceia ce-și propusese. El guvernase fără legi stabilite, dăduse însă poporului ceia ce promisese: pămînt și pace.

Pînă'n Noembrie 1918 se poate spune că revoluția rusă a apărut occidentalilor sub forma unui plan de tactică militară.

Din Noembrie 1918 pînă în Decembrie 1920 (căderea lui Wrangel) reacțiunea se prezintă bazată pe un plan social, devenind amenințătoare în cursul lunii August 1920, cînd puhoiul ajunsese aproape de Varșovia.

Începînd cu anul 1921 s'a început o organizare economică socialistă.

Occidentul a avut un moment de speranță crezînd că Rusia își va reveni din rătăcire. Lenin însă nu se gîndia să capituleze. Același lucru face și Stalin.

Ce-au constituit Sovietele? Intii o economie socialistă, apoi au organizat un federalism. În rîndul al treilea au instituit spiritul de partid.

Ce-i de făcut acum? S'ar putea face războiul Sovietelor. S'ar putea încerca refacerea vechii Rusii.

Dar atunci?

Ar fi și altă posibilitate: o evoluție a Sovietelor către occident.

S'ar putea întîmpla și altceva: ca economia capitalistă din occident să piară complect sau în cel mai bun caz să nu rămînă decît aparentă.

Naționalismul va dispărea, nu însă și națiunile.

Democrația parlamentară, așa cum o cunoaștem noi, va lăsa teren liber unei forme noi de guvernămînt.

(Pierre Dominique. *Plans*, Janvier 1931).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Albert Londres, *Pêcheurs de perles*. Paris, Ed. Albin Michel.

Autorul călătorește pînă în insula Bahreim, unde se pescuiesc perlele.

Describe peisajul și cu amănunțime și pitoresc pescarii de perle și pascuitorii lor. Imbrăcați numai cu un „cache sexe”, cu un degetar de piele pe index pentru ca să desfacă scoicile de pe stînci, cu ochelari și în mină un paner, după ce își atîrnă o greutate de picioare se scufundă în apă. Înainte de a dispărea în apă, aspiră puternic, cu ochii închiși.

După nouăzeci de secunde, iar cite odată după un minut și patruzeci de secunde, reapar cu trăsăturile crispate, cu figura înduretată.

Pericolele sînt nenumărate: peștele-ferestrău, pești veninoși și electrice, rechini. Toți pescarii acoștia sufăr de urechi; au timpanul spart și aproape totdeauna orbesc. Și cu toate acestea în insula Bahreim toți pescuiesc perle. Sînt 15.000 de pescari.

În 1929 s'au extras 380 milioane de perle din golful Persic.

Pierre Pilski, *Au service de la Tcheka*. Paris, Ed. Albin Michel.

Este viața unui rus devotat cauzei celor „albi”, afiliat unei organizații secrete care combate guvernul sovietic ca contra-spion. Aceasta îl

obligă să poarte mereu o mască; să fie bolșevic fanatic și chiar spion al lor în aparență, iar în realitate dușman înverșunat.

Ațiunea se petrece în 1917-1918 la Leningrad și în Finlanda.

Evenimentele sînt de un tragic mișcător și profund, și prin ele străbate acel gust mistic al suferinței caracteristic sufletului rus.

Jacquelin du Pasquier, *Cinq étages*. Paris, Ed. Albin Michel.

Autoarea ne povestește ceiace se întîmplă simultan în cele cinci etaje ale unei case din Paris, locuită de o burghezie de mijloc.

Jos e o brutărie: un brutar, nevasta și o fată căreia-i place să cînte la pian; un frizer cu soția, portăreasa cu fiica. La primul etaj un avocat, femeia și doi copii.

La al doilea un doctor cu soția; sus un general cu două fete, la al patrulea o cîntăreață și la mansardă, servitorii.

Autoarea istorisește viața secretă a acestei case. Centrul peripețiilor este istoria logodnei uneia din fetele generalului cu un locotenent care a fost cu doi ani mai înainte amantul cîntăreței dela al patrulea etaj. Femeia coaforului are și ea amanți, își părăsește soțul care încearcă să se sinucidă; medicul moare de pneumonie, cîntăreața pleacă.

Astfel trăesc intens toate micile mizerii, disperări și speranțe care constituiesc sufletul colectiv al acestei case cu cinci etaje.

114
Romane

M. Babits, *Le fils de Virgile Timar*. Paris, Ed. Stock.

E primul roman tradus din ungurește în colecția „Cabinet Cosmopolite” a editurii Stock. Din el se detașează două figuri proeminente: aceia a lui Virgil Timar, preot cistercian, și aceia a celui mai bun elev al său, a fiului său spiritual. Romanul e analiza sentimentelor care-i apropie, și a evoluției lor. Tandreței devotate, profunde și absolute a preotului, tinărul elev îi răspunde printr’o mare afecțiune care se transformă încetul cu încetul într’o gentileță puțin condescendentă.

Cînd tatăl lui vine să-l caute, tinărul trebuie să aleagă între tatăl lui și Virgil Timar. Ezită, se ana-

lizează, dar se decide repede: părăsește pe preot.

E o tragedie de sentimente reținute și intelectualizate.

Kikon Yamata, *La trame au milas d’or*. Paris. Ed. Stock.

Un roman în care e analizat sufletul unui japonez și concepția lui despre amor. Eroul vine în Europa unde se simte destrăbănat, și unde descoperă alte țări și altă omenire.

Povestirea e dominată de două caractere de femei: japoneza Chi-yeko și franceza Jeanne.

Intimitatea rasei japoneze, luptele și atracțiunile ei sînt arătate cu o sinceritate care merge pînă la discreție, pînă la desființarea misterului rasei galbene.

COMPILATOR